

ZOOMENIREA

DESMOND MORRIS

UN STUDIU CLASIC DESPRE ANIMALUL URBAN

EDITURA ART

Desmond Morris
Zoomenirea

Traducere din limba engleză
de Valentin Dumitraşcu

Redactor: Mihaela Dobrescu
Tehnoredactor: Cornel Drăghia
Design copertă: Alexandru Daş

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
MORRIS, DESMOND
Zoomenirea / Desmond Morris ;
trad.: Valentin Dumitraşcu. - Bucureşti : Art, 2010
ISBN 978-973-124-401-3

I. Dumitraşcu, Valentin (trad.)

572

Tipărit la C.N.I. „CORESI" S.A.

Desmond Morris
The Human Zoo

Mulțumiri

Ca şi *Maimuța goală*, care a precedat-o, această carte se adresează unui public larg, motiv pentru care nu au fost citate în text autoritățile în domeniu. Totuşi, la alcătuirea acestui volum s-a făcut referire la numeroase cărți şi articole originale, de aceea n-ar fi corect să nu recunoaştem contribuția lor valoroasă. În paginile 363–366 am introdus o anexă în care sunt asociate subiectele dezbătute în fiecare capitol şi principalele autorități ştiințifice implicate. Această anexă poate fi utilizată pentru a găsi referințele detaliate din bibliografia selectivă.

De asemenea, aş dori să-mi exprim îndatorarea şi recunoştința față de colegii şi prietenii care m-au ajutat prin discuții, corespondență şi în multe alte feluri. Contribuțiile lor sunt diferite. În unele cazuri, m-au ajutat în mod direct în legătură cu un aspect anume al acestei cărți, însă, în alte situații, mi-au modificat percepția în mod indirect, timp de mai mulți ani, influențându-mi gândirea în general şi ajutându-mă să-mi clarific imaginea de ansamblu. Tratând un subiect atât de amplu cum este *grădina zoologică umană*, îmi este imposibil să-i enumăr pe toți, însă

printre ei se află, în particular, următorii: dr. Anthony Ambrose, dl. Robert Ardrey, dl. David Attenborough, dl. Kenneth Bays, prof. Misha Black, dr. David Blest, dr. N.G. Blurton-Jones, dl. James Bomford, dr. John Bowlby, dl. Richard Carrington, sir Hugh Casson, dr. Michael Chance, dr. Richard Coss, dr. Christopher Evans, prof. Robin Fox, prof. J.H. Fremlin, dl. Oliver Graham-Jones, dr. Fae Hall, prof. Harry Harlow, dna. Mary Haynes, prof. Heini Hediger, prof. Robert Hinde, dr. Jan van Hooff, dr. Francis Huxley, sir Julian Huxley, prof. Jancy Ironside, dra. Devra Kleiman, dr. Adriaan Kortlandt, baroneasa Jane van Lawick-Goodall, dr. Paul Leyhausen, dna. Caroline Loizos, prof. Konrad Lorenz, dr. Malcolm Lyall-Watson, dr. Gilbert Manley, dr. Isaac Marks, dl. Tom Maschler, dr. L. Harrison Matthews, Lady Medway, dna. Ramona Morris, dr. Martin Moynihan, dr. John Napier, dna. Caroline Nicolson, dl. Philip Oakes, dr. Kenneth Oakley, dl. Victor Pasmore, sir Roland Penrose, sir Herbert Read, dr. Frances Reynolds, dr.Vernon Reynolds, dna.Claire Russell, dr.W.M.S. Russell, prof. Arthur Smailes, dl. Peter Shepheard, dr. John Sparks, dr. Anthony Storr, dl. Frank Taylor, dr. Lionel Tiger, prof. Niko Tinbergen, dr. Nevil Tronchin-James, dl. Ronald Webster, dr. Wolfgang Wickler, dra. Pat Williams, dr. G.M. Woddis şi prof. John Yudkin.

Mă grăbesc să adaug că includerea unui nume în această listă nu implică faptul că acea persoană este neapărat de acord cu ideile mele, aşa cum sunt exprimate în această carte.

Introducere

Atunci când presiunile vieții moderne devin apăsătoare, orășeanul copleșit se referă adesea la lumea lui agitată ca la o junglă de beton. Aceasta este o descriere colorată a vieții unei comunități urbane aglomerate, însă este total inexactă, după cum poate să confirme oricine a studiat o junglă adevărată.

În condiții normale, în habitatul lor natural, animalele sălbatice nu se automutilează, nu se masturbează, nu-și atacă puii, nu fac ulcer gastric, nu devin fetișiste, nu suferă de obezitate, nu formează perechi homosexuale și nu comit crime. În rândul oamenilor din orașe, fără îndoială, toate acestea se întâmplă. Oare acest lucru scoate în evidență o diferență fundamentală între specia umană și alte animale? La prima vedere așa se pare, însă această percepție este înșelătoare. Și alte animale reacționează astfel în unele circumstanțe, și anume atunci când se află în captivitate. Animalul închis într-o cușcă, la grădina

zoologică, prezintă toate aceste anormalităţi pe care le cunoaştem aşa de bine de la semenii noştri umani. În concluzie, oraşul nu este nici pe departe o junglă de beton, ci este o grădină zoologică umană.

Nu trebuie să comparăm locuitorul oraşului cu un animal sălbatic, ci cu un animal captiv. Animalul uman modern nu mai trăieşte în condiţiile naturale ale speciei lui. Capturat, însă nu de vreun colecţionar, ci de propria sa inteligenţă sclipitoare, s-a aruncat singur într-o uriaşă menajerie agitată, unde este într-un pericol continuu de a ceda tensiunii.

Însă, în pofida presiunilor, avantajele sunt enorme. Gradina zoologică, precum un părinte uriaş, are grijă de locatarii ei: le oferă mâncare, apă, adăpost, igienă şi asistenţă medicală; problemele fundamentale ale supravieţuirii sunt reduse la minimum. Rămâne, astfel, mult timp liber. Cum este folosit acest timp într-o grădină zoologică neumană variază, bineînţeles, în funcţie de specie. Unele animale se relaxează liniştite şi dormitează la soare; pentru altele, din contră, inactivitatea prelungită este din ce în ce mai greu de suportat. Dacă eşti un locuitor al grădinii zoologice umane, inevitabil faci parte din a doua categorie. Deoarece ai un creier în esenţă explorator şi inovator, nu vei fi capabil să te relaxezi

prea mult timp. Vei fi împins spre activități din ce în ce mai elaborate. Vei investiga, vei organiza şi vei crea, iar în final, vei deveni din ce în ce mai captiv. Fiecare pas spre complexitate te îndepărtează mai mult de starea tribală naturală, stare în care strămoşii tăi au trăit timp de un milion de ani.

Povestea omului modern este povestea luptei pentru a face față consecințelor acestei dificile înaintări. Imaginea este confuză şi înşelătoare şi pentru că noi avem un dublu rol, fiind, în acelaşi timp, spectatori şi participanți. Poate că imaginea s-ar mai limpezi dacă am vedea lucrurile din punctul de vedere al zoologului, ceea ce voi încerca să fac în paginile următoare. În majoritatea cazurilor am ales intenționat exemple familiare pentru cititorii occidentali. Aceasta nu înseamnă însă că vreau să-mi leg concluziile numai de culturile occidentale. Din contră, toate indiciile arată că principiile fundamentale se aplică în aceeaşi măsură orăşenilor de pretutindeni.

Dacă vi se pare că spun „Întoarceți-vă, vă îndreptați spre dezastru", vă asigur că nu este aşa. De-a lungul progresului nostru social de nestăvilit, s-au dezlănțuit glorios în noi puternicele porniri spre inventivitate şi explorare. Acestea reprezintă o parte fundamentală a moştenirii

noastre biologice. Nu au nimic artificial sau nefiresc. Reprezintă punctul nostru forte, dar şi cea mai mare slăbiciune. Ce încerc să scot în evidență este prețul din ce în ce mai mare pe care trebuie să-l plătim pentru a ne satisface aceste porniri, ca şi ingeniozitatea cu care reuşim să plătim acest preț, oricât de mare ar fi. Mizele cresc permanent, jocul devine mai riscant, pierderile tot mai mari, ritmul se iuţeşte. Însă în ciuda riscurilor, este cel mai incitant joc pe care omenirea l-a cunoscut vreodată. Este absurd să vrem ca cineva să sufle din fluier şi să oprească jocul. Cu toate acestea, se poate juca în mai multe feluri şi, dacă am putea înțelege mai bine adevărata natură a jucătorilor, l-am putea face mai recompensant, fără a deveni în acelaşi timp mai periculos şi, în final, dezastruos pentru întreaga specie.

1

Triburi şi supertriburi

Imaginaţi-vă o suprafaţă de teren lungă de 30 de kilometri şi la fel de lată. Închipuiţi-vă că este sălbatică, locuită de animale mai mari şi mai mici. Acum vizualizaţi un grup compact de şaizeci de oameni care îşi au tabăra în mijlocul acestui teritoriu. Încercaţi să vă vedeţi acolo, membri ai acestui mic trib, iar în jurul vostru, cât vezi cu ochii, un vast teritoriu – teritoriul vostru. Nimeni, în afară de tribul tău, nu se foloseşte de acest spaţiu imens. Este exclusiv terenul de vânătoare al tribului vostru. Din când în când, bărbaţii din grup pleacă în căutarea vânatului. Femeile culeg tot soiul de fructe. Copiii se joacă gălăgios prin tabără, imitând tehnicile de vânătoare ale taţilor lor. Dacă tribul are succes şi se măreşte, la un moment dat, un grup se va separa şi va coloniza un nou teritoriu. Încetul cu încetul, specia se răspândeşte.

Imaginaţi-vă o suprafaţă de teren lungă de 30 de kilometri şi la fel de lată. Închipuiţi-vi-o

civilizată, ocupată de maşini şi de clădiri. Acum vizualizaţi un grup compact de şase milioane de oameni aşezaţi în mijlocul acestui teritoriu. Priviţi-vă stând acolo, în jur întinzându-se oraşul imens şi complex mai departe decât poţi cuprinde cu privirea.

Comparaţi cele două imagini. În scena a doua raportul este de o sută de mii de indivizi pentru fiecare locuitor al primului cadru. Spaţiul este însă acelaşi. La scara de timp a evoluţiei, această schimbare dramatică a avut loc practic instantaneu; a fost nevoie de doar câteva mii de ani pentru a transforma scena unu în scena doi. Se pare că animalul uman s-a adaptat minunat la noua lui condiţie, însă n-a avut timp să se adapteze biologic, să evolueze într-o specie nouă, civilizată şi din punct de vedere genetic. Acest proces de civilizare a fost în întregime împlinit prin învăţare şi condiţionare. Din punct de vedere biologic, el încă este acel animal tribal simplu descris în prima scenă. A trăit în acest fel nu doar câteva secole, ci timp de un milion de ani. În această perioadă, este adevărat, s-a schimbat din punct de vedere biologic. Evoluţia sa a fost spectaculoasă. Presiunile supravieţuirii au fost imense şi l-au modelat.

În ultimele mii de ani, anii urbani, anii aglomeraţi ai omului civilizat, s-au întâmplat atât de

multe, încât ne e greu să înțelegem că nu reprezintă decât o infimă parte din epopeea umană. Lumea de azi ne e aşa de familiară, încât aproape ne imaginăm că am ajuns aici treptat şi, drept urmare, suntem total echipați din punct de vedere biologic să facem față noilor provocări sociale. Dacă facem însă un efort şi judecăm la rece, suntem nevoiți să admitem că nu este deloc aşa. Doar incredibila noastră maleabilitate şi adaptabilitatea noastră ingenioasă dau această impresie. Simplul vânător tribal îşi dă toată silința să-şi poarte noua haină cu uşurință şi mândrie; însă noile podoabe sunt greoaie şi încurcate şi el se tot împiedică în ele. În orice caz, înainte de a examina felul în care se poticneşte şi adeseori îşi pierde echilibrul, trebuie să vedem modul în care a reuşit să-şi coasă laolaltă fabuloasa mantie de civilizație.

Trebuie să începem prin scăderea temperaturii, până ajungem înapoi sub stăpânirea Epocii de gheață, să spunem, cu douăzeci de mii de ani în urmă. Strămoşii noştri timpurii, iscusiți vânători, reuşiseră deja să se răspândească în cea mai mare parte a Lumii Vechi şi erau pe cale să migreze prin Asia de Est în Lumea Nouă. O expansiune atât de uluitoare însemna că modul lor simplu de viață, bazat pe vânătoare, îi transformase în adversari periculoşi pentru rivalii lor,

marile carnivore. Însă acest fapt nu este aşa de surprinzător, dacă ne gândim că strămoşii noştri din Epoca de gheață aveau deja creierul la fel de mare şi de bine dezvoltat precum îl avem noi azi. La nivel scheletic, diferențele dintre ei şi noi sunt minore. Din punct de vedere fizic, omul modern intrase deja în scenă. De fapt, dacă ar fi posibil, cu ajutorul unei maşini a timpului, să luăm un copil nou-născut al unui vânător din Epoca de gheață şi să-l creştem în prezent ca şi pe copiii noştri, este puțin probabil ca cineva să-şi dea seama de substituire.

În Europa, climatul era ostil, însă strămoşii noştri îi făceau față cu succes. Cu cea mai simplă tehnologie, erau capabili să vâneze animale imense. Din fericire, ne-au lăsat dovezi ale îndemânării lor la vânătoare, nu doar prin intermediul resturilor pe care le găsim întâmplător în peşterile pe care le-au locuit, ci şi prin uimitoarele picturi rupestre de pe pereții acestora. Mamuții şi rinocerii lânoşi, bizonii şi renii ilustrați aici nu lasă nici o îndoială asupra naturii climatului. Astăzi, odată ce ieşi din întunecimea peşterii şi dai cu ochii de peisajul rural scăldat în soare, îți e greu să ți-l imaginezi populat de acele animale enorme şi cu blană groasă. Contrastul dintre temperatura de atunci şi cea de acum devine clar.

Pe când ultima glaciațiune se apropia de sfârşit, gheața a început să se retragă spre nord cu o viteză de 50 de metri pe an, iar animalele de mediu rece au urmat-o. Locul tundrei reci a fost luat de păduri bogate. Marea Epocă de gheață a luat sfârşit în urmă cu aproximativ zece mii de ani, anunțând o nouă eră în evoluția omenirii.

Schimbarea avea să apară în locul de întâlnire dintre Africa, Asia şi Europa. Acolo, pe coasta de est a Mării Mediterane, a intervenit o mică modificare în comportamentul uman de hrănire care avea să schimbe întregul curs al progresului omenirii. A fost ceva destul de obişnuit şi de simplu, în sine, dar a avut un impact uriaş. Astăzi ni se pare ceva firesc: o numim agricultură.

Înainte de aceasta, toate triburile umane se hrăneau în două feluri: bărbații vânau animale, iar femeile culegeau plante. Dieta era echilibrată prin împărțirea produselor. În principiu, toți membrii adulți activi ai tribului erau implicați în procesul de procurare a hranei. Stocarea alimentelor se făcea la scară mică. Pur şi simplu se duceau şi îşi procurau ce vroiau, când vroiau. Această practică era mai puțin riscantă decât pare, deoarece, evident, întreaga populație a lumii era atunci infimă, comparativ cu numărul masiv al populației actuale. În orice caz, cu toate că aceşti vânători-culegători timpurii se

descurcau foarte bine şi au reuşit să colonizeze o mare parte a globului, formaţiunile lor tribale au rămas mici şi simple. De-a lungul sutelor de mii de ani de evoluţie, oamenii deveniseră din ce în ce mai bine adaptaţi, atât fizic cât şi mental, atât ca structură cât şi comportamental, la acest mod de viaţă bazat pe vânătoare. Noul pas pe care l-au făcut, spre agricultură şi producţia de hrană, i-a împins peste un prag neaşteptat, aruncându-i foarte repede într-o formă de existenţă socială nefamiliară, pentru care n-au avut timp să-şi dezvolte noi calităţi reglate genetic, pentru a-i ajuta să-i facă faţă. De acum înainte, capacitatea de adaptare şi maleabilitatea comportamentală, abilitatea de a învăţa şi de a se mula după situaţii noi şi mai complexe aveau să fie testate la maximum. Urbanizarea şi complicaţiile vieţii în oraş se află doar la un pas.

Din fericire, îndelungata îndeletnicire cu vânătoarea le-a dezvoltat ingeniozitatea şi un sistem de ajutor reciproc. Este adevărat că vânătorii umani încă erau competitivi şi ambiţioşi din fire, la fel ca strămoşii lor maimuţe, însă competitivitatea lor fusese forţată să se tempereze datorită unei nevoi fundamentale crescânde de a coopera. Fusese singura lor şansă de succes în faţa tradiţionalilor rivali cu gheare ascuţite, ucigaşii profesionişti ai lumii carnivorelor, cum erau

marile feline. Vânătorii umani îşi dezvoltaseră spiritul de cooperare, inteligenţa şi natura exploratoare, această combinaţie dovedindu-se eficientă şi mortală pentru rivali şi pentru pradă. Învăţau repede, aveau memorie bună şi erau experţi în a corela elemente diferite din trecut pentru a soluţiona probleme noi. Dacă această calitate fusese deosebit de folositoare în vremurile de început, în timpul expediţiilor complicate de vânătoare, le era cu mult mai necesară acum, aproape de casă, în pragul unei noi forme de viaţă socială, mult mai complexă.

Ţinuturile din jurul coastei estice a Mediteranei erau habitatul a două plante esenţiale: grâul sălbatic şi orzul sălbatic. În regiune se mai aflau de asemenea capre sălbatice, oi sălbatice, vite sălbatice şi porci sălbatici. Vânătorii-culegători umani care s-au aşezat în acest areal domesticiseră deja câinele, folosit îndeosebi la vânătoare sau pentru pază, mai degrabă decât ca sursă directă de hrană. Adevărata agricultură a început prin cultivarea a două plante: grâul şi orzul. La scurt timp a urmat domesticirea caprei şi a oii la început, urmată puţin mai târziu de domesticirea vacii şi a porcului. E foarte probabil că animalele, atrase de lanurile cultivate, s-au apropiat iniţial să se hrănească şi au rămas pentru a fi înmulţite de oameni şi consumate la rândul lor.

Nu este deloc întâmplător faptul că şi celelalte două regiuni ale Pământului unde ulterior s-au dezvoltat independent mari civilizații antice (sudul Asiei şi America Centrală) erau tot teritorii în care vânătorii-culegători au găsit plante sălbatice potrivite pentru a fi cultivate: orez în Asia şi porumb în America.

Aceste culturi din Epoca târzie a pietrei au avut aşa de mare succes, încât plantele şi animalele domesticite atunci au rămas, până în zilele noastre, sursa principală de hrană pentru toate sistemele agricole la scară mare. Noile progrese în agricultură sunt mai degrabă de ordin mecanic decât biologic. Însă un impact cu adevărat zguduitor asupra speciei noastre l-a avut micul surplus alimentar care a apărut la începuturile agriculturii.

Retrospectiv, este uşor de explicat. Înainte de agricultură, oricine vroia să mănânce trebuia să contribuie la găsirea hranei. În principiu, întregul trib era implicat. Însă, atunci când mintea lor prevăzătoare, care plănuise strategii de vânătoare, şi-a îndreptat atenția spre problemele de organizare a cultivării recoltelor, irigare a terenurilor şi înmulțire a animalelor captive, oamenii au câştigat două lucruri deodată. Succesul lor a fost aşa de mare, încât pentru prima dată, aveau nu doar o sursă constantă de hrană, ci şi un *surplus* garantat şi regulat. Crearea acestui

surplus a fost cheia ce avea să deschidă porțile civilizației. În sfârşit, tribul uman putea să întreţină mai mulți membri decât cei necesari pentru căutarea hranei. Acum tribul putea nu numai să crească, ci şi să se dispenseze de o parte din oameni în favoarea altor sarcini, şi aici nu ne referim la activitățile temporare, efectuate fugitiv atunci când nu produceau hrană, ci la activități continue, susținute, care puteau să înflorească prin ele însele. S-a născut astfel o epocă a specializării.

Aceste începuturi timide au dat naştere primelor oraşe.

Am spus că este uşor de explicat, însă aceasta înseamnă că nu este greu pentru noi, privind în urmă, să scoatem în evidență factorul vital care a condus la următorul mare pas în istoria omenirii. Bineînțeles, nu înseamnă că a fost un pas uşor de făcut în acea vreme. Este adevărat că vânătorul-culegător uman era un animal magnific, plin de aptitudini ascunse şi cu un mare potențial. O dovadă suficientă este existența noastră astăzi. Însă omul a evoluat ca un vânător tribal, nu ca un agricultor răbdător şi sedentar. Este adevărat, de asemenea, că avea un creier vizionar, capabil să planifice vânătoarea şi să înțeleagă schimbările sezoniere din mediul său. Însă, pentru a fi un agricultor de succes, trebuia

să-şi lărgească percepția despre viitor mai mult decât era obişnuit. Tacticile de vânătoare trebuiau să devină strategii agricole. Odată realizat acest lucru, a trebuit să-şi împingă creierul mai departe, pentru a se descurca în complexele relații sociale ce au urmat acestei nou-întemeiate prosperități, pe măsură ce satele au crescut şi au devenit oraşe.

Este important să înțelegem acest lucru atunci când vorbim despre „revoluția urbană". Utilizarea acestei expresii dă impresia că oraşele au început să răsară peste noapte, pretutindeni, grăbindu-se spre o nouă şi impresionantă viață socială. Însă nu a fost aşa. Vechile obiceiuri au dispărut încet şi cu dificultate. De fapt, în multe părți ale lumii, sunt încă alături de noi şi în ziua de azi. Numeroase culturi contemporane încă funcționează practicând o agricultură la nivelul neoliticului, iar în anumite regiuni, cum sunt deşertul Kalahari, nordul Australiei şi zonele arctice, putem încă vedea comunități de vânători-culegători asemănători cu cei din paleolitic.

Primele extinderi urbane, primele oraşe, nu au apărut ca o erupție bruscă pe pielea societății preistorice, ci ca nişte punctulețe izolate. Au apărut în unele locuri din Asia de sud-vest ca excepții remarcabile de la regula generală. După standardele actuale, aceste oraşe erau foarte

mici, iar modelul s-a răspândit încet, foarte încet. Fiecare era bazat pe o organizare tipic locală şi era strâns legat şi integrat în terenurile agricole din jur.

La început, schimburile şi interacţiunile dintre un centru urban şi altele erau reduse. Acesta avea să fie următorul mare progres, şi i-a trebuit mult timp. Bariera psihologică pentru acest pas a fost, în mod evident, pierderea identităţii locale. Nu a fost într-atât cazul unui trib care şi-a pierdut conducătorul, cât al conducătorului care refuză să-şi piardă tribul. Omul a evoluat ca animal tribal, iar caracteristicile de bază ale unui trib sunt acelea că funcţionează pe o bază locală, interpersonală. Abandonarea acestui model social fundamental, atât de tipic pentru condiţia umană ancestrală, ar fi fost împotriva firii. Însă pasul a fost grăbit de mica sămânţă, atât de eficient recoltată şi transportată. Odată ce agricultura a avansat, iar elita urbană, eliberată de munca de producţie, a început să-şi concentreze puterea creierului asupra altor probleme, inedite, era inevitabil ca în cele din urmă să apară între oraşele învecinate o reţea urbană, o interconectare organizată ierarhic.

Primul oraş cunoscut a apărut la Ierihon, în urmă cu peste 8 000 de ani, însă prima civilizaţie în întregime urbană s-a dezvoltat mai la est, de

partea cealaltă a deşertului sirian, în Sumer. Acolo, în perioada cuprinsă între 6 000 şi 5 000 de ani în urmă, a luat naştere primul imperiu, iar preistoria a rămas fără prefixul „pre" odată cu inventarea scrisului. Coordonarea interurbană s-a dezvoltat, conducătorii au devenit administratori, s-au înfiinţat profesii, metalurgia şi transportul au avansat, au fost domesticite animale de povară (diferite de animalele pentru consum) şi au fost ridicate construcţii monumentale.

După standardele actuale, oraşele sumeriene erau mici, cu o populaţie cuprinsă între 7 000 şi 20 000 de indivizi. Fără îndoială însă că vânătorul nostru tribal străbătuse deja cale lungă pentru a ajunge acolo. Devenise cetăţean, membru al unui supertrib, şi diferenţa esenţială era aceea că *într-un supertrib nu-l mai cunoştea personal pe fiecare membru al comunităţii sale.* Această schimbare, trecerea de la societatea personală la cea impersonală, avea să-i provoace animalului uman cea mai mare agonie de-a lungul mileniilor următoare. Ca specie, noi nu eram echipaţi biologic să facem faţă unei mase de străini deghizaţi în membri ai tribului nostru. Am fost nevoiţi să învăţăm acest lucru, însă n-a fost uşor. După cum vom vedea mai târziu, încă ne

luptăm cu acest fapt, pe diverse căi ascunse – şi pe unele care nu sunt aşa de ascunse.

Ca rezultat al acestei amplificări artificiale a modului de viață socială la un nivel supertribal, a devenit necesară introducerea unor noi forme de control pentru a ține laolaltă comunitățile lărgite exagerat. Pentru enormele beneficii materiale ale vieții în supertrib trebuia să se plătească prin disciplină. În cadrul civilizațiilor antice, care au început să se dezvolte în jurul Mediteranei, în Egipt, Grecia, Roma şi în alte părți, administrația şi dreptul au căpătat amploare şi complexitate simultan cu tehnologia şi artele, care înfloreau perpetuu.

A fost un proces lent. Măreția ruinelor acestor civilizații, de care ne minunăm azi, ne îndeamnă să credem că ele cuprindeau populații vaste, însă nu este deloc aşa. Creşterea numărului de locuitori într-un supertrib era graduală. Nu mai departe de anul 600 î.Hr., cel mai mare oraş, Babilon, avea nu mai mult de 80 000 de oameni. Atena clasică avea doar 20 000 de cetățeni, dintre care doar un sfert erau membri ai adevăratei elite urbane. Populația totală a întregului oraş-stat, incluzând negustorii străini, sclavii şi rezidenții urbani şi rurali, a fost estimată între 70 000 şi 100 000 de locuitori, o populație ceva mai mică decât a oraşelor universitare Oxford şi Cambridge

de astăzi. Bineînţeles, metropolele moderne nu suportă comparaţie, astăzi existând peste o sută de oraşe cu populaţii de peste un milion, cea mai mare depăşind zece milioane de locuitori. Chiar şi Atena modernă e populată de nici mai mult nici mai puţin decât 1 850 000 de suflete.

Dacă-şi doreau un proces continuu şi susţinut de creştere şi înflorire, statele urbane antice nu se mai puteau baza doar pe producţia locală. Aveau nevoie să-şi suplimenteze proviziile fie prin comerţ, fie prin cucerire. Roma le-a făcut pe amândouă, dar a pus accentul pe cucerirea executată cu o eficienţă militară şi administrativă devastatoare, astfel încât a fost capabilă să creeze cel mai mare oraş de până atunci, cu o populaţie de aproape jumătate de milion şi cu un model ale cărui ecouri s-au făcut simţite de-a lungul secolelor. Se fac simţite şi azi, nu numai în ce priveşte bătaia de cap a organizatorilor, manipulatorilor şi talentelor creative, ci şi prin lenea şi setea crescândă de senzaţii ale elitei urbane, care a devenit atât de numeroasă, încât poate deveni foarte uşor nemulţumită, cu efecte devastatoare, astfel încât trebuie distrată continuu, cu orice preţ. Sofisticatul cetăţean al Romei imperiale prefigurează prototipul omului supertriburilor actuale.

Desfăşurarea poveştii noastre urbane a atins, odată cu Roma antică, un nivel în care comunitatea umană a crescut atât de mult şi este atât de aglomerată, încât, zoologic vorbind, am ajuns deja la condițiile moderne. Este adevărat că, de-a lungul secolelor următoare, povestea s-a mai complicat, însă în esență a rămas aceeaşi. Masele au devenit mai compacte, elitele s-au diferențiat net, tehnologiile au avansat. Frustrările şi stresul vieții urbane s-au acutizat. Ciocnirile dintre supertriburi au devenit mai sângeroase. Fiind prea mulți oameni, societatea se putea lipsi de unii dintre ei, îşi putea permite să-i irosească. Individul s-a pierdut în mulțime, relațiile dintre oameni au devenit mai impersonale, iar inumanitatea dintre semeni a crescut la proporții oribile. Ceea ce n-ar trebui să ne surprindă, pentru că, după cum am spus mai devreme, relațiile impersonale nu sunt, din punct de vedere biologic, specifice omului. Surprinzător este că supertriburile, exagerat de mari, totuşi au supraviețuit, şi chiar foarte bine. Acest lucru n-ar trebuie să fie doar o realitate evidentă a secolului XX, ci mai degrabă un motiv de mirare. Este o dovadă uimitoare a incredibilei noastre ingeniozități, tenacități şi maleabilități. Oare cum ne-am descurcat? Tot ce aveam la îndemână, ca animale, era un set de caracteristici dobândite în timpul

lungii noastre ucenicii în vânătoare. Răspunsul trebuie să se găsească în natura acestor caracteristici şi în felul în care am reuşit să le exploatăm şi să le manipulăm, fără să le modificăm atât de mult pe cât pare (la prima vedere) că am fi făcut-o. Trebuie să le studiem mai atent.

Organizarea socială a speciilor actuale de maimuțe ne poate da câteva indicii despre trecutul nostru preuman. Un fenomen larg răspândit la primatele evoluate actuale este existența unor indivizi dominanți, puternici, care domnesc asupra restului grupului. Membrii mai slabi ai grupului îşi acceptă rolul de subordonați. Nu fug în tufişuri să se organizeze independent. Grupul înseamnă putere şi siguranță. Dacă se măreşte prea mult, o parte din grup se separă şi pleacă, însă indivizii solitari reprezintă ceva anormal în lumea maimuțelor. Grupurile se mențin unitare şi sunt în continuă mişcare. Fidelitatea supuşilor nu este doar rezultatul tiraniei masculilor dominanți. Sunt ei despoți, dar în acelaşi timp îşi asumă rolul de gardieni şi protectori. Dacă grupul este amenințat din afară de un prădător înfometat, de exemplu, ei sunt cei mai activi în apărare. În fața unui pericol extern, masculii dominanți se unesc pentru a-i face față, uitând de ciondănelile dintre ei. În alte

momente însă, cooperarea activă în cadrul grupului este minimă.

Întorcându-ne la animalele umane, putem vedea că acest sistem fundamental – cooperarea socială în fața pericolelor externe, competiția socială în cadrul grupului – ni se aplică şi nouă, cu toate că strămoşii noştri îndepărtați au fost forțați să schimbe întrucâtva echilibrul. Pentru a trece de la mâncători de fructe la vânători, era nevoie de o cooperare internă mai mare, mai activă, iar pentru aceasta a fost nevoie de un efort imens. Lumea din afară, pe lângă momentele de panică ocazionale, însemna acum o continuă provocare pentru vânătorul în devenire. Rezultatul a fost o schimbare fundamentală care a dus la ajutorul reciproc şi la împărțirea şi combinarea resurselor. Asta nu înseamnă că oamenii timpurii au început să se mişte toți ca unul, ca un banc de peşti; viața era prea complexă pentru aşa ceva. Competiția şi spiritul de conducere au rămas, având rolul de a stimula elanul şi de a reduce nehotărârea, însă autoritatea despotică a fost redusă drastic. A fost atins un echilibru delicat, care, după cum am văzut deja, se va dovedi extrem de reuşit, permițând vânătorilor umani timpurii să se răspândească pe cea mai mare parte a Pământului, cu un minim suport tehnologic.

Ce s-a întâmplat cu acest delicat echilibru odată ce micile triburi au înflorit, transformându-se în gigantice supertriburi? Odată cu pierderea relațiilor personale specifice tribului, pendulul competiție/cooperare a început să se balanseze periculos înainte şi înapoi, şi de atunci tot oscilează anormal. Deoarece membrii subordonați ai supertriburilor s-au transformat în mulțimi impersonale, cele mai violente oscilații ale pendulului au fost înspre latura despotică, competitivă. Grupurile urbane supradimensionate au căzut pradă repede şi de multe ori formelor exagerate de tiranie, despotism şi regimurilor dictatoriale. Supertriburile au dat naştere unor superconducători, care şi-au exercitat puterea în moduri care-i fac pe vechii tirani–maimuțe să pară nişte apariții benigne. De asemenea, au dat naştere supersubordonaților, sub forma sclavilor, care au suferit forme extreme de subjugare, pe care nici cea din urmă maimuță nu le-a cunoscut.

Era nevoie de mai mult decât de un singur despot pentru a putea domina un supertrib în acest fel. Chiar şi cu noile tehnologii mortale – arme, temnițe, torturi – care-l ajutau să mențină cu forța condițiile de subjugare generală, el avea nevoie de o categorie masivă de adepți pentru a reuşi să păstreze pendulul biologic într-o parte

atât de mult. Acest lucru a fost posibil deoarece adepții, ca și conducătorii, erau infectați de impersonalitatea condițiilor supertribale. Ei și-au liniștit întrucâtva conștiința cooperatoare prin crearea de subgrupuri sau pseudotriburi în cadrul organismului supertribal. Fiecare individ și-a stabilit relații personale, în vechiul stil biologic, cu un grup mic, de dimensiunile unui trib, format din companioni sociali sau profesionali. În cadrul acestui grup își putea satisface tendințele fundamentale spre ajutor reciproc și împărțire de bunuri. Alte subgrupuri – de exemplu, clasa sclavilor – erau considerate străine și păstrate în afara protecției grupului. Puterea subtilă a acestei noi subdiviziuni stă în faptul că oamenii au făcut posibil ca relațiile personale să fie tratate într-un mod impersonal. Chiar dacă un subordonat – un sclav, un servitor sau un șerb – are o relație personală cu stăpânul, faptul că prin naștere a fost plasat în altă categorie socială îl condamnă la un tratament nedrept, același tratament aplicat oricărei mulțimi impersonale de oameni.

Se spune că puterea corupe: este doar parțial adevărat. Subjugarea dusă la extrem poate corupe la fel de eficient. Atunci când pendulul biosocial se îndepărtează de cooperarea activă și tinde către tiranie, întreaga societate devine

coruptă. O dictatură poate aduce mari progrese materiale. Poate muta 4 883 000 de tone de piatră pentru a construi o piramidă, însă având o structură socială deformată, zilele îi sunt numărate. Poți domina foarte mult timp şi foarte mulți oameni, însă chiar şi cu atmosfera supraîncălzită din supertrib, există o limită. Dacă, atunci când limita este atinsă, pendulul biosocial se înclină uşor înapoi, spre punctul de echilibru, societatea se poate considera norocoasă. Dacă pendulul oscilează sălbatic înainte şi înapoi, cum e cel mai probabil, atunci se varsă sânge la o scară la care strămoşul nostru vânător n-ar fi visat niciodată.

Reafirmarea puternică şi repetată a impulsului spre cooperare al ființei umane e un miracol al supraviețuirii noastre ca civilizație. Sunt atâtea tendințe împotriva acestei porniri şi totuşi ea continuă să reziste. Ne place să ne gândim la acest lucru ca la victoria puterii altruismului intelectual asupra slăbiciunii animalice, de parcă etica şi moralitatea ar fi vreo invenție modernă. Dacă ar fi adevărat, e puțin probabil că am fi astăzi aici s-o mai susținem. Dacă n-am fi purtat în noi chemarea biologică fundamentală de a coopera cu semenii noştri, n-am fi supraviețuit ca specie. Dacă strămoşii noştri vânători ar fi fost într-adevăr nişte tirani avari şi neîndurători, împovărați cu „păcatul originar", povestea

succesului omenirii ar fi luat sfârşit demult. Singurul motiv pentru care încă avem doctrina păcatului originar sădită în noi, într-o formă sau alta, este pentru că artificialitatea supertribului continuă să lucreze împotriva altruismului nostru biologic şi are nevoie de tot ajutorul pe care-l poate obține.

Sunt conştient că unele autorități vor fi în total dezacord cu ceea ce tocmai am spus. Ele văd omul ca fiind înclinat din naştere spre a fi slab, lacom şi imoral, având nevoie de control, prin impunerea unor coduri aspre, pentru a deveni puternic, binevoitor şi bun, însă atunci când iau în derâdere conceptul de „sălbatic nobil" amestecă lucrurile. Ei subliniază că ignoranța şi superstiția n-au avut nimic nobil, şi în acest sens, au dreptate. Însă este numai o față a monedei. Cealaltă față se referă la comportamentul vânătorului timpuriu față de tovarăşii săi. În acest caz, situația trebuie să fi fost alta. Compasiunea, bunătatea, ajutorul reciproc, o înclinație firească spre cooperare în cadrul tribului *trebuie* să fi fost modelul comportamental al primilor oameni, pentru a fi putut supraviețui în mediul aspru din vremea lor. Aceste reguli vechi de conduită au început să fie tensionate şi să cedeze atunci când triburile au început să se mărească, devenind supertriburi. Abia atunci

a fost nevoie să fie impuse reguli şi coduri artificiale de disciplină, pentru a reechilibra situaţia. Dacă acestea ar fi fost impuse la un nivel proporţional cu noile presiuni, totul ar fi fost bine; însă la începuturile civilizaţiei, oamenii reuşeau cu greu să atingă acest echilibru fragil. Au eşuat în mod repetat, cu consecinţe fatale. Acum suntem mai experimentaţi, însă sistemul n-a fost niciodată perfecţionat, deoarece, pe măsură ce supertriburile au crescut, problemele s-au reconfigurat.

Daţi-mi voie să pun problema altfel. S-a spus adesea că „legea le interzice oamenilor să facă doar ceea ce îi îndeamnă instinctele să facă". De aici rezultă că, din moment ce există legi împotriva hoţiei, crimei şi violului, înseamnă că oamenii, prin natura lor, sunt hoţi, criminali şi violatori. Este oare aceasta o descriere corectă a omului ca specie biologic socială? Cumva, această imagine nu se potriveşte cu imaginea zoologică a apariţiei speciei tribale. Din păcate, însă, se potriveşte cu imaginea supertribului.

Hoţia, probabil cea mai obişnuită infracţiune, este un exemplu bun. Un membru al unui supertrib se află sub presiune, suferind de toate stresurile şi tensiunile condiţiei sociale artificiale în care trăieşte. Cei mai mulţi oameni din supertrib îi sunt străini; nu are nici o legătură

personală, tribală cu ei. Un hoț tipic nu va fura de la unul dintre camarazii lui. El nu încalcă vechiul cod biologic, tribal. În mintea sa, el își plasează victima totalmente în afara tribului său. Pentru a contracara acest lucru, a fost nevoie de impunerea unei legi supertribale. Relevant pentru acest exemplu este că uneori vorbim despre „onoare între hoți" și despre „codurile lumii interlope". Acest lucru subliniază faptul că îi privim pe infractori ca aparținând unui pseudotrib separat și distinct în cadrul supertribului. În trecere, este interesant să explicăm pe scurt felul în care tratăm un infractor: îl închidem într-o comunitate separată, în care sunt doar infractori. Ca soluție pe termen scurt funcționează destul de bine, însă efectul pe termen lung este acela că îi întărește identitatea pseudotribală, în loc să i-o slăbească, ba chiar îl ajută să-și extindă contactele sociale pseudotribale.

Dacă medităm puțin la ideea că „legea le interzice oamenilor să facă doar ceea ce îi îndeamnă instinctele să facă", am putea să o rescriem altfel: „legea le interzice oamenilor să facă doar ceea ce condițiile artificiale ale civilizației îi împing să facă". Astfel, am putea vedea legea ca pe un mecanism de echilibrare, care contrabalansează aberațiile existenței supertribale și

ajută la menținerea, în condiții nenaturale, a formelor de conduită socială naturală pentru specia umană.

Totuşi, aceasta este o simplificare extremă. Presupune perfecțiune din partea conducătorilor şi legiuitorilor. Tiranii şi despoții, pot, bineînțeles, să impună legi aspre şi nerezonabile şi să controleze populația într-o măsură mai mare decât ar justifica-o condițiile supertribale dominante. O conducere slabă poate impune un sistem legislativ căruia îi lipseşte tăria de a ține laolaltă o populație supraaglomerată. Ambele sisteme sunt predispuse la dezastru sau declin.

Există şi o altfel de lege, care nu prea are legătură cu discuția de mai sus, cu excepția că ajută la menținerea unității sociale. Este o „lege separatoare“ care ajută la diferențierea unei culturi de alta. Asigură coeziunea unei societăți conferindu-i o identitate unică. Aceste legi au rol minor în tribunale. Ele sunt mai degrabă treaba religiilor şi a cutumelor sociale. Funcția lor este de a amplifica iluzia apartenenței la un trib unitar, mai degrabă decât la un supertrib inconsistent. Criticile aduse dozei considerabile de arbitrar şi nonsens sunt contracarate cu argumentul că aceste legi sunt tradiționale şi trebuie respectate, nu puse la îndoială. Nici n-ar fi bine să fie puse la îndoială, deoarece, în esență, chiar *sunt*

arbitrare şi de obicei fără sens. Valoarea lor constă tocmai în faptul că sunt împărtăşite unanim şi necondiționat de toți membrii societății. Când se pierd, unitatea comunității se pierde şi ea puțin. Aceste legi iau multe forme: procedurile elaborate ale ceremoniilor sociale – căsătorii, înmormântări, sărbători, parade, festivaluri şi altele; complexitatea normelor de etichetă, a manierelor şi protocolului precum şi a costumelor, a decorațiilor de pe uniforme, a ornamentelor şi etalărilor.

Aceste aspecte au fost studiate în detaliu de etnologi şi antropologi fascinați de marea lor diversitate. Principala funcție a acestor modele comportamentale a fost tocmai diversitatea, diferențierea unei culturi de alta. Însă, chiar dacă ne minunăm de varietatea lor, nu trebuie să scăpăm din vedere asemănările fundamentale dintre ele. Obiceiurile şi costumele pot fi izbitor de diferite de la o cultură la alta *în detalii*, însă au aceeaşi funcție de bază şi aceleaşi forme fundamentale. Dacă începem să facem o listă cu toate obiceiurile sociale ale unei culturi anume, putem găsi echivalentul acestora în aproape toate celelalte culturi. Diferă doar detaliile, dar uneori diferă atât de mult încât pot stârni îndoiala asupra faptului că avem de a face la bază cu acelaşi model social.

Să luăm un exemplu: în unele culturi, ceremonialul de doliu implică purtarea de haine negre; în altele, printr-un contrast absolut, hainele de doliu sunt albe. Mai departe, dacă extindem aria cercetărilor suficient de mult, aflăm că alte culturi folosesc albastru-închis, gri, galben sau o banală pânză de sac maro. Dacă ai crescut într-o cultură în care, încă din copilărie, ai asociat cu moartea şi doliul una din aceste culori, să zicem negru, ar fi de neimaginat să porți într-un asemenea context culori ca galben sau albastru. Astfel, dacă ai descoperi să aceste culori *sunt* purtate ca doliu în alte culturi, reacția imediată ar fi să remarci cât de diferite sunt față de obiceiul practicat de tine. Tocmai aici este capcana atât de subtil întinsă de cerințele izolării culturale. Observația superficială legată de diferența majoră dintre culori ascunde adevărul fundamental: toate aceste culturi împărtăşesc obiceiul unei „etalări" a doliului şi toate implică purtarea unei costumații foarte diferite de hainele de zi cu zi.

La fel, atunci când un englez vizitează Spania, este surprins să vadă la începutul serii spațiile publice ale oraşelor şi satelor înțesate de oameni, toți plimbându-se încoace şi încolo, aparent fără nici un rost. Reacția sa imediată nu este să asocieze manifestarea străină cu familiarele

cocktail parties, ci mai degrabă să remarce uimit un fel de obicei local ciudat. Din nou, modelul social fundamental este acelaşi, însă detaliile sunt diferite.

Mai există şi alte exemple asemănătoare; ele pot acoperi toate formele de activitate colectivă, principiul de bază fiind: cu cât o anumită ocazie este mai socială, cu atât detaliile din care se compune sunt mai variate, iar comportamentul indivizilor poate părea la prima vedere mai ciudat pentru alte culturi. Cele mai importante evenimente sociale, cum ar fi încoronările, funeraliile naționale, balurile, banchetele, sărbătorirea independenței, învestirile în funcții, marile evenimente sportive, paradele militare, festivalurile şi picnicurile (sau echivalentele acestora) sunt situații în care legile separatoare sunt cele mai puternice. Ele diferă de la caz la caz, într-o mie de detalii mărunte, de care se ține cont cu strictețe, de parcă viața participanților ar depinde de ele. Bineînțeles, într-un fel, viața lor socială chiar depinde de aceste ritualuri, deoarece numai desfăşurarea acestora în public poate întări şi susține sentimentul lor de identitate socială, de apartenență la un grup cultural, iar cu cât ocazia este mai importantă, cu atât creşte entuziasmul.

Acesta este un fapt pe care revoluționarii victorioşi îl trec adesea cu vederea sau îl

subestimează. Atunci când reuşesc să scape de vechile structuri ale puterii pe care ajunseseră să o deteste, sunt obligaţi să elimine de asemenea şi vechile ceremonii care o însoţeau. Chiar dacă acele ritualuri se poate să nu fi avut de-a face în mod direct cu sistemul proaspăt răsturnat, amintesc de acesta prea mult şi trebuie să dispară. Pot fi improvizate în grabă câteva reprezentaţii pentru a le înlocui pe celelalte, însă este greu să inventezi ritualuri peste noapte. (E interesant faptul că succesul pe care l-a avut mişcarea creştină la începuturile ei a depins într-o măsură de preluarea multora din vechile ceremonii păgâne şi de încorporarea lor, într-o formă deghizată, în propriile manifestări festive). Atunci când tot entuziasmul şi răsturnările revoluţiei s-au terminat, se instalează pentru mulţi o stare de nefericire, o nemulţumire post-revoluţionară, cauzată, într-un fel ascuns, de senzaţia de pierdere a manifestărilor şi ceremoniilor publice. Liderii revoluţionari ar face bine să anticipeze această problemă. Adepţii lor nu vor să scape din robia identităţii sociale, ci doar din cea a unei *anumite* identităţi sociale. Odată ce au rupt lanţurile acestei robii, vor avea nevoie de altele noi, iar în curând vor deveni nesatisfăcuţi chiar şi de sentimentul abstract de „libertate“ – acestea sunt cerinţele legilor separatoare.

De asemenea, şi alte aspecte ale comportamentului social joacă rolul de forțe coezive. Unul dintre ele este limba. Avem tendința să vedem limbajul ca fiind exclusiv un mijloc de comunicare, însă este mai mult decât atât. Dacă n-ar fi fost aşa, am fi vorbit toți aceeaşi limbă. Dacă facem o retrospectivă a istoriei supertriburilor, va fi uşor să vedem felul în care funcția anticomunicativă a limbajului a fost aproape la fel de importantă ca cea de comunicare. Mai mult decât orice alt obicei social, a impus enorme bariere între diverse grupuri. Mai mult decât orice altceva, a făcut ca un individ să se identifice cu un anumit supertrib, împiedicându-l să treacă într-un alt grup.

Odată cu creşterea şi contopirea supertriburilor, şi limbile locale s-au contopit sau au fost înglobate, iar numărul total de limbi ale lumii s-a redus. Însă, odată cu acest lucru, a apărut o tendință contrară: accentele şi dialectele au căpătat o mai mare semnificație socială; au fost inventate argourile şi jargoanele. Pe măsură ce membrii unui uriaş supertrib au încercat să-şi întărească identitatea tribală prin formarea de subgrupuri, s-a dezvoltat un întreg spectru de „graiuri" în cadrul limbii principale, oficiale. Aşa cum engleza şi germana funcționează ca însemne ale identității şi ca mecanisme de izolare între un

englez şi un german, la fel, accentul unui englez din clasa superioară îl izolează pe acesta de un englez dintr-o clasă inferioară, şi, în acelaşi fel, jargonul din chimie şi cel din psihiatrie îi izolează pe chimişti de psihiatri. (Este trist că lumea academică, ce are un rol educativ şi ar trebui să se dedice în primul rând comunicării, utilizează limbaje izolatoare pseudotribale la fel de extreme ca argoul infractorilor. Scuza invocată este că acest limbaj este indispensabil pentru precizia exprimării. Este adevărat până la un punct, însă acest punct este depăşit foarte frecvent şi ostentativ).

Jargonul poate deveni atât de specializat, încât aproape că se naşte o nouă limbă. O caracteristică a expresiilor argotice este aceea că, odată ce s-au răspândit şi au devenit un bun comun, sunt înlocuite cu noi termeni de către subgrupul care le-a dat naştere. Dacă sunt adoptate de întregul supertrib şi intră în limba oficială, atunci şi-au pierdut funcția originală. (Este puțin probabil să foloseşti acelaşi jargon ca părinții tăi când erau de vârsta ta, pentru, să zicem, o fată atrăgătoare, un polițist sau un act sexual. Însă foloseşti încă aceleaşi cuvinte oficiale). În cazuri extreme, un subgrup va adopta o limbă cu totul străină. De exemplu, la un moment dat, la curtea Rusiei se vorbea în franceză. În Marea Britanie, încă se

pot vedea urmele acestui tip de comportament, în restaurantele mai scumpe, unde meniurile sunt de obicei în franceză.

Religia a acționat în același fel ca și limbajul, întărind legăturile din cadrul grupului și slăbindu-le pe acelea dintre grupuri. Funcționează pe baza unei singure premise simple, aceea că există forțe puternice care lucrează mai presus de oamenii obișnuiți dintr-un grup, și că aceste forțe, acești superconducători sau zei, trebuie mulțumiți, îmbunați și ascultați fără obiecții. Faptul că nu sunt niciodată prin preajmă pentru a fi chestionați îi ajută să-și mențină poziția.

La început, puterile zeilor erau limitate și sferele lor de influență erau împărțite, însă odată ce supertriburile au crescut, ajungând la proporții incontrolabile, a fost nevoie de forțe coezive mai mari. Un guvern format din mici zei nu era suficient de puternic. Un supertrib uriaș avea nevoie de un singur zeu, atotputernic, atotștiutor și atotvăzător, iar dintre vechii candidați, acest tip de zeu a fost acela care a învins și a supraviețuit trecerii veacurilor. În culturile actuale mai mici și mai înapoiate, încă domnesc zeități mici, însă membrii tuturor culturilor majore s-au îndreptat spre un singur superzeu.

În ultimii ani, este ușor de observat că puterea religiei ca forță socială a început să scadă. Există

două explicații pentru acest lucru. În primul rând, a eşuat în îndeplinirea dublului rol de influență coezivă. Pe măsură ce populația a continuat să crească, vechile imperii au devenit incontrolabile şi s-au destrămat în grupuri naționale. Noile supertriburi s-au zbătut să-şi stabilească propriile identități, folosindu-se de toate mijloacele obişnuite. Însă multe dintre ele aveau acum aceeaşi religie. Acest lucru însemna că pentru ele, religia, cu toate că încă era o forță puternică, ce-i unea pe membrii unei națiuni, a eşuat în cealaltă funcție coezivă, nereuşind să slăbească legăturile dintre națiuni. Astfel, a fost făcut un compromis, prin înființarea de secte în interiorul principalelor religii. Deşi crearea de secte a resuscitat o parte din calitățile izolatoare ale ceremoniilor religioase şi a ajutat la localizarea sau individualizarea acestora, aceasta a fost doar o soluție parțială.

Un al doilea motiv pentru scăderea puterii religiei este nivelul crescut al educației ştiințifice la scară largă, însoțită de nevoia crescută a indivizilor de a *căuta* răspunsuri, mai degrabă decât tendința de acceptare orbească a dogmelor. Religia creştină, în particular, a suferit serioase eşecuri. Gândirea din ce în ce mai logică a oamenilor din supertriburile occidentale nu se putea să nu releve anumite aspecte izbitor de ilogice.

Probabil cel mai important dintre acestea este discrepanța dintre propovăduirea smereniei şi a bunătății pe de o parte, iar, pe de altă parte, podoabele şi fastul cu care se înconjoară liderii bisericii, precum şi puterea pe care o dețin.

Pe lângă legi, obiceiuri, limbă şi religie, mai există o formă de forță coezivă care-i ține împreună pe membrii unui supertrib, mult mai violentă, şi anume războiul. Ca să punem problema mai cinic, s-ar putea spune că nimic nu-l ajută mai mult pe un lider decât un război bine purtat. Este singura lui şansă de a fi un tiran şi de a fi iubit pentru asta. Poate impune cele mai dure forme de control, poate trimite mii de oameni la moarte, şi totuşi să fie aclamat ca un mare protector. Nimic nu întăreşte mai bine legăturile din interiorul grupului ca o amenințare externă.

Faptul că certurile interne sunt suprimate de existența unui duşman comun nu a scăpat atenției conducătorilor de ieri şi de azi. Dacă un supertrib supradimensionat începe să se destrame pe la încheieturi, problemele pot fi uşor rezolvate prin apariția unor EI puternici şi ostili, care să ne unească într-un NOI compact. Este greu de spus cât de frecvent s-au folosit liderii de acest lucru pentru a manipula conflictele interne, însă chiar dacă mişcarea este intenționată sau nu, aproape întotdeauna apare reacția de coeziune.

Numai un conducător complet incapabil poate să dea greş. Bineînţeles, are nevoie de un duşman care să fie pictat în culori absolut abominabile, altfel s-ar putea să apară probleme. Ororile dezgustătoare ale războiului pot fi transformate în bătălii glorioase doar atunci când ameninţarea externă este chiar serioasă sau poate fi făcută să pară astfel.

În ciuda atracţiei faţă de război pe care o nutresc conducătorii lipsiţi de remuşcări, există şi un dezavantaj evident: una dintre tabere va pierde totul, şi aceea poate fi a lui. Omul din supertrib poate fi recunoscător pentru acest neajuns nefericit.

Prin urmare, acestea sunt forţele coezive pe care se sprijină marile societăţi urbane. Fiecare din ele şi-a format propriul soi specializat de conducător: administratorul, judecătorul, politicianul, liderul social, marele preot, generalul. Pe vremuri era mai simplu, toţi erau întruchipaţi de un singur împărat sau rege omnipotent, care era capabil să facă faţă întregului spectru de sarcini ale conducerii, însă, pe măsură ce timpul a trecut şi grupurile s-au extins, conducerea reală a migrat către diverse sfere ce conţin indivizi excepţionali.

În vremurile mai puţin îndepărtate, a devenit o practică frecventă implicarea populaţiei în

alegerea unui nou lider. Acest mecanism politic a fost în sine o puternică forță coezivă, dându-le membrilor supretriburilor o senzație mai intensă de „apartenență“ la grup şi de a avea o oarecare influență asupra acestuia. Odată ce noul conducător a fost ales, devine repede evident că această influență este mai scăzută decât şi-au imaginat, însă, în orice caz, în perioada alegerilor, comunitatea e traversată de un suflu de identitate socială.

Pentru a ajuta acest proces, sunt trimişi să participe la guvernarea teritoriului sublideri locali ai pseudotriburilor. În unele țări, acest obicei a rămas mai degrabă un act ritual, din moment ce reprezentanții „locali“ nu sunt altceva decât profesionişti de import. Totuşi, această denaturare este inevitabilă într-o comunitate atât de complexă ca un supertrib modern.

Năzuința de a guverna prin reprezentanți aleşi este delicată şi transparentă, cu toate că este greu de pus în practică. Se bazează pe întoarcerea parțială la „politica“ sistemului tribal originar, atunci când fiecare membru al tribului (sau cel puțin masculii adulți) avea un cuvânt de spus în conducerea societății. Într-un anumit sens, ei erau comunişti, punând accent pe împărțirea bunurilor, fără a insista prea mult pe protecția strictă a proprietății personale. Proprietatea

exista în aceeaşi măsură pentru a fi dăruită cât şi pentru a fi păstrată. Însă, cum am spus mai sus, triburile erau mici şi toată lumea cunoştea pe toată lumea. Probabil că îşi preţuiau posesiile individuale, însă uşile şi lacătele erau lucruri rezervate viitorului. Odată ce triburile au devenit supertriburi impersonale, cu străini în cadrul lor, a devenit necesară protecţia scrupuloasă a proprietăţii, având chiar un rol important în viaţa socială. Orice încercare a politicii de a ignora acest fapt poate întâmpina serioase dificultăţi. Comunismul modern a început să îşi dea seama de acest lucru şi, în consecinţă, a început deja să-şi ajusteze sistemul.

De asemenea, au fost necesare şi alte ajustări în toate cazurile în care se vroia reinstaurarea vechiului sistem tribal de „guvernare a oamenilor, prin oameni". Pur şi simplu supertriburile erau prea mari, iar problemele guvernării prea complexe, prea tehnice. Situaţia a impus adoptarea unui sistem de reprezentare şi a unei clase profesionale de experţi. Cât de mult se poate îndepărta acest lucru de „guvernarea poporului", a fost demonstrat de curând în Anglia, unde s-a sugerat ca dezbaterile parlamentare să fie televizate. Astfel, graţie ştiinţei moderne, populaţia putea juca cel puţin un rol mai intim în afacerile statului. Însă acest fapt ar fi interferat

cu atmosfera specializată, profesionistă, şi a fost categoric respins. Cam asta a fost guvernarea poporului. Însă nu este deloc surprinzător. Să conduci un supertrib este ca şi cum ai încerca să ții în echilibru un elefant pe o sârmă. Se pare că cea mai bună soluție la care poate spera un sistem politic modern constă în utilizarea metodelor de dreapta pentru a implementa politici de stânga. (Drept urmare, aceasta este strategia aplicată în prezent, atât în Vest cât şi în Est). Este un obiectiv greu de realizat şi cere o mare finețe profesională, ca să nu mai vorbim de diplomație. Dacă politicienii moderni sunt adesea luați în batjocură şi satirizați, este pentru că prea mulți oameni le înțeleg adesea şiretlicurile. Însă, având în vedere mărimea supertriburilor actuale, se pare că nu avem alternativă.

Deoarece supertriburile moderne se dovedesc a fi de necontrolat în multe privințe, a existat o puternică tendință a lor de a se fragmenta. Am menționat deja modurile în care pseudotriburi specializate se cristalizează în cadrul organismului principal, sub formă de grupuri sociale, caste, grupuri profesionale, academice, sportive şi aşa mai departe, oferindu-i astfel individului urban diverse forme de identitate tribală. Aceste grupuri sunt îndeajuns de satisfăcute în cadrul comunității principale, însă apar, destul de des,

rupturi mult mai drastice. Imperiile se destramă în țări independente; statele se împart în regiuni autonome. În ciuda mai bunei comunicări, a obiectivelor şi politicilor comune, procesul de fragmentare continuă. Alianțele pot fi repede înjghebate sub presiunea coezivă a războiului, însă, în vremuri de pace, la ordinea zilei sunt separările şi diviziunile. Atunci când grupuri separatiste se zbat să-şi formeze o identitate locală, înseamnă că pur şi simplu forțele coezive ale supertribului din care au făcut parte nu au fost suficient de puternice sau de interesante pentru a le ține împreună.

Visul unui supertrib global şi paşnic este spulberat în mod repetat. Se pare că numai o amenințare extraterestră ar putea oferi forța necesară unirii – şi atunci doar temporar. Rămâne de văzut dacă vreodată, în viitor, ingeniozitatea omului va introduce un nou factor în activitatea sa socială, care să rezolve această problemă. Pentru moment, se pare că nu prea sunt şanse.

Recent, au existat multe discuții referitoare la modul în care mass-media modernă, de exemplu televiziunea, „micşorează" suprafața socială a lumii, creând un telesat global. S-a sugerat că această tendință ajută mişcarea spre o veritabilă comunitate internațională. Din păcate, acesta este doar un mit, din unicul motiv că televiziunea,

spre deosebire de o relaţie personală, este un sistem *unidirecţional*. Pot să-l ascult şi pot ajunge să-l cunosc pe un om prin intermediul televizorului, însă el nu mă poate auzi şi nu mă poate cunoaşte. Este adevărat, pot să aflu ce gândeşte şi ce face, şi acesta este un mare avantaj, care-mi lărgeşte spectrul de informaţii sociale, însă nu poate înlocui relaţiile reciproce din contactele sociale autentice.

Chiar dacă în anii ce vin tehnicile de comunicare în masă ar evolua surprinzător, într-un mod de neimaginat în momentul de faţă, acestea vor fi mereu restrânse de limitările biosociale ale speciei noastre. Noi nu suntem echipaţi, precum termitele, să devenim membri benevoli ai unei vaste comunităţi. La bază, suntem, şi probabil vom rămâne întotdeauna, nişte simple animale tribale. Totuşi, în ciuda acestui fapt, şi în ciuda fragmentărilor spasmodice care apar frecvent pe glob, suntem nevoiţi să acceptăm că tendinţa majoră este aceea de a menţine nivelurile supertribale. În timp ce într-o parte a lumii grupurile se divid, în altă parte se unesc. Dacă situaţia este la fel de instabilă astăzi cum a fost de secole, atunci de ce insistăm? Dacă este aşa de periculos, de ce continuăm?

Este mult mai mult decât un simplu joc internaţional al puterii. Obţinerea de satisfacţii din a

fi aruncat în haosul urban al unui supertrib este o proprietate intrinsecă, biologică, a animalului uman. Această calitate este reprezentată de curiozitatea nesățioasă a omului, inventivitatea sa, suplețea lui intelectuală. Se pare că tumultul urban îi stimulează această calitate. Aşa cum păsările de mare ce formează colonii pentru a depune ouă sunt stimulate reproductiv de concentrarea în comunități mari, la fel este stimulat intelectual animalul uman prin concentrarea în comunități urbane dense. Acestea sunt pepinierele ideilor. Aceasta este partea onorabilă a poveştii. Ea face ca sistemul să meargă mai departe, în ciuda dezavantajelor.

Am aruncat o privire asupra unora dintre aceste dezavantaje, la scară socială, însă ele există de asemenea şi la nivel personal. Indivizii care trăiesc într-un complex urban uriaş suferă de o multitudine de stresuri şi tensiuni: zgomot, aer poluat, sedentarism, lipsă de spațiu, supraaglomerare, suprastimulare şi, paradoxal, unii dintre ei, de izolare şi plictiseală.

Ați putea să credeți că prețul pe care-l plăteşte omul supertribal este prea mare; că ar fi de preferat mai degrabă o viață liniştită, paşnică, contemplativă. Şi el crede la fel, bineînțeles, însă rareori face ceva în acest sens, ca şi în cazul exercițiului fizic pe care-l tot amână. În cel mai

bun caz se mută în suburbii. Acolo îşi poate crea o atmosferă pseudotribală, departe de stresul oraşului, însă, când se face luni dimineaţa, se aruncă din nou în iureş. Ar putea să se mute, însă ar pierde excitaţia, emoţia neovânătorului care se pregăteşte pentru cea mai mare captură, pe cel mai mare şi cel mai bun teren de vânătoare pe care mediul său i-l poate oferi.

Pornind de la această idee, ne-am putea aştepta ca fiecare oraş mare să fie un infern clocotitor de noutate şi inventivitate. În comparaţie cu un sat, se pare că aşa este, însă el se află încă departe de a-şi atinge limitele exploratorii. Aceasta se întâmplă deoarece există un conflict fundamental între forţele coezive şi cele inventive ale societăţii. Unele tind să ţină lucrurile la locul lor, celelalte se zbat pentru noi progrese şi, inevitabil, pentru respingerea vechilor obiceiuri repetitive şi statice. Aşa cum există un conflict între competiţie şi cooperare, există şi o luptă între conformare şi inovaţie. Inovaţia continuă are o şansă reală doar în oraş. Doar oraşul este suficient de puternic şi de sigur, în conformismul lui aşezat, pentru a tolera forţele disruptive ale originalităţii şi creativităţii revoluţionare. Săbiile ascuţite ale iconoclastiei sunt doar nişte înţepături de ac în carnea uriaşului, care-l gâdilă plăcut,

împiedicându-l să adoarmă şi îndemnându-l să treacă la acţiune.

Aşadar, această emoţie exploratoare, cu ajutorul forţelor coezive pe care le-am descris mai devreme, este ceea ce-i ţine pe foarte mulţi orăşeni moderni închişi voluntar în cuştile lor din grădina zoologică umană. Euforia şi provocările traiului în supertrib sunt atât de intense, încât, cu puţin ajutor, pot depăşi uriaşele pericole şi dezavantaje. Însă cum se pot compara aceste neajunsuri cu acelea dintr-o adevărată grădină zoologică?

Animalul de la zoo se află fie într-o detenţie solitară, fie într-un grup social deformat anormal. În jurul lui, în alte cuşti, poate vedea sau auzi alte animale, însă nu poate avea nici un contact adevărat cu ele. În mod ironic, condiţiile sociale ale vieţii urbane pot funcţiona cam în acelaşi fel. Singurătatea oraşului este un pericol binecunoscut. Este uşor să te pierzi în marea mulţime impersonală. Este uşor ca grupurile familiale şi legăturile tribale personale să se deformeze, să dispară sau să se fragmenteze. Într-un sat, toţi vecinii sunt prieteni sau, în cel mai rău caz, duşmani; nu pot fi necunoscuţi. Într-un oraş mare, mulţi oameni nici măcar nu ştiu cum îi cheamă pe vecinii lor.

Această depersonalizare ajută la susţinerea rebelilor şi a inovatorilor, care, într-o comunitate

mai mică, tribală, ar fi supuşi unor forțe coezive superioare. S-ar plafona sub presiunea conformismului. Însă, în acelaşi timp, paradoxul izolării sociale din oraşul fremătând poate aduce foarte mult stres şi suferință pentru mulți dintre ocupanții grădinii zoologice umane.

Pe lângă izolarea personală, intervine şi presiunea directă a aglomerării fizice. Fiecare specie animală a evoluat pentru a exista în cadrul unui anumit spațiu vital. Atât în cazul animalelor, cât şi al oamenilor din zoo, acest spațiu este mult restrâns, iar urmările pot fi serioase. Ne gândim la claustrofobie ca la un răspuns anormal. În formele ei extreme chiar este, însă de o formă mai uşoară, mai greu de identificat, suferă toți orăşenii. Se fac încercări neînsemnate pentru a corecta această problemă. Secțiuni separate ale oraşului sunt rezervate, ca acțiuni simbolice, pentru a oferi spații deschise – mici bucățele de „mediu natural", numite parcuri. La origine, parcurile erau terenuri de vânătoare, populate cu cerbi şi alte specii, unde bogătaşii supertriburilor puteau să retrăiască vechile porniri de vânători; în parcurile moderne însă, au mai rămas doar plantele.

În termeni de spațiu, parcurile din oraşe sunt nişte glume. Ar trebui să acopere mii de kilometri pătrați ca să ofere un spațiu de plimbare cu adevărat natural pentru uriaşa populație urbană

căreia i se adresează. Cel mai bun lucru pe care l-am putea spune este că-i mai bine decât nimic.

Alternativa pentru orăşenii care caută spaţiu este să facă mici ieşiri la ţară, şi acest lucru îl fac cu multă hotărâre. Pleacă la fiecare sfârşit de săptămână cu maşinile, bară la bară, şi tot aşa se întorc. Însă, fără îndoială, s-au plimbat – au patrulat un teritoriu mai larg – şi, făcând acest lucru, ei continuă lupta cu înghesuiala nefirească a oraşului. Chiar dacă drumurile aglomerate ale supertriburilor moderne au transformat aceste ieşiri într-un fel de ritual, este preferabil decât să te dai bătut. Situaţia este încă şi mai rea pentru animalele unei grădini zoologice. Versiunea lor de a circula bară la bară este să umble nehotărâte încoace şi încolo în interiorul cuştii. Însă nici ele nu se dau bătute. Ar trebui să fim recunoscători că noi putem face mai mult decât să ne plimbăm de colo până colo prin sufragerie.

Acum că am identificat cursul evenimentelor care ne-au condus la condiţia socială actuală, putem începe să examinăm mai în detaliu diversele căi prin care comportamentul nostru a reuşit să se adapteze la viaţa de la zoo sau, în unele cazuri, felul în care a eşuat dramatic.

2

Statut şi superstatut

În interiorul oricărui grup organizat de mamifere, indiferent cât de cooperant, va exista întotdeauna o luptă pentru dominare. Odată ce se înscrie în această luptă, fiecare individ adult capătă un anumit rang social, care-i conferă o poziție sau un statut în ierarhia grupului. Situația nu rămâne niciodată stabilă prea mult timp, în principal deoarece competitorii pentru statut îmbătrânesc. Atunci când stăpânii sau „masculii alfa“ devin senili, suveranitatea le este pusă la îndoială şi sunt sabotați de subordonații lor imediați. Atunci are loc o nouă luptă pentru dominație, deoarece toată lumea va mai urca puțin pe scara socială. La baza acestei ierarhii există membrii mai tineri ai grupului, care se maturizează rapid, menținând presiunea de jos în sus. În plus, unii membri ai grupului pot fi loviți brusc de boli sau moarte accidentală, lăsând astfel spații libere în ierarhie, care trebuie repede ocupate.

Rezultatul general este o stare constantă de *tensiune a relațiilor pentru statut*. În condiții naturale, această tensiune se păstrează în limite tolerabile, datorită dimensiunilor limitate ale grupurilor sociale. Dacă însă, în condițiile artificiale ale captivității, grupul devine prea mare, sau spațiul disponibil este prea mic, atunci apare concurența neloială, lupta pentru dominare devine necontrolată, iar liderii haitelor, coloniilor sau triburilor sunt supuşi unei presiuni imense. Când se întâmplă acest lucru, de obicei, indivizii cei mai slabi ai grupului sunt hărțuiți până la moarte, odată ce limitele restrictive ale etalării şi contraetalării puterii degenerează în violență sângeroasă.

Mai sunt şi alte repercusiuni. Se pierde atât de mult timp pentru a regla relațiile ierarhice anormal de complexe, încât alte aspecte ale vieții sociale, cum ar fi grija față de pui, devin serios şi periculos neglijate.

Dacă disputele pentru dominație creează dificultăți animalelor de la zoo, a căror densitate este moderată, atunci este evident că dilema va fi mult mai mare pentru vastele supertriburi hipertrofiate ale grădinii zoologice umane. Caracteristica principală a luptei pentru statut în natură este aceea că se bazează pe relațiile *personale* ale indivizilor dintr-un grup social. Prin

comparație, pentru oamenii din triburile inițiale problema dominării era rezolvată simplu, însă atunci când triburile au evoluat în supertriburi, iar relațiile dintre indivizi au devenit din ce în ce mai impersonale, problema statutului s-a extins rapid, devenind coşmarul numit superstatut.

Înainte de a examina delicata sferă a vieții urbane, este util să aruncăm o privire asupra legilor fundamentale care guvernează lupta pentru dominare. Cea mai bună cale este de a supraveghea câmpul de luptă din punctul de vedere al animalului dominant.

Dacă vrei să-ți conduci grupul şi să-ți păstrezi cu succes poziția dominantă, trebuie să respecți zece reguli de aur. Acestea se aplică tuturor liderilor, de la babuini până la preşedinți şi prim-miniştri moderni. Cele zece porunci ale dominației sunt următoarele:

1. *Trebuie să-ți etalezi clar însemnele, postúrile şi gesturile dominației.*

Pentru un babuin, asta înseamnă o blană bogată, lucioasă, bine îngrijită; o postură calmă şi relaxată, atunci când nu este angajat în dispute; un mers domol şi hotărât atunci când intră în acțiune. Nu trebuie să fie nici un semn vizibil de anxietate, nehotărâre şi ezitare.

Cu mici modificări superficiale, acelaşi lucru este valabil pentru liderul uman. Blana luxuriantă devine costumul de conducător, bogat şi elaborat, evident superior celor ale subordonaților. Abordează postúri unice pentru rolul său dominant. Atunci când se odihneşte, se poate întinde sau aşeza, pe când ceilalți trebuie să stea în picioare până când li se dă permisiunea de a face la fel. Acest lucru este de asemenea tipic pentru babuinul dominant, care se poate întinde leneş, în timp ce subordonații lui anxioşi stau în preajmă având postúri mult mai vigilente. Lucrurile se schimbă odată ce liderul intră agresiv în acțiune şi începe să se afirme. Atunci, fie el babuin sau prinț, trebuie să se ridice într-o poziție mai impresionantă decât cea a subordonaților. Trebuie să se ridice deasupra lor la propriu, adaptându-şi postura fizică la statutul psihologic. Pentru şeful babuin, este mai uşor: o maimuță dominantă este aproape întotdeauna mai mare decât supuşii ei. Nu trebuie decât să stea dreaptă, iar dimensiunile mai mari ale corpului fac restul. Situația este intensificată de frica şi umilința subordonaților mai temători. Pentru liderul uman, s-ar putea să fie nevoie de un ajutor suplimentar. El îşi poate mări dimensiunile prin purtarea unor mantii largi sau a unor pălării înalte. Poate deveni mai înalt dacă se urcă pe un tron, o platformă, un animal sau un

vehicul de orice fel sau dacă este purtat pe sus de către servitori. Umilința babuinilor mai slabi este stilizată în diverse feluri: subordonații umani își micșorează înălțimea prin plecăciuni, reverențe, îngenuncheri, salamalecuri sau prosternări.

Ingeniozitatea speciei noastre îi permite liderului uman să profite de ambele situații. Stând pe tron, pe o platformă înălțată, el se poate bucura în același timp de poziția relaxată a dominatorului pasiv *și* de înălțimea poziției unui dominator activ, asigurându-se astfel de etalarea unei posturi de două ori mai puternice.

Respectabilele etalări de șefie pe care animalul uman le împărtășește cu babuinul se fac încă simțite astăzi, în multe forme. Pot fi văzute în forma lor cea mai primitivă și evidentă la generali, judecători, mari preoți, monarhi. Aceste manifestări tind să fie limitate doar la ocazii speciale, spre deosebire de trecut, însă atunci când au loc, sunt la fel de ostentative ca oricând. Nici măcar cei mai învățați savanți nu sunt imuni la pompa și găteala pe care le pretind ocaziile lor mai ceremonioase.

Acolo unde împărații le-au făcut loc președinților și prim-miniștrilor aleși, etalarea dominației personale a devenit totuși mai puțin fățișă. A avut loc o schimbare de accent în ce privește rolul de conducător. Liderul de tip nou este un

servitor al poporului, ce se întâmplă să fie dominant, mai degrabă decât un dominator al poporului, pe care-l slujeşte. El subliniază acceptarea acestei situații prin purtarea unor costume monotone, însă nu este decât un şiretlic. Este o necinste măruntă pe care şi-o poate permite pentru a părea „un om din popor", însă nu îndrăzneşte să meargă prea departe, pentru că, înainte să-şi dea seama, poate deveni din nou un om din popor. Aşadar, el trebuie să-şi etaleze dominația pe alte căi, mai ascunse. Nu este greu, deoarece are la dispoziție toată complexitatea mediului urban modern. Pierderea grandorii hainelor poate fi compensată prin caracteristicile elaborate şi unice ale camerelor din care conduce şi ale clădirilor în care trăieşte şi lucrează. Îşi poate păstra atitudinea ostentativă prin felul în care călătoreşte, cu coloane de maşini, motociclete însoțitoare şi avioane personale. El poate continua să se înconjoare de un grup extins de „subordonați profesionali" – ajutoare, secretari, servitori, asistenți personali, gărzi de corp, însoțitori şi tot restul –, a căror treabă este mai mult să fie văzuți că îi sunt servili, întărindu-i astfel imaginea de superioritate socială. Postúrile, mişcările şi gesturile dominatoare pot să rămână neschimbate. Deoarece semnalele de putere pe care le transmit sunt fundamentale pentru specia umană, acestea sunt acceptate inconştient şi pot

astfel scăpa restricțiilor. Mişcările şi gesturile sale sunt calme şi relaxate sau hotărâte şi calculate. (Când ați văzut ultima dată un preşedinte sau un prim-ministru alergând, cu excepția momentelor în care face exerciții fizice?). În timpul conversațiilor îşi foloseşte ochii ca pe nişte arme, fixându-i cu privirea pe subordonați în momentele în care aceştia îşi apleacă politicos ochii şi întorcându-şi capul în momentele în care subordonații îl privesc cu atenție. Nu este repezit, nu are ticuri, nu se foieşte şi nu şovăie. Acestea sunt reacții caracteristice subordonaților. Dacă liderul are astfel de reacții, înseamnă că are probleme serioase în a-şi asuma rolul de membru dominant al grupului.

2. *În momente de competiție activă, trebuie să-ți ameninți subordonații cu agresivitate.*

La cel mai mic semn de concurență din partea unui babuin subordonat, liderul grupului răspunde imediat cu o etalare impresionantă a comportamentului de amenințare. Există o gamă largă de manifestări de amenințare, de la acelea motivate de agresivitatea puternică şi de un pic de frică, la cele motivate de frica intensă, la care se adaugă un strop de agresivitate. Cele din urmă – „amenințările speriate" ale indivizilor slabi, dar ostili – nu sunt manifestate niciodată de un

animal dominant, decât dacă statutul lui dominant este în declin. Atunci când poziția sa este sigură, etalează doar cele mai agresive manifestări de amenințare. Poate fi atât de sigur pe el încât tot ce trebuie să facă este să dea de înțeles că este pe cale să amenințe, fără să se deranjeze să treacă la acțiune. O scurtă tresărire a capului său masiv înspre subordonatul neascultător poate fi un gest suficient pentru a-l supune. Aceste acțiuni sunt numite „manifestări ale intenției" şi funcționează exact în acelaşi fel la oameni. Un conducător uman puternic, iritat de acțiunile unui subordonat, are nevoie doar să-şi mişte capul în direcția acestuia şi să-l fixeze cu o privire aspră pentru a-şi impune superioritatea cu succes. Dacă mai are nevoie să ridice vocea sau să repete un ordin, dominația sa este uşor nesigură, iar în eventualitatea recăpătării controlului, trebuie să-şi restabilească statutul prin administrarea unei mustrări sau a unei pedepse simbolice.

Gestul de a ridica vocea sau de a răcni nu este un gest de slăbiciune al unui lider decât atunci când apare ca reacție la o amenințare imediată. De asemenea, poate fi utilizat de către un conducător puternic în mod spontan sau intenționat, ca un mecanism general de reafirmare a autorității. Un babuin dominant se poate comporta în acelaşi fel, atacându-şi brusc subordonații şi terorizându-i, pentru a le reaminti cine e şeful.

Astfel, el câştigă câteva puncte în fața lor, ceea ce-i permite să se impună apoi mult mai uşor, doar cu un gest al capului. Conducătorii umani recurg la această strategie din timp în timp, dând decrete severe, efectuând inspecții-fulger sau ținând discursuri energice. Dacă eşti şef, este periculos să treacă prea mult timp fără a fi auzit, văzut sau fără a-ți face simțită prezența. Dacă circumstanțele nu justifică o demonstrație de forță, atunci ele trebuie inventate. Nu este suficient să deții puterea, trebuie să se şi vadă că o deții. Aceasta este valoarea manifestărilor spontane de amenințare.

3. *În momentele de provocare fizică, tu (sau delegații tăi) trebuie să fii capabil să-i supui cu forța pe subordonați.*

Dacă o manifestare de amenințare eşuează, trebuie urmată de un atac fizic. Dacă eşti babuin-şef, este o acțiune periculoasă, din două motive. În primul rând, chiar şi învingătorul poate fi rănit în urma unei lupte, iar o rană poate avea consecințe mai grave pentru un animal dominant decât pentru un subordonat – va fi mai puțin intimidant pentru următorul atacator. În al doilea rând, babuinul-şef este întotdeauna depăşit numeric de către subordonați, iar dacă aceştia depăşesc măsura, îşi pot uni eforturile pentru a-l învinge. Acestea sunt cele două

aspecte care îl determină pe un individ dominant să aleagă amenințarea mai degrabă decât atacul propriu-zis.

Liderul uman poate evita într-o anumită măsură acest lucru apelând la o clasă specială de „represori". Aceştia, militarii sau polițiştii, sunt aşa de specializați, de buni profesionişti, încât doar o revoltă generală a populației ar fi suficient de puternică pentru a-i învinge. În situații extreme, un despot va utiliza o clasă şi mai specializată de represori (cum este poliția secretă), a cărei treabă este aceea de a înăbuşi atacurile represorilor obişnuiți în cazul în care aceştia îi scapă din mână. Prin manipulare şi administrare inteligentă, este posibil de condus un sistem agresiv de acest gen, în aşa fel încât doar liderul să dețină *suficiente informații* despre ce se întâmplă pentru a putea controla situația. Dacă nu primesc ordine de sus, toți ceilalți se află într-o stare de confuzie şi, astfel, despotul modern îi poate ține în frâu şi, poate domina eficient.

4. *Dacă într-o dispută este nevoie mai mult de minte decât de muşchi, trebuie să dai dovadă de mai multă inteligență decât subordonații tăi.*

Şeful babuin trebuie să fie viclean, ager şi inteligent, dar şi puternic şi agresiv. Evident,

aceste caracteristici sunt şi mai importante pentru un lider uman. În situațiile în care puterea se moşteneşte, individul incapabil este repede detronat sau devine un simplu figurant şi o marionetă a adevăraților conducători.

Astăzi, problemele sunt atât de complexe, încât liderul modern este obligat să se înconjoare de specialişti intelectuali, însă cu toate acestea, nu se poate să nu fie un om ager la minte. El este acela care ia ultimele decizii şi trebuie să le ia prompt şi sigur, fără şovăială. Aceasta este o calitate de importanță vitală pentru un conducător, fiind mai bine să iei o decizie clară şi fără ezitare, decât o decizie „corectă". Mulți lideri puternici au supraviețuit unor hotărâri greşite, însă luate cu stil şi vigoare, dar puțini au supraviețuit unui comportament ezitant, nehotărât. În acest caz, regula de aur a conducerii, care într-o epocă rațională este greu de acceptat, este aceea că de fapt contează *cum* faci ceva, mai degrabă decât *ce* faci. Trist, dar adevărat: un lider care face lucruri greşite, însă în felul care trebuie, va avea parte, până la un punct, de mai multă loialitate şi succes decât un lider care face ceea ce e bine, însă într-un mod neadecvat. Progresul civilizației a suferit în repetate rânduri din acest motiv. Cu adevărat norocoasă este societatea al cărei lider face ce trebuie şi în acelaşi

timp se supune celor zece reguli de aur ale dominării; norocoasă – şi, de asemenea, rar întâlnită. Am putea spune că între sistemele foarte bune de conducere şi politicile aberante există o relaţie nefastă şi nu neapărat întâmplătoare.

Se pare că unul dintre blestemele uriaşei complexităţi a condiţiei supertribale este acela că, pe baze raţionale, sunt aproape imposibil de luat decizii clare şi precise în problemele majore. Datele disponibile sunt atât de complicate şi de diverse, şi adesea atât de contradictorii, încât orice decizie rezonabilă, raţională, este supusă unei nefericite ezitări. Puternicul conducător supertribal nu se poate bucura de luxul reţinerii ponderate şi de „examinarea ulterioară a datelor", atât de caracteristice marilor savanţi. Natura biologică a rolului său de animal dominant îl forţează să ia decizii-fulger sau să-şi piardă credibilitatea.

Pericolul este evident: condiţiile îi favorizează inevitabil ca mari lideri mai degrabă pe indivizii anormali, înflăcăraţi de un fel de fanatism obsesiv, pragătiţi să taie în carne vie în masa de elemente contradictorii pe care i le scot în cale condiţiile de supertrib. Aceasta este o parte din preţul pe care simplul om tribal trebuie să-l plătească pentru că a devenit membru al unui supertrib artificial. Singura soluţie este găsirea unei minţi strălucitoare, raţionale, echilibrate,

profunde, găzduite de o personalitate fermecătoare, înflăcărată, încrezătoare şi pitorească. Este contradictoriu? Da. Imposibil? Poate; însă o rază de speranță e dată de însăşi mărimea uriaşă a supertribului, care, deşi provoacă toate necazurile, oferă de asemenea milioane de posibili candidați.

5. *Trebuie să suprimi certurile care se iscă între subordonații tăi.*

Dacă un babuin-şef observă o gâlceavă ce tulbură liniştea, este foarte probabil să intervină pentru a o potoli, chiar dacă nu reprezintă în nici un fel o amenințare directă pentru el. Aceasta îi oferă încă o ocazie de a-şi demonstra statutul dominant şi în acelaşi timp păstrează ordinea în interiorul grupului. Intervențiile de acest fel din partea animalului dominant sunt îndreptate cu precădere asupra tinerilor certăreți, ajutându-l să sădească în ei încă de la o vârstă fragedă ideea prezenței unui lider puternic printre ei.

Pentru conducătorul uman, echivalentul acestui comportament este reprezentat de controlul şi administrația legilor din grupul lui. Cârmuitorii supertriburilor mai timpurii şi mai mici, erau mult mai activi în acest sens, însă, în timpurile moderne, se observă o delegare din ce în ce mai marcată a acestor îndatoriri, din cauza presiunilor crescânde ale altor sarcini, ce privesc

mai direct statutul liderului. Cu toate acestea, o comunitate certăreață este ineficientă şi trebuie păstrat un anumit nivel al controlului şi al influenței.

6. *Trebuie să-ți recompensezi subordonații imediați, permițându-le să se bucure de beneficiile rangurilor lor înalte.*

Cu toate că sunt cei mai aprigi rivali ai şefului, babuinii subdominanți îi sunt de asemenea de mare ajutor în cazul unor amenințări externe. În plus, dacă sunt prea sever reprimați, aceştia se pot uni împotriva lui şi-l pot detrona. Ca atare, ei se bucură de privilegii pe care membrii mai slabi ai grupului nu le pot împărtăşi. Au mai multă libertate de acțiune şi au voie să stea mai aproape de animalul dominant decât le este permis masculilor tineri.

Orice lider uman care omite această regulă nu va întârzia să se afle în dificultate. Comparativ cu echivalentul său babuin, are nevoie de mai mult ajutor din partea subdominanților lui, iar pericolul unei „revolte de palat" este mult mai mare. Mult mai multe lucruri se pot petrece pe la spatele lui. Sistemul de recompensare a subdominanților cere mare iscusință. O recompensă prost aleasă poate conferi prea multă putere unui rival serios. Problema este că un adevărat lider

nu se poate bucura de prietenie adevărată. Adevărata prietenie poate fi deplin exprimată doar între indivizi care au cam acelaşi statut. Bineînțeles, o prietenie parțială poate apărea între un individ dominant şi un subordonat, la orice nivel, însă întotdeauna va fi tulburată de diferența de rang. Nu contează cât de bine intenționați sunt partenerii într-o astfel de prietenie, amabilitățile şi linguşirile vor arunca inevitabil nori asupra relației. Liderul, fiind în vârful piramidei sociale, este, la propriu, permanent lipsit de prieteni; iar prietenii lui parțiali sunt poate mai parțiali decât îi place să creadă. Cum am spus mai sus, împărțirea favorurilor necesită o mână iscusită.

7. *Trebuie să-i protejezi pe membrii mai slabi ai grupului de persecuții nejustificate.*

Femelele cu pui au tendința să se adune în jurul masculului babuin dominant. El răspunde cu o agresiune sălbatică oricărui atac împotriva femelelor sau puilor lipsiți de apărare. Apărându-i pe cei slabi, el asigură supraviețuirea viitorilor adulți ai grupului. Liderii umani şi-au extins treptat protecția asupra celor slabi prin includerea bătrânilor, a bolnavilor şi a infirmilor. Acest lucru s-a întâmplat deoarece conducătorii eficienți, pe lângă protecția copiilor, care într-o zi vor îngroşa rândurile adepților, au nevoie şi să

reducă grijile adulților activi, care se simt amenințați de îmbătrânire, îmbolnăvire subită sau infirmitate. În cazul majorității oamenilor, nevoia de a veni în ajutorul celor slabi este o trăsătură firească a naturii lor biologice cooperative. Pentru conducători însă, este de asemenea o metodă de a-i face pe oameni să lucreze mai eficient, luându-le o mare piatră de pe inimă.

8. *Trebuie să iei decizii cu privire la activitatea socială a grupului tău.*

Atunci când şeful babuin hotărăşte să se deplaseze, întregul grup se deplasează. Când se odihneşte, tot grupul se odihneşte. Când se hrăneşte, se hrăneşte şi grupul. Liderul unui supertrib uman, a pierdut, bineînțeles, acest tip de control total; totuşi, el poate juca un rol vital şi încuraja grupul către unele direcții mai abstracte. Poate stimula ştiința sau poate pune accent pe dezvoltarea militară. Ca şi în cazul celorlalte reguli de aur ale conducerii, este important pentru el să o aplice şi pe aceasta, chiar dacă nu este neapărat nevoie. Chiar dacă o societate se află pe un drum clar şi satisfăcător, este vital pentru lider să schimbe acest curs în anumite aspecte, pentru a-şi face simțită prezența. Nu este de ajuns să schimbe ceva pur şi simplu ca o reacție la ce nu merge bine, trebuie să insiste

asupra unor noi linii de dezvoltare, în mod spontan, din proprie voință, altfel va fi considerat slab şi tern. Dacă nu are deja preferințe şi entuziasm, atunci trebuie să le inventeze. Dacă oamenii observă că liderul pare să aibă convingeri puternice în unele privințe, atunci va fi luat şi mai în serios în *toate* privințele. Se pare că mulți conducători moderni uită acest aspect, iar „platformele" lor politice sunt lipsite de originalitate. Dacă înving în lupta pentru putere, aceasta nu se datorează faptului că sunt mai de încredere decât rivalii lor, ci pur şi simplu pentru că sunt mai puțin descurajanți.

9. *Din când în când, trebuie să-i linişteşti pe subordonații de la baza ierarhiei.*

Dacă un babuin dominant vrea să se apropie paşnic de un subordonat, poate avea dificultăți, deoarece, inevitabil, prezența lui este amenințătoare. Poate depăşi această problemă prin adoptarea unor manifestări de liniştire. Acestea constau într-o apropiere uşoară, fără mişcări bruşte sau agresive, însoțită de expresii faciale (numite plescăit din buze) tipice subordonaților prietenoşi. Toate acestea ajută la calmarea animalului mai slab, permițându-i celui dominant să se apropie.

Liderii umani, care de obicei pot fi duri şi rigizi cu subordonații lor imediați, adoptă frecvent o atitudine de supunere prietenoasă atunci când intră în contact cu subordonații cei mai umili. Acestora le oferă o fațadă de curtoazie exagerată, zâmbesc, îşi flutură brațele, strâng mâinile interminabil şi chiar mângâie copiii. Însă zâmbetele li se şterg rapid de pe față, odată ce le întorc spatele şi revin în lumea nemiloasă a puterii.

10. *Trebuie să iei inițiativă pentru respingerea amenințărilor sau a atacurilor ce vin din afara grupului.*

În fața atacului unui inamic extern, babuinul dominant va fi întotdeauna în linia întâi a apărării. El are rolul principal de protector al grupului. Pentru babuin, duşmanul este de obicei un animal periculos din altă specie, însă pentru liderul uman, inamicul ia forma unui grup rival din aceeaşi specie. În momente de amenințare, capacitatea lui de conducător este pusă la grea încercare, însă într-un anumit sens, mai puțin grea decât în vreme de pace. Amenințarea externă, după cum am subliniat în capitolul anterior, are un efect de coeziune atât de puternic asupra membrilor grupului, încât sarcina liderului este în multe privințe uşurată. Cu cât este

mai îndrăzneț și mai cutezător, cu atât mai pasional pare că apără grupul, care, luat de valul emoției, nu-i pune la îndoială nici o clipă acțiunile (așa cum ar face pe timp de pace), indiferent cât de nesocotite ar fi. Purtat de valul de entuziasm grotesc pe care-l aduce cu sine războiul, un lider puternic ajunge să se impună. El îi poate convinge cu cea mai mare ușurință pe membrii grupului său, oricât de puternic motivați ar fi în a considera uciderea unui seamăn drept cea mai odioasă crimă, să o comită ca pe un act de onoare și eroism. Nu prea are cum să facă un pas greșit, însă dacă se întâmplă, poticneala poate fi întotdeauna trecută cu vederea, sub pretextul că dăunează moralului național. Chiar dacă greșeala e făcută publică, mai degrabă va fi pusă pe seama ghinionului decât a proastei judecăți. Având toate acestea în minte, nu este de mirare că, pe timp de pace, liderii sunt predispuși să inventeze sau cel puțin să exagereze amenințările unor puteri străine, pe care le pun pe seama unor posibili inamici. Puțină coeziune în plus aduce multe avantaje.

Așadar, acestea sunt tiparele puterii. Țin să subliniez că această comparație dintre șeful babuin și cel uman nu este o insinuare a faptului că noi ne tragem din babuini sau că ar fi evoluat comportamentul nostru de dominare din al lor.

Este adevărat că avem un strămoş comun cu babuinii, în trecutul îndepărtat, însă nu asta e important. Ceea ce contează este că babuinii, ca şi strămoşii noştri îndepărtaţi, au părăsit pădurile luxuriante pentru mediul aspru al spaţiilor deschise, unde este nevoie de un control mai strâns al grupului. Maimuţele cu coadă şi fără coadă din mediul forestier au un sistem social mult mai relaxat; conducătorii lor suportă o presiune mult mai mică. Babuinul dominant are un rol mult mai important, şi din acest motiv l-am ales ca exemplu. Valoarea comparaţiei babuin/om stă în modul în care scoate în evidenţă caracteristicile de bază ale comportamentului dominator uman. Asemănările izbitoare ne permit să vedem fără idei preconcepute jocul puterii la oameni, aşa cum este de fapt: o parte fundamentală a comportamentului animal. Să-i lăsăm însă pe babuini cu treburile lor simple şi să ne uităm mai de aproape la complicaţiile condiţiei umane.

E clar că liderul uman modern are probleme în a-şi duce la îndeplinire eficient rolul de conducător. Puterea exagerată, grotesc conferită de supertrib, implică riscul continuu ca numai un individ cu un ego pe măsură să fie capabil să ia frâiele în mâini. De asemenea, presiunea imensă îl va împinge să recurgă cu uşurinţă la acte de

violență, o reacție firească de altfel la tensiunile superstatutului. Mai mult, complexitatea absurdă a sarcinilor sale îl va absorbi într-o asemenea măsură încât se va îndepărta inevitabil de problemele obişnuite ale supuşilor săi. Un bun şef de trib ştie exact ce se întâmplă în fiecare colț al grupului său. Un lider supertribal, izolat fără speranță de înalta poziție a superstatutului şi preocupat total de mecanismele puterii, se va rupe repede de ceilalți.

Unii au spus că, pentru a fi un conducător de succes în lumea modernă, un om trebuie să fie pregătit să ia decizii importante bazate pe informații minime. E o modalitate înspăimântătoare de a conduce un supertrib şi totuşi se întâmplă tot timpul. Este prea multă informație pentru un singur individ şi în plus multe lucruri sunt ascunse în labirintul supertribului, de unde nu ies niciodată la suprafață. Soluția este să se înceteze cu ideea de conducător puternic, acesta să rămână în trecutul tribal unde îşi are locul şi să fie înlocuit de o organizație computerizată de experți specializați, interdependenți.

O structură care se apropie de o astfel de organizație există, bineînțeles, iar în Anglia, orice funcționar public va spune fără ezitare că de fapt administrația civilă conduce cu adevărat statul. Pentru a-şi susține ideea, vă va informa că, atunci

când parlamentul este în şedinţă, activitatea lui este serios stânjenită; progresul adevărat nu poate avea loc decât în timpul pauzelor parlamentare. Această pledoarie este logică, însă din păcate nu este *bio*-logică, iar naţiunea pe care funcţionarul susţine că o conduce se întâmplă să fie alcătuită din specimene biologice – membrii supertribului. Este adevărat, un supertrib are nevoie de supercontrol şi, dacă este prea mult pentru un singur om, poate părea o soluţie rezonabilă convertirea figurii centrale puternice într-o organizaţie de putere. Însă acest lucru nu satisface în nici un caz nevoile biologice ale supuşilor. Aceştia pot fi capabili să raţioneze la nivel supertribal, însă sentimentele lor sunt încă tribale şi vor continua să ceară un conducător adevărat, în forma unui individ aparte, uşor de identificat. Este o trăsătură fundamentală a speciei şi nu poate fi evitată. Instituţiile şi computerele pot fi nişte servitori valoroşi pentru stăpânii lor, însă ele nu pot deveni niciodată stăpâni (poate doar în poveştile SF). Unei organizaţii difuze, unei maşini fără chip, îi lipsesc proprietăţile fundamentale: nu poate însufleţi mulţimea şi nu poate fi detronată. Astfel, individul dominant uman este condamnat să lupte în continuare, purtându-se în public ca şi cum ar fi un şef tribal, pompos, oferind încredere, în timp ce în

particular trudeşte din greu pentru a face faţă sarcinii aproape imposibile de a controla supertribul.

În ciuda poverilor uriaşe pe care le presupune conducerea în zilele noastre şi în ciuda adevărului descurajant că un mascul ambiţios, membru al unui supertrib modern, are şanse mai mici de una la un milion să devină individul dominant al grupului său, nu s-a observat nici o scădere a dorinţei de a accede la un statut înalt. Impulsul de a urca pe scara socială este prea vechi şi prea adânc înrădăcinat pentru a fi slăbit de o evaluare logică a noii situaţii.

Aşadar, de-a lungul şi de-a latul uriaşelor noastre comunităţi se află sute de mii de indivizi frustraţi, ce vor să devină lideri, însă fără vreo şansă reală. Ce se întâmplă cu ei dacă le este împiedicată ascensiunea pe scara socială? Spre ce va fi redirecţionată toată această energie? Ar putea, bineînţeles, să renunţe şi să se retragă, însă ar fi o situaţie deprimantă. Fisura în decizia celui ce renunţă în lupta socială este aceea că, de fapt, nu renunţă cu adevărat: rămâne pe poziţii, luând în derâdere lupta pentru supremaţie ce are loc în jurul lui. Această stare nefericită este evitată de majoritatea membrilor supertribului prin simpla metodă de a intra în competiţie pentru conducere în cadrul unor subgrupuri

specializate ale supertribului. Pentru unii este mai uşor. O profesiune sau o meserie competitivă vine automat cu propria ei ierarhie socială. Însă chiar şi aici, şansele de a ajunge la adevărata conducere pot fi prea mici. Aceasta a dat naştere unor noi subgrupuri, în care competiția poate aduce mai multe recompense. Apar astfel tot soiul de culte neobişnuite – orice, de la creşterea canarilor şi urmărirea mersului trenurilor până la vânătoarea de OZN-uri şi culturism. În oricare dintre cazuri, natura activității nu este prea importantă. Ceea ce contează cu adevărat este faptul că aceste preocupări instalează o nouă ierarhie socială acolo unde înainte nu exista. În interiorul ei, se formează rapid o întreagă gamă de reguli şi proceduri, se formează comitete şi – cel mai important – ies la iveală liderii. E puțin probabil ca un crescător de canari campion sau un culturist campion să fi avut ocazia să guste din amețitorul fruct al dominației dacă nu s-ar fi implicat în acest subgrup specializat.

Astfel, aspirantul la putere poate riposta împotriva apăsătoarei dificultăți sociale care-l încetineşte în încercările de a avansa în uriaşul său supertrib. Majoritatea covârşitoare a sporturilor, a jocurilor, a hobby-urilor şi a „acțiunilor caritabile" au ca funcție principală nu atât scopul declarat, cât năzuința primară numită „urmăreşte-l

pe lider şi depăşeşte-l dacă poți". Aceasta este doar o descriere, nu o critică. De fapt, situația ar fi mult mai periculoasă dacă această multitudine de subgrupuri sau pseudotriburi inofensive n-ar exista. Acestea amortizează o mare parte a frustrărilor sociale, care altfel ar duce la probleme serioase.

Am spus că natura acestor activități nu contează foarte mult, însă în acelaşi timp este interesant de observat cât de multe sporturi şi hobby-uri implică elemente de agresiune ritualizată, mai presus de simpla competiție. Să luăm un singur exemplu: gestul de „a ținti" este la origine un model agresiv tipic de coordonare. Reapare, transformat corespunzător, în cadrul unei varietăți de jocuri, printre care bowling, biliard, *darts*, tenis de masă, crochet, tir cu arcul, *squash*, volei, crichet, tenis, fotbal, hochei, polo, tir cu arma şi pescuit cu sulița. Apare extrem de frecvent în jocurile copiilor şi în parcurile de distracții. Sub o formă mai deghizată, explică atracția multora pentru fotografie: „tragem" filme, „capturăm" imagini, „prindem" instantanee, iar aparatele noastre de fotografiat = pistoale, rolele de film = gloanțe, camerele cu lentile telescopice lungi = puşti şi camerele cinematografice = mitraliere. În orice caz, cu toate că aceste ecuații simbolice pot fi de ajutor pentru o mai

bună înțelegere, nu sunt în nici un caz esențiale pentru căutarea „dominației din timpul liber". La fel de mult poate face şi colecționarea de cutii de chibrituri, cu condiția, bineînțeles, să intri în legătură cu alți colecționari pe măsură, la fel de preocupați, şi să încerci să le domini colecțiile de cutii de chibrituri.

Crearea de subgrupuri specializate nu reprezintă singura soluție pentru dilema superstatutului. Există de asemenea şi pseudotriburi localizate geografic. Fiecare sat, orăşel, oraş sau țară din cadrul supertribului îşi dezvoltă propria ierarhie regională, oferind ocazii suplimentare pentru cei ce vor un rol de lider supertribal.

Mai mult, la o scară mai mică, fiecare individ îşi are propriul său „cerc social" de cunoştințe personale. Lista de nume necomerciale din agenda sa telefonică este un bun indicator pentru mărimea acestui gen de pseudotrib. Este un aspect foarte important, deoarece, ca şi într-un trib adevărat, îi cunoaşte personal pe toți membrii. Însă, spre deosebire de un trib adevărat, nu este obligatoriu ca toți membrii pseudotribului să se cunoască între ei. Grupurile sociale se suprapun şi se conectează între ele formând o rețea complexă. Fără îndoială, pentru fiecare individ pseudotribul constituie încă o ocazie de a se afirma şi de a-şi exprima pornirile de conducător.

Un alt mecanism supertribal important, care a ajutat la divizarea grupului fără însă a-l distruge, a fost sistemul de clase sociale. Acestea au existat cam în aceeaşi formă de bază încă de pe vremea primelor civilizații: o clasă superioară sau conducătoare, o clasă mijlocie ce cuprinde negustorii şi specialiştii şi o clasă inferioară de țărani şi muncitori. Pe măsură ce grupul a crescut, au mai apărut subdiviziuni, iar detaliile au mai variat, însă principiul a rămas acelaşi.

Recunoaşterea unor clase separate a făcut posibil ca membrii din clasele inferioare să lupte pentru un statut dominant mai realist, la nivelul fiecărei clase în parte. Apartenența la o clasă înseamnă mult mai mult decât o simplă chestiune de bani. Un om care se află în vârful clasei sale sociale poate câştiga mai mult decât unul de la baza clasei situate imediat deasupra. Recompensele dominației exercitate de la nivelul la care se află pot fi de aşa natură încât să nu-şi dorească abandonarea tribului-clasă. Suprapunerile de acest fel arată cât de puternic tribale pot deveni clasele.

Sistemul de a împărți supertribul în triburi-clasă a suferit însă multe eşecuri în ultima vreme. Odată ce supertriburile au luat proporții foarte mari, iar tehnologiile au devenit din ce în ce mai complexe, au crescut automat standardele

educației de masă pentru a ține pasul. Educația, sprijinită de îmbunătățirea mijloacelor de comunicare în masă şi în special de presiunile impuse de reclama la scară largă, au condus la o prăbuşire majoră a barierelor dintre clase. Consolarea impusă de „acceptarea propriei condiții" a fost înlocuită de exaltare şi de posibilitățile din ce în ce mai reale de a depăşi acea condiție. Însă, în ciuda acestor lucruri, vechiul sistem al claselor-triburi a continuat şi continuă să riposteze. Astăzi putem vedea foarte clar semnele exterioare ale acestei lupte în schimbarea din ce în ce mai rapidă a modei. Noi stiluri de îmbrăcăminte, mobilă, decorațiuni, muzică şi artă se înlocuiesc unele pe altele din ce în ce mai repede. Unii au sugerat adesea că acesta ar fi rezultatul intereselor şi al presiunilor comerciale, însă ar fi fost la fel de uşor – de fapt, mai uşor – să se vândă mai departe variațiuni pe aceeaşi temă clasică, în loc să se caute introducerea unor teme absolut noi. Totuşi, sunt cerute în permanență noi teme pentru că cele vechi se răspândesc prea repede în sistemul social. Cu cât ajung mai repede la păturile inferioare, cu atât mai repede trebuie înlocuite cu ceva nou şi exclusiv, începând din vârf. Niciodată până acum nu s-au mai văzut în istorie schimbări mai incredibile de stiluri şi gusturi. Evident că rezultatul este o pierdere

importantă a identității pseudotribale oferite de vechiul şi rigidul sistem de clase sociale.

Pentru a înlocui această pierdere într-o anumită măsură, a apărut recent un nou sistem de împărțire a supertribului. S-au format clasele de vârstă. A intervenit un decalaj evident între ceea ce acum trebuie să denumim pseudotribul adulților tineri şi cel al adulților bătrâni. Cel dintâi îşi are propriile obiceiuri şi propriul sistem de dominare, care sunt din ce în ce mai diferite de ale celui de-al doilea. Fenomenul nou pe care-l reprezintă apariția de idoli adolescenți puternici şi de lideri ai studențimii a condus la o diviziune importantă, rezultând noi pseudotriburi. Tentativele derizorii exercitate de pseudotribul de adulți bătrâni pentru înglobarea noilor grupuri s-au soldat cu un minim succes. Acordarea de onoruri specifice doar adulților bătrâni către unii lideri ai tinerilor adulți sau tolerarea extremelor din moda adulților tineri nu au făcut decât să ducă la alte manifestări de rebeliune din partea celor din urmă. (De exemplu, dacă fumatul de canabis va fi vreodată legalizat şi adoptat la scară largă, va fi nevoie imediat de un înlocuitor, exact aşa cum canabisul însuşi a înlocuit alcoolul.) Atunci când excesele ajung la un punct în care adulții bătrâni nu le pot accepta sau refuză să le imite, adulții tineri pot fi liniştiți pentru

o perioadă. Cu noile steaguri pseudotribale arborate în siguranță, ei se pot bucura de satisfacțiile oferite de noua lor independență şi de sistemul lor de dominație mai uşor de controlat şi mai autonom.

Lecția pe care o putem învăța din toate acestea este că vechea nevoie biologică a speciei umane pentru o identitate tribală distinctă este o forță puternică, ce nu poate fi supusă. Nici nu s-a vindecat bine o ruptură supertribală, că, pe nevăzute, apare alta. Unele autorități binevoitoare vorbesc cu uşurință despre „speranțele unei societăți globale". Ele văd foarte bine posibilitățile tehnice ale unei asemenea realizări, date fiind minunile comunicării din ziua de azi, însă ignoră cu încăpățânare dificultățile de ordin biologic.

O viziune pesimistă? Cu siguranță că nu. Perspectivele vor rămâne sumbre doar atât timp cât nu se ajunge la o înțelegere a cerințelor biologice ale speciei noastre. Teoretic, nu există nici un motiv serios pentru care grupurile mici, cu nevoia de identitate tribală satisfăcută, n-ar lucra împreună constructiv în interiorul supertriburilor prospere, care, la rândul lor, să interacționeze constructiv pentru a forma un megatrib, la scară globală. Eşecurile cunoscute au fost cauzate în cea mai mare parte de încercarea de a *suprima*

diferențele existente între diferite grupuri, mai degrabă decât de a profita de natura acestora prin transformarea lor în forme mai recompensatoare şi mai paşnice de competiție socială. Orice încercare de a reduce întreaga lume la o uniformitate monotonă este sortită dezastrului. Aceasta se aplică la toate nivelurile, de la națiuni care se destramă la găşti care se sparg. Atunci când sentimentul identității sociale este amenințat, ripostează. Faptul că e nevoie de luptă pentru menținerea lui implică, în cel mai bun caz, o revoltă socială, iar în cel mai rău caz, vărsare de sânge. Vom aborda acest aspect mai îndeaproape în alt capitol, însă pentru moment trebuie să ne întoarcem la problema statutului social şi să o examinăm la nivelul individului.

Care este exact poziția acestui căutător modern de statut? În primul rând, el îşi are prietenii şi cunoştințele lui personale. Împreună, ei formează pseudotribul său social. În al doilea rând, el îşi are comunitatea lui locală – pseudotribul său regional. În al treilea rând, are specialitatea lui: profesia, meseria sau ocupația şi activitățile lui de timp liber, hobby-uri sau sporturi. Acestea sunt pseudotriburile lui specializate. În al patrulea rând, are nişte rămăşițe ale unui trib-clasă şi un nou trib al vârstei.

Puse laolaltă, aceste subgrupuri îi oferă o şansă mult mai mare de a atinge un anume fel de dominaţie şi de a-şi satisface pornirile fundamentale de statut, decât dacă n-ar fi fost nimic mai mult decât o mică unitate într-o masă omogenă, o furnică umană care se târăşte încolo şi încoace într-un gigantic furnicar supertribal. Până acum, toate bune; dar există şi probleme.

Pentru început, dominaţia atinsă într-un subgrup limitat este la rândul ei limitată. Poate că este reală, însă nu e decât o soluţie parţială. E imposibil să ignori faptul că în jurul tău se petrec lucruri mult mai importante. Dacă eşti un peşte mare într-un lac mic, nu înseamnă că nu visezi la un lac mai mare. În trecut nu era o mare problemă, deoarece sistemul rigid al claselor, aplicat fără milă, îl ţinea pe fiecare la „locul lui". O situaţie destul de comodă, însă care risca să ducă prea uşor la stagnarea supertribului. Pentru indivizii cu talente minore nu era o problemă, însă mulţi dintre cei mai talentaţi erau ţinuţi în loc, irosindu-şi energiile pentru nişte ţeluri profund limitate. Se putea ca un potenţial geniu din clasa inferioară să aibă mai puţine şanse de succes decât un idiot absolut din clasa superioară.

Structura rigidă a claselor a avut valoarea ei ca mecanism de separare, însă a fost un sistem

grotesc de risipitor şi nu este de mirare că a dispărut. Fantoma sa continuă să ne bântuie, însă a fost înlocuit în mare măsură astăzi de o mult mai eficientă meritocraţie, în care, teoretic, fiecare individ este capabil să-şi găsească nivelul optim. Odată ajuns acolo, el poate să-şi consolideze identitatea socială cu ajutorul diverselor grupări pseudotribale.

Sistemul meritocratic oferă un cadru incitant, însă are şi o faţă ascunsă. Odată cu entuziasmul vine şi tensiunea. O trăsătură esenţială a meritocraţiei este aceea că evită risipa de talent, însă, în acelaşi timp, deschide un canal evident ce merge de la baza la vârful enormei comunităţi supertribale. Dacă orice băieţandru poate, datorită meritelor sale, să ajungă în cele din urmă cel mai mare dintre conducători, atunci pentru fiecare copil care va reuşi, vor fi mulţi alţii care vor eşua. Aceste eşecuri nu mai pot fi puse pe seama forţelor externe ale sistemului debil de împărţire pe clase, ci pe seama lipsurilor fiecăruia.

Se pare, aşadar, că fiecare supertrib uriaş, dinamic şi progresist, trebuie să conţină inevitabil o mare proporţie de indivizi puternic frustraţi, în căutare de statut. Mulţumirea tâmpă a societăţilor rigide, încremenite, este înlocuită cu năzuinţele şi neliniştile febrile ale unor societăţi mobile, în plină dezvoltare. Cum reacţionează

în această situație cei ce sunt în căutare de statut? Răspunsul este că, dacă nu pot ajunge în vârf, își dau toată silința să creeze impresia că sunt mai puțin supuși decât sunt cu adevărat. Pentru a înțelege acest lucru, ne-ar fi de ajutor în acest moment să aruncăm în trecere o privire în lumea insectelor.

Multe insecte sunt veninoase, iar animalele mai mari învață să evite să le mănânce. Este în interesul acestor insecte să arboreze un steag de avertizare. De exemplu, viespea obişnuită are pe corp un model de dungi negre şi galbene care iese în evidență. Acestea sunt atât de distinctive, încât îi este uşor oricărui animal de pradă să şi le amintească. După câteva experiențe nefericite, învață repede să evite insectele care poartă acest model. Alte specii de insecte veninoase, chiar neînrudite, pot avea un model asemănător. Ele fac parte dintr-un grup numit „club de avertizare".

Ce ne interesează pe noi în acest moment este faptul că unele specii de insecte *inofensive* au profitat de acest sistem, adoptând modele de culori similare cu acelea ale membrilor veninoşi ai „clubului de avertizare". De exemplu, unele muşte inofensive au pe corp benzi negre şi galbene, care mimează colorația viespilor. Intrând ilicit în „clubul de avertizare", ele profită de pe urma acestui fapt, fără a avea nici un strop de

venin. Ucigaşii nu îndrăznesc să le atace, deşi, dacă ar face-o, s-ar alege cu o masă pe cinste.

Ne putem folosi de acest exemplu din lumea insectelor, făcând o analogie aproximativă, pentru a vedea ce s-a întâmplat cu oamenii în căutare de statut. Tot ce trebuie să facem este să înlocuim veninul cu dominația. Indivizii cu adevărat dominanți îşi vor etala statutul superior în multe feluri vizibile. Îşi vor afişa însemnele dominației sub forma hainelor pe care le poartă, a caselor în care trăiesc, a felului în care călătoresc, vorbesc, se distrează şi mănâncă. Pentru că poartă simbolurile sociale ale „clubului dominatorilor", statutul lor superior devine imediat evident, atât pentru subordonați, cât şi pentru membrii clubului, astfel încât nu trebuie să-şi reafirme mereu puterea în moduri mai directe. Asemeni insectelor veninoase, nu trebuie să-şi „înțepe" încontinuu duşmanii, trebuie doar să arboreze steagul care arată că ar putea să-i înțepe dacă ar vrea.

Urmarea firească este că unii subordonați inofensivi pot intra în „clubul dominatorilor" şi se pot bucura de beneficiile acestuia doar dacă pot purta acelaşi steag. Pot să dea măcar impresia de dominare, asemenea muştelor colorate cu negru şi galben ce imită viespile.

Mimarea dominației a devenit de fapt o preocupare majoră a membrilor supertribului în căutare de statut, şi este bine să o examinăm mai în detaliu. În primul rând, este esențial să facem o distincție clară între un simbol al statutului şi mimetismul puterii. Un simbol al statutului este un semn exterior al nivelului real de dominare socială pe care l-ai atins. Mimarea dominației este un semn exterior al nivelului de dominare socială pe care ai vrea să-l atingi, dar la care n-ai ajuns încă. În termeni de bunuri materiale, un simbol al statutului înseamnă ceva ce-ți poți permite fără prea mare efort; mimarea puterii este reprezentată de ceva ce nu prea îți poți permite, dar totuşi achiziționezi. Aşadar, mimarea dominației implică adesea sacrificii majore în alte direcții, pe care adevăratele simboluri ale statutului nu le implică.

Societățile mai timpurii, în care se aplica mult mai strict împărțirea pe clase, cu siguranță că nu dădeau o aşa de mare importanță mimetismului de dominare. Cum am mai spus deja, oamenii se mulțumeau mult mai uşor „să-şi cunoască locul". Însă dorința de a accede este o forță puternică, şi întotdeauna au existat excepții indiferent de strictețea împărțirii pe clase. Indivizii dominanți, văzându-şi pozițiile amenințate de imitație,

au reacționat dur. Au introdus reguli stricte şi chiar legi pentru a împiedica mimetismul.

Un bun exemplu îl reprezintă diversele reguli ale vestimentației. În Anglia, acest subiect devenise atât de important, încât legile parlamentului de la Westminster din 1363 erau preocupate în principal de regularizarea modului de a se îmbrăca al diferitelor clase sociale. În Germania renascentistă, o femeie care se îmbrăca mai presus de condiția ei era pasibilă să poarte la gât un „colier" greu de lemn. În India, au fost introduse reguli stricte referitoare la modul de legare a turbanului, în funcție de fiecare castă. În Anglia lui Henric al VIII-lea, nici o femeie al cărui bărbat nu-şi putea permite un cal de călărie în slujba regelui nu avea voie să poarte bonete de catifea sau lănțişoare de aur. În America, la începuturile Noii Anglii, unei femei îi era interzis să poarte o eşarfă de mătase dacă soțul ei nu deținea o mie de dolari. Exemplele sunt nesfârşite.

Astăzi, odată cu destrămarea claselor, aceste reguli au fost drastic restrânse. Acum sunt limitate la câteva categorii speciale, cum sunt decorațiile, titlurile nobiliare şi însemnele regale, pe care este încă ilegal sau cel puțin inacceptabil din punct de vedere social să le deții fără a avea statutul necesar. În orice caz, individul dominant

este mai puțin protejat acum de mimetism decât era înainte.

A ripostat foarte ingenios însă. Acceptând faptul că indivizii cu statut inferior sunt hotărâți să-l copieze, el a răspuns prin crearea în masă de imitații ieftine ale bunurilor caracteristice statutului înalt. Momeala este tentantă şi a fost înghițită cu lăcomie. Un exemplu va arăta mai bine cum funcționează capcana.

Nevestele cu statut superior poartă coliere cu diamante. Nevestele cu statut inferior poartă coliere de mărgele. Ambele coliere sunt bine făcute; mărgelele nu sunt scumpe, dar sunt atrăgătoare şi nu au pretenția de a părea ceea ce nu sunt. Din nefericire, valoarea lor intră în categoria statutului inferior, iar nevasta din această categorie îşi doreşte ceva mai mult. Nu există nici o lege sau regulă socială care să o împiedice să poarte un colier cu diamante. Dacă munceşte din greu, economiseşte fiecare bănuț şi în cele din urmă cheltuieşte mai mult decât îşi permite, poate fi capabilă să dobândească un colier de diamante mici, dar veritabile. Dacă face acest pas şi îşi împodobeşte gâtul cu o copie a puterii, începe să devină o amenințare pentru nevasta cu statut înalt. Diferențele dintre ele în etalarea statutului devin neclare. În consecință, soțul de statut înalt scoate pe piață coliere de diamante

mari, dar false. Nu sunt scumpe şi, la prima vedere, sunt atât de atrăgătoare încât soţia de statut inferior renunţă la lupta pentru diamante adevărate şi se axează în schimb pe cele false. Capcana este întinsă. Adevăratul mimetism de dominare a fost prevenit.

La suprafaţă, acest lucru nu este evident. Soţia de statut inferior, etalându-şi colierul evident fals, *pare* că-şi imită rivala dominantă, însă este doar o iluzie. Problema este că acel colier fals pare prea frumos să fie adevărat, dacă îl compari cu stilul ei de viaţă în general. Nu păcăleşte pe nimeni, aşa că podoaba nu reuşeşte să o ajute să simuleze o îmbunătăţire a statutului.

Este suprinzător că acest truc funcţionează aşa de bine şi aşa de des. A pătruns în multe sfere ale vieţii, şi nu fără urmări: a distrus o mare parte din meseriile şi meşteşugurile autentice, însă cu statut aşa-zis inferior. Arta populară originală a fost înlocuită cu reproduceri ieftine după mari maeştri; muzica folclorică a fost înlocuită de discul de gramofon; artizanatul tradiţional a fost înlocuit de imitaţiile de plastic produse în masă şi de bunuri mai scumpe.

S-au format rapid asociaţii de protecţie a tradiţiilor pentru a deplânge şi a inversa această tendinţă, însă răul a fost deja făcut. În cel mai bun caz ar putea funcţiona pe post de conservatoare

ale acestor culturi. Odată ce cursa, întrecerea pentru statut, a legat baza societății de vârful ei, n-a mai fost drum de întoarcere. Dacă, aşa cum am sugerat mai devreme, societatea se va revolta în mod repetat împotriva tristei uniformități a acestei „noi monotonii", atunci va face în aşa fel încât va da naştere unor noi modele culturale, mai degrabă decât să le resusciteze pe cele vechi sau moarte.

Însă nu există rebeliune pentru căutătorul înveterat de statut superior. Pentru el, imitațiile ieftine nu reprezintă o soluție satisfăcătoare. El le vede aşa cum sunt, o diversiune abilă, o simplă versiune iluzorie a adevăratului mimetism de dominare. În cazul lui, imitațiile puterii trebuie să fie articole originale, şi în căutarea lor trebuie să fie mereu cu o treaptă mai sus decât îşi poate permite, pentru a da impresia că este puțin mai dominant social decât este de fapt. Doar atunci are o şansă.

Pentru a fi mai sigur, tinde să se concentreze spre zone în care imitațiile ieftine ies din discuție. Dacă îşi poate cumpăra o maşină mică, atunci va lua una medie; dacă îşi permite una medie, va cumpăra una mare; dacă îşi poate lua doar o maşină mare, atunci îşi mai cumpără o maşină pentru oraş; dacă maşinile mari devin ceva obişnuit, îşi va cumpăra o maşină sport străină, mică dar scumpă; dacă este la modă ca farurile din

spate să fie mari, își cumpără ultimul model cu faruri și mai mari, „pentru ca cei din spate să vadă că el este în față", după cum spun așa de succint reclamele. Însă niciodată nu va cumpăra o serie de machete de Rolls-Royce de carton în mărime naturală pe care să le expună în fața garajului. În lumea doritorilor fanatici de statut înalt nu există diamante false.

Mașinile sunt doar un exemplu, unul important, deoarece sunt foarte populare, însă căutătorul înflăcărat de statut nu se poate opri aici. El trebuie să se extindă în toate direcțiile, în același timp cu cheltuielile lui, dacă vrea să zugrăvească o imagine convingătoare pentru rivalii lui de statut înalt. Întregul sistem de achiziții, ipoteci și descoperiri bancare este dependent de dorința mereu crescândă de imitare a puterii.

Din nefericire, ornamentele extravagante cu care se împodobește neînduplecatul doritor de statut capătă o importanță mai mare decât au acestea de fapt. Până la urmă, ele nu reprezintă cu adevărat dominația, ci sunt doar niște imitații ale dominației. Adevărata dominație, adevăratul statut social, este condiționat de posesia puterii și a influenței asupra subordonaților dintr-un supertrib, nu de deținerea a încă unui televizor color. Bineînțeles, dacă îți poți permite cu ușurință încă un televizor color, aceasta este

o consecinţă a statutului tău şi funcţionează ca un real simbol al acestui nivel. Însă alta e situaţia dacă îţi cumperi al doilea televizor color, după ce abia ţi l-ai permis pe primul. Te poate ajuta să-i impresionezi pe cei de la nivelul social imediat superior ţie, cărora eşti gata să li te alături, însă nu poate în nici un caz să îţi *asigure* succesul. Toţi rivalii tăi, de acelaşi rang cu tine, vor fi ocupaţi să-şi instaleze cel de-al doilea televizor color, având aceeaşi idee în minte, însă legea fundamentală a ierahiei va face în aşa fel încât doar câţiva să treacă pe treapta superioară. Aceştia, norocoşii, chiar au de ce să-şi pună ghirlande de flori pe cel de-al doilea televizor color. Mimetismul lor a funcţionat. Ceilalţi, care au eşuat în cursa pentru putere, vor rămâne înconjuraţi de adunătura scumpă de imitaţii ale dominării, care i-a făcut pe neaşteptate să vadă cu adevărat ce sunt acestea: doar nişte iluzii ale măreţiei. Înţelegerea faptului că, deşi ele sunt ajutoare valoroase în urcuşul pe scara socială, nu garantează neapărat ascensiunea, reprezintă o lecţie amară.

Preţul cerut de preocuparea exagerată pentru imitarea dominaţiei poate fi foarte mare. Pe lângă adânca dezamăgire a celor mai lipsiţi de noroc, cere atât de mult efort de la membrii

supertribului, încât aceştia nu prea mai au timp sau energie şi pentru altceva.

Bărbatul în căutare de statut ridicat care se aruncă într-un exces de imitare a dominaţiei are adesea tendinţa de a-şi neglija familia. Acest lucru o forţează pe partenera sa să-şi asume rolul părintelui masculin în familie. Situaţia aceasta poate induce o atmosferă dăunătoare psihologic pentru copii, care-şi pot schimba cu uşurinţă identitatea sexuală atunci când vor fi maturi. Tot ce vede copilul mic este că tatăl său şi-a pierdut rolul de conducător în familie. În mintea copilului va conta foarte puţin sau deloc faptul că tatăl lui şi-a sacrificat acest rol în lupta pentru dominare în afara familiei, în sfera mai largă a supertribului. Ar fi surprinzător dacă la maturitate ar avea un psihic echilibrat. Chiar şi copilul mai mare, care înţelege lupta pentru statut într-un supertrib şi se mândreşte cu noile achiziţii ale tatălui său, le va considera pe acestea compensaţii minore pentru lipsa influenţei paterne active. În ciuda ascensiunii în lumea externă, tatăl poate deveni cu uşurinţă subiect de glumă în familie.

Este o situaţie foarte confuză pentru omul nostru din supertrib. A respectat toate regulile, însă ceva nu a mers bine. Într-adevăr, exigenţele superstatutului într-o grădină zoologică

umană sunt nemiloase. Fie eşuează şi devine dezamăgit, fie reuşeşte şi pierde controlul asupra familiei sale. Mai rău încă, poate munci aşa de mult încât să piardă controlul familiei şi *totuşi* să dea greş.

Aceasta ne aduce la un alt mod, mai violent, în care unii membri ai supertribului pot reacționa în fața frustrărilor luptei pentru dominație. Cercetătorii comportamentului animal o numesc „redirecționare a agresivității". În situațiile fericite, poate fi o întâmplare neplăcută; în situațiile cele mai rele, poate fi pur şi simplu mortală. Acest fenomen poate fi observat foarte clar atunci când se întâlnesc două animale rivale. Fiecare vrea să-l atace pe celălalt şi, în acelaşi timp, fiecăruia îi e teamă să o facă. Dacă agresivitatea, ajunsă la un nivel ridicat, nu poate fi descărcată asupra oponentului care a provocat-o, atunci îşi va găsi alte căi de exprimare. Este căutat un țap ispăşitor, un individ mai slab, mai puțin intimidant, iar furia încătuşată va fi dezlănțuită asupra lui. El n-a făcut nimic ca să merite acest tratament. Singura lui crimă e de a fi mai slab şi mai puțin înspăimântător decât adversarul inițial.

În cursa pentru statut, se întâmplă adesea ca un subordonat să nu îndrăznească să-şi exprime deschis furia față de un şef. Sunt prea multe în joc. Astfel că trebuie să-şi redirecționeze furia.

Se poate descărca pe nefericiții copii, pe soție sau pe câine. În timpurile mai vechi, şi coastele calului său aveau de suferit; astăzi, cea care are de suferit este cutia de viteze a maşinii. Poate beneficia de luxul de a avea subordonați, pe care-i poate „biciui" verbal la rândul său. Dacă are inhibiții în a alege aceste direcții, mai este întotdeauna cineva: el însuşi. Îşi poate provoca ulcer.

În cazuri extreme, când totul pare fără o speranță, poate duce agresiunea față de el însuşi la maximum: se poate sinucide. (Este cunoscut faptul că animalele de la zoo se pot automutila grav, muşcându-se până la os atunci când gratiile le împiedică să ajungă la adversari, dar se pare că sinuciderea este o acțiune tipic umană). Punctele de vedere asupra principalelor cauze de sinucidere diferă mult, însă e practic general acceptat că agresivitatea redirecționată este un factor important. O autoritate în domeniu chiar a declarat: „Nimeni nu se omoară decât dacă îşi doreşte să-i omoare pe alții, sau cel puțin îşi doreşte ca altcineva să moară". Poate este puțin exagerat. Un om care se sinucide din cauza durerilor provocate de o boală incurabilă nu prea intră în această categorie. Ar fi fantezist să sugerăm că de fapt vrea să-l omoare pe medicul care nu a reuşit să-l vindece. Tot ce vrea este să-şi

uşureze durerea. Însă redirecţionarea agresivităţii pare să explice multe cazuri de suicid. Iată o serie de date care sprijină această idee.

Rata sinuciderilor este mai mare în oraşele mari şi metropole decât în zonele rurale. Cu alte cuvinte, acolo unde cursa pentru statut este cea mai încinsă, rata sinuciderilor este cea mai mare. Se sinucid mai mulţi bărbaţi decât femei, însă şi acestea câştigă repede teren. Cu alte cuvinte, sexul cel mai implicat în cursa pentru statut are cea mai mare rată de sinucidere, iar acum, pe măsură ce femeile devin mai emancipate şi se alătură bărbaţilor în cursa pentru statut, împărtăşesc şi riscurile. În timpul perioadelor de criză economică, rata sinuciderilor creşte. Cu alte cuvinte, atunci când cursa pentru statut are probleme la vârf, redirecţionarea agresiunii în treptele inferioare ale ierarhiei ia amploare, iar rezultatele sunt dezastruoase.

În vremuri de război, rata sinuciderilor este mai mică. Graficele sinuciderilor din secolul XX arată două mari scăderi, în timpul celor două războaie mondiale. Cu alte cuvinte, de ce să te omori, dacă poţi să omori pe altcineva? Potenţialul sinucigaş îşi redirecţionează violenţa din cauza inhibiţiilor care-l împiedică să-i omoare pe aceia care-l domină şi îl frustrează. El are de ales între a ucide un ţap ispăşitor mai puţin

înspăimântător sau pe el însuşi. Pe timp de pace, inhibiţiile legate de crimă îl fac cel mai adesea să se întoarcă spre sine, însă, în timpul războiului, i se ordonă să ucidă, iar rata sinuciderilor scade.

Relaţia dintre sinucidere şi crimă este strânsă. Într-o anumită măsură, sunt cele două feţe ale aceleiaşi monede. Ţările cu o rată mare a crimelor tind să aibă o rată scăzută de sinucideri şi viceversa. Se întâmplă de parcă ar exista o cantitate finită de agresivitate intensă care trebuie eliberată, iar dacă nu ia o formă, atunci o ia pe cealaltă. Calea aleasă depinde de nivelul inhibiţiei faţă de crimă al unei comunităţi. Dacă inhibiţiile sunt scăzute, atunci rata sinuciderilor scade. Acelaşi lucru se întâmplă pe timp de război, când inhibiţiile faţă de omucidere sunt reduse în mod activ şi intenţionat.

Totuşi, în general, supertriburile noastre moderne sunt remarcabil de puternic inhibate când vine vorba de crimă. Pentru cei mai mulţi dintre noi, care n-au fost niciodată în postura de a alege între crimă şi suicid, este greu de înţeles acest conflict, cu toate că, teoretic, pare mai nefiresc din punct de vedere biologic să te omori decât să-l omori pe altul. În ciuda acestui fapt, graficele indică opusul. În Marea Britanie, în ultima vreme, numărul anual de sinucideri era în

jur de 5 000, în timp ce numărul anual de crime (descoperite) s-a menținut sub 200. Mai mult, dacă ne uităm la aceste crime, descoperim ceva neaşteptat. Cei mai mulți dintre noi îşi fac o idee despre crime din reportaje de presă sau din cărți polițiste, însă ziarele şi scriitorii tind să-şi îndrepte atenția asupra acelor crime care „se vând" bine. În realitate, cea mai obişnuită formă de omucidere este provocată de neînțelegeri banale în familie, iar victima este o rudă apropiată. În Marea Britanie, în 1967, din totalul de 172 de crime, 81 au fost de acest fel. Mai mult, în 52 din cazuri, ucigaşul s-a sinucis ulterior. Multe dintre aceste cazuri sunt de genul celor în care un bărbat, forțat să-şi îndrepte agresivitatea frustrată asupra lui, îi ucide mai întâi pe cei dragi, iar apoi se sinucide. Adesea se pare că nu se îndură să-i lase să sufere din cauza dezastrului pe care l-a provocat, aşa că-i trimite pe ei mai întâi pe lumea cealaltă. Cei care studiază omuciderea au descoperit că în acel moment poate interveni o schimbare interesantă în comportamentul criminalului. Dacă nu-şi termină treaba, adăugând şi cadavrul lui la celelalte, se poate să aibă parte de o eliberare de sub tensiune aşa de mare, încât brusc îşi dă seama că nu mai vrea să se omoare. Societatea l-a dominat şi l-a frustrat într-o asemenea măsură încât a ajuns în punctul de a-şi lua viața, însă acum, ucigându-şi familia, s-a răzbunat

pe societate atât de eficient încât depresia i-a dispărut şi se simte uşurat. Se află însă într-o situaţie dificilă. E înconjurat de cadavre şi de toate semnele că a comis o crimă multiplă, când de fapt era vorba doar de o sinucidere disperată. De aşa natură sunt extremele de coşmar ale agresivităţii redirecţionate.

Din fericire, cei mai mulţi dintre noi nu ajung la astfel de extreme. Familiile noastre pot să nu aibă de îndurat decât, cel mult, venirea noastră acasă, uneori, într-o dispoziţie mai proastă. Unii membri ai supertribului pot găsi un debuşeu privindu-i pe alţi oameni omorând răufăcători la televizor sau la cinema. Este semnificativ că în comunităţile puternic subordonate şi reprimate, cinematografele locale difuzează filme violente într-o proporţie foarte mare. De fapt, se poate argumenta că plăcerea de a trăi senzaţii provocate de violenţa fictivă este direct proporţională cu gradul de frustrare a celor ce vor să fie dominanţi în viaţa reală.

Din moment ce toate marile supertriburi, prin dimensiunile lor, implică o frustrare extensivă a celor ce caută să domine, violenţa fictivă ajunge să fie tot mai răspândită. Pentru a demonstra acest lucru, este suficient să comparăm vânzările la nivel internaţional ale cărţilor scrise de autori de ficţiune violentă cu cele ale altor scriitori. Într-un

clasament recent al cărților de ficțiune cel mai bine vândute, numele unui autor specializat în violență extremă apare de şapte ori în primele douăzeci, cu un total de peste 34 de milioane de cărți vândute. În lumea televiziunii, tabloul este cam acelaşi; o analiză detaliată a transmisiilor din New York în 1954 a arătat că au fost nu mai puțin de 6 800 de incidente agresive într-o singură săptămână.

Există, cu siguranță, un impuls puternic de a-i privi pe alți oameni cum sunt supuşi la cele mai extreme forme de dominare. Dacă acest lucru funcționează sau nu ca o supapă inofensivă pentru agresivitatea reprimată, este o temă intens dezbătută. Ca şi în cazul simulării dominației, este evidentă cauza pentru care unora le place să privească acte de violență, însă valoarea gestului este îndoielnică. Dacă cineva citeşte despre persecuție sau priveşte oameni persecutați, situația din viața lui reală rămâne neschimbată. El se poate bucura de experiența ficțiunii, atâta timp cât este captivat de aceasta, însă atunci când se termină şi iese iar în lumina crudă a realității, este la fel de dominat ca şi înainte. Astfel, eliberarea de sub tensiune nu este decât temporară, ca şi cum te-ai scărpina pentru a-ți alina mâncărimea produsă de ciupitura unei insecte. Mai mult, scărpinatul poate duce la accentuarea

inflamației. Implicarea repetată în mutilări fictive tinde să ducă la intensificarea preocupărilor legate de întregul fenomen al violenței. Cel mai bun lucru care se poate spune este că, atâta timp cât acest lucru se desfăşoară, audiența însăşi nu săvârşeşte acte de violență.

Acțiunea de a redirecționa agresiunea a fost comparată adesea cu fenomenul „... şi băiatul de serviciu i-a tras un şut pisicii". Aceasta ar însemna că numai cei mai de jos membri ai ierarhiei îşi varsă asupra unui animal furia reprimată. Din nefericire pentru animale, realitatea este alta, iar societățile de protecție a animalelor o pot demonstra cu cifre. Cruzimea față de animale a reprezentat o supapă majoră de redirecționare a agresivității, de pe vremea celor mai vechi civilizații până în timpurile noastre, şi cu siguranță nu s-a limitat doar la nivelurile inferioare ale ierarhiei sociale. De la masacrele din amfiteatrele romane la uciderea urşilor cu câini în Evul Mediu şi luptele cu tauri din vremurile moderne, chinuirea şi uciderea animalelor i-a atras fără îndoială în masă pe membrii comunităților supertribale. Este adevărat că, încă de când strămoşii noştri îndepărtați s-au apucat de vânătoare pentru a supraviețui, omul a adus durere şi moarte altor specii de animale, însă în timpurile preistorice motivele erau altele.

În sensul strict, atunci nu era vorba de cruzime, dacă definim cruzimea ca fiind „plăcere obținută din durerea altuia".

De când există supertriburi, am ucis animale din patru motive: pentru a obține mâncare, haine şi alte materiale; pentru a extermina dăunătorii şi paraziții; pentru cercetarea ştiințifică; pentru a experimenta plăcerea de a ucide. Împărtăşim primul şi al doilea motiv cu strămoşii noştri vânători, însă al treilea şi al patrulea sunt noutăți ale condiției supertribale. În cazul nostru ne interesează al patrulea motiv. Bineînțeles că şi celelalte pot implica elemente de cruzime, însă nu aceasta este principala lor caracteristică.

Istoria cruzimii intenționate față de alte specii a urmat un curs ciudat. Vânătorul preistoric se înrudea cu animalele. Le respecta. În mod firesc, aceeaşi a fost situația şi la primii agricultori. Însă atunci când au început să se dezvolte populațiile urbane, un mare număr de ființe umane au pierdut contactul direct cu animalele, iar respectul s-a pierdut. Odată cu expansiunea civilizațiilor a crescut şi aroganța omului. Acesta a închis ochii în fața adevărului că nu este decât un animal, la fel ca celelalte specii. A apărut o mare prăpastie: acum numai *el* avea suflet, celelalte animale nu aveau. Nu erau decât nişte fiare sălbatice lăsate pe pământ pentru plăcerea lui.

Odată cu creşterea influenţei religiei creştine, au urmat vremuri grele pentru animale. Nu e nevoie să intrăm în detalii, însă merită să menţionăm că la mijlocul secolului al XIX-lea, Papa Pius al IX-lea nu permis deschiderea unui birou de protecţie a animalelor în Roma, sub pretextul că omul are datorii doar faţă de semenii săi şi nici una faţă de animalele inferioare. Mai târziu, în acelaşi secol, un conferenţiar iezuit scria: „Animalele, neavând înţelegere şi în concluzie nefiind persoane, nu pot avea drepturi... Astfel, nu avem nici o datorie de milă, nici altfel de îndatoriri faţă de animalele inferioare, tot aşa cum nu avem nici faţă de buşteni sau faţă de pietre".

Mulţi creştini începeau să se îndoiască de această atitudine, însă a fost nevoie de teoria evoluţiei a lui Darwin, care a avut un impact imens asupra gândirii, pentru ca omul şi animalele să se apropie din nou. Reacceptarea afinităţii dintre om şi animale, atât de firească pentru vânătorii timpurii, a condus la o a doua epocă de respect. Ca rezultat, atitudinea noastră în raport cu cruzimea deliberată faţă de animale s-a schimbat rapid în ultima sută de ani; însă, în ciuda dezaprobării din ce în ce mai mari, fenomenul este încă alături de noi. Manifestările publice sunt rare, însă bestialitatea privată persistă. Poate că astăzi respectăm animalele, însă ele sunt

în continuare subordonații noștri, și drept urmare sunt niște ținte foarte vulnerabile pentru descărcările de agresivitate redirecționată.

După animale, copiii sunt cei mai vulnerabili subordonați, și, în ciuda puternicelor inhibiții legate de agresarea lor, devin adesea subiectul violenței redirecționate. Răutatea cu care sunt persecutați animalele, copiii și alți subordonați neajutorați este o măsură a greutății presiunilor impuse persecutorului în lupta pentru dominație.

Chiar și în război, unde uciderea e glorificată, acest mecanism poate fi văzut în acțiune. Sergenții și alți subofițeri își domină de obicei oamenii cu brutalitate extremă, nu doar pentru a impune disciplina, ci și pentru a le sădi ura, cu intenția voită de a vedea această ură redirecționată împotriva dușmanului pe câmpul de luptă.

Putem vedea acum, dacă ne uităm în urmă, felul în care greutatea nefiresc de mare a dominației ce apasă dinspre vârf, o caracteristică inevitabilă a condiției supertribale, și-a luat tributul. Anormalitatea situației în care se află animalul uman, care în urmă cu doar câteva mii de ani era un simplu vânător tribal, a produs modele comportamentale care, după standardele animalelor, sunt la rândul lor anormale: preocuparea exagerată pentru mimarea dominării, emoția de a

vedea acte de violență, cruzimea intenționată față de animale, copii şi alți subordonați extremi, şi, dacă toate acestea dau greş, acte de cruzime față de sine şi autodistrugere. Nu este o imagine plăcută să-l vezi pe omul nostru supertribal neglijându-şi familia pentru a se cățăra pe încă o treaptă a scării sociale, desfătându-se cu brutalitățile din cărțile şi filmele sale, lovindu-şi câinii, bătându-şi copiii, persecutându-şi supuşii, torturându-şi victimele, ucigându-şi duşmanii, îmbolnăvindu-se din cauza stresului şi zburându-şi creierii. S-a mândrit adesea că ar fi unic în lumea animală şi, din acest punct de vedere, chiar este.

Este adevărat că şi alte specii se dedau la lupte intense pentru statut şi atingerea dominației este adesea un element cronofag în societățile lor. Însă, în habitatele lor naturale, animalele sălbatice nu ajung la extremele pe care le observăm la omul modern. Cum am spus la început, numai în cuştile înghesuite ale grădinilor zoologice găsim ceva care se apropie de situația omului. Dacă în captivitate animalele formează un grup prea mare pentru preferințele acelei specii, dacă stau prea îngrămădite, atunci, în mediul nepotrivit din cuşcă, vor apărea cu siguranță probleme serioase. Vor avea loc persecuții, mutilări şi crime. Însă până şi cel mai neexperimentat

director de zoo nu va ajunge să înghesuie un grup de animale în halul în care oamenii se înghesuie singuri în oraşele lor moderne. Directorul va prezice încrezător că *acel* nivel anormal de grupare va duce la fragmentarea completă şi la colapsul modelului social normal al speciei respective. Ar fi foarte uimit dacă i-am propune să grupeze în acest fel maimuțele, carnivorele sau rozătoarele, de exemplu. Şi totuşi, omenirea se organizează voluntar în acest fel; se zbate să trăiască în aceste condiții, şi cumva reuşeşte. După toate regulile, grădina zoologică umană ar fi trebuit să fie până acum o mare casă de nebuni, care să se dezintegreze într-o confuzie socială totală. Cinicii pot argumenta că exact aşa e, însă e limpede că nu e adevărat. Tendința oamenilor spre aglomerare, departe de a scădea, câştigă tot mai mult teren. Diversele tipuri de aberații comportamentale pe care le-am descris în acest capitol sunt surprinzătoare, nu atât pentru că există, ci pentru raritatea lor, dacă le raportăm la mărimea populației implicate. Uimitor de puțini dintre oamenii care se luptă să răzbească în supertrib cad pradă formelor extreme de acțiune pe care le-am discutat. Pentru fiecare individ în căutare disperată de statut, fiecare căsnicie destrămată, fiecare criminal, sinucigaş, persecutor, bolnav de ulcer, există sute de bărbați

şi femei care nu doar că supravieţuiesc, ci prosperă în condiţiile extraordinare ale structurilor supertribale. Acest lucru, mai mult decât orice altceva, este o dovadă cu adevărat remarcabilă a uimitoarei tenacităţi, maleabilităţi şi ingeniozităţi a speciei noastre.

3

Sex şi supersex

Atunci când bagi o bucată de mâncare în gură nu înseamnă neapărat că ţi-e foame. Dacă bei ceva, gestul nu semnifică faptul incontestabil că ţi-ar fi sete. În grădina zoologică umană mâncatul şi băutul au ajuns să aibă mai multe funcţii. Poţi ronţăi alune ca să-ţi omori timpul sau poţi suge bomboane pentru a-ţi linişti nervii. Asemeni unui degustător de vin, poţi doar să savurezi gustul şi apoi să scuipi lichidul sau poţi să dai pe gât zece halbe de bere pentru a câştiga un pariu. În anumite circumstanţe, poţi fi gata să înghiţi un ochi de oaie numai ca să-ţi menţii statutul social.

Hrănirea corpului nu reprezintă adevăratul scop în nici unul dintre aceste cazuri. Utilizarea multifuncţională a comportamentelor de bază nu este necunoscută în lumea animalelor, însă, în grădina zoologică umană, oportunismul ingenios al omului extinde acest proces şi-l intensifică. Teoretic, acest lucru ar trebui să cadă în seama existenţei noastre supertribale. Pot apărea însă

şi neajunsuri dacă procesul este manevrat cu stângăcie. Dacă mâncăm prea mult ca să ne calmăm nervii, devenim supraponderali şi ne îmbolnăvim; dacă bem în exces unele lichide, ne putem distruge ficatul sau putem dezvolta dependențe; dacă experimentăm fără limite noi gusturi, putem ajunge la indigestii. Aceste probleme apar deoarece nu ne reuşeşte separarea netă a funcției non-nutritive a mâncatului şi băutului de cea originară, de hrănire. Ne amuzăm pe seama obiceiului vechilor romani de a-şi gâdila gâtul cu o pană pentru a-şi goli stomacul de mâncarea nedorită sau de evitarea de a înghiți practicată de degustătorii de vin, şi care nu sunt decât excepții izolate de la regula generală. Cu toate acestea, cu prudența necesară, ne putem deda pe îndelete la mâncatul şi băutul multifuncțional, fără să avem probleme serioase.

În ceea ce priveşte comportamentul sexual, situația este asemănătoare, însă mult mai complicată şi merită o atenție specială. În acest caz, oamenii au eşuat şi mai tare în a separa activitățile sexuale nonreproductive de funcțiile fundamentale de reproducere. Însă toate acestea n-au împiedicat grădina zoologică umană să transforme sexul în *supersex multifuncțional*, în ciuda faptului că rezultatele sunt uneori dezastruoase pentru animalele umane implicate. Oportunismul

omului nu cunoaşte limite şi ar fi fost de neconceput ca o activitate fundamentală şi atât de recompensatoare să fi scăpat diversificării. De fapt, dintre toate activităţile noastre, a devenit cea mai elaborată din punct de vedere funcţional, fără să se ţină cont de pericole, având nu mai puţin de zece categorii principale.

Pentru a lămuri această problemă, ne va fi de ajutor să examinăm pe rând diferitele funcţii ale comportamentului sexual. Este important să înţelegem încă de la început că aceste funcţii, chiar dacă sunt separate şi diferite, iar uneori intră în contradicţie, nu se exclud întotdeauna una pe alta. Orice act de curtare sau copulaţie poate îndeplini în acelaşi timp mai multe funcţii.

Iată cele zece categorii:

1. *Sexul pentru Procreare*

Nimeni nu poate contesta faptul că aceasta este cea mai importantă funcţie a comportamentului sexual. S-a afirmat uneori în mod greşit că este singura funcţie naturală, deci potrivită. În mod paradoxal, unele grupuri religioase care susţin acest lucru nu aplică ceea ce propovăduiesc, mulţi călugări, multe maici sau preoţi sustrăgându-se de la activitatea pe care o declară atât de naturală.

Un lucru important care trebuie adăugat aici este că atunci când o populație devine prea numeroasă, valoarea funcției reproductive a sexului este puternic redusă. În cele din urmă devine o bătaie de cap. În loc să fie un mecanism fundamental de supraviețuire, devine un potențial mecanism de distrugere. Acest fenomen se întâlneşte uneori la specii precum lemingii şi şoarecii de câmp, care, atunci când condițiile sunt foarte prielnice, se înmulțesc atât de mult încât populațiile explodează haotic, cu pierderi enorme de vieți. Acelaşi lucru se întâmplă cu specia umană în acest moment, iar animalul uman s-ar putea să fie nevoit în curând să facă față interdicției de a procrea fără autorizație.

Aceasta nu este o problemă peste care se poate trece cu uşurință, iar în ultimii ani a dus la dezbateri aprinse. Merită studiate ambele aspecte ale disputei, exercițiu devenit din ce în ce mai rar pe măsură ce protagoniştii s-au împins unii pe alții în poziții tot mai extreme.

Întrebarea fundamentală este aceasta: putem îndrăzni să ne atingem de procesul procreării? Sau, cum ar spune cealaltă tabără: îndrăznim să *nu* ne atingem de el? În general, argumentele se învârt în domeniul filozofiei, eticii şi religiei, însă cum ar arăta ele văzute din punct de vedere biologic?

Dacă un grup de oameni se opune unor tehnici eficiente de limitare a procreării, el beneficiază de două avantaje. În primul rând, se va înmulți mai repede decât grupurile care utilizează metodele moderne de contracepție. Fiind mai numeros, poate spera în cele din urmă să-i elimine pe ceilalți – lucru care nu poate scăpa atenției liderilor, fie ei militari sau religioşi. În al doilea rând, se va asigura că unitatea socială de bază – familia – este puternică. O pereche căsătorită nu este doar o unitate sexuală, este de asemenea o unitate parentală şi, cu cât este mai preocupată de copii, cu atât devine mai stabilă.

Acestea sunt argumente solide, însă la fel sunt şi cele din tabăra opusă. Cei care sprijină contracepția eficientă pot sublinia faptul că nu se mai pune problema unui grup care se impune altuia. Suprapopularea a devenit o problemă mondială şi trebuie privită ca atare. În acest sens, suntem o uriaşă colonie mondială de lemingi, iar dacă populația explodează, ne va afecta pe toți. Iar asta se întâmplă deja.

În ceea ce priveşte familia, am putea spune că metodele contraceptive nu creează o situație nenaturală, ci pur şi simplu o recreează pe cea naturală. Înainte de existența sistemului medical, a normelor de igienă şi a altor sisteme de protecție ale vieții moderne, familia producea un număr mare de copii, însă în acelaşi timp,

pierdea foarte mulți dintre ei. Tot ce face contracepția, utilizată moderat, este să împingă aceste pierderi înapoi în timp, înainte ca ovulul să fie fecundat.

Dacă nu urmăm o politică globală de contracepție, atunci va interveni inevitabil un alt factor limitator al populației. Ca specie, ne îndreptăm rapid spre punctul de saturație şi, dacă nu reuşim să ne reducem voluntar fecunditatea, populația din acel moment va suferi din acest motiv. Dacă prevenirea este mai bună decât tratarea, atunci contracepția este alegerea cea mai bună. Este greu de imaginat cum ar putea cineva să spună că a preveni naşterea cuiva este mai rău decât să vindeci pe cineva de viață. Ființa umană nu este un simplu organism pe care-l poți irosi cu nepăsare. Este un produs de înaltă calitate, care are nevoie de mulți ani pentru a creşte şi a se dezvolta şi are nevoie de toată protecția ce i se poate acorda. Cu toate acestea, oponenții contracepției persistă în ideea lor. Dacă vor câştiga, atunci furnicarul de copii care a ajuns pe lume la încurajarea lor poate trăi să vadă colapsul total al întregii societăți umane.

2. *Sexul pentru Formarea Perechii*

Animalul uman este fundamental şi biologic o specie care formează perechi. Pe măsură ce

legătura emoțională se dezvoltă în cadrul unei perechi de posibili parteneri, ea este ajutată şi stimulată de activitățile sexuale desfăşurate în comun. Funcția sexualității în formarea perechii este atât de importantă pentru specia noastră, încât niciodată în afara acestei faze activitățile sexuale nu ating regulat o intensitate aşa de mare.

Această funcție provoacă foarte multe probleme atunci când intră în conflict cu diverse forme de sex nonreproductiv. Chiar dacă Sexul pentru Procreare este evitat cu succes şi fertilizarea nu are loc, există cazuri când se poate înfiripa o pereche chiar şi în situațiile în care acest lucru nu este categoric dorit. Un motiv pentru care sexul ocazional poate duce la atât de multe probleme.

Dacă unul dintre parteneri a suferit dereglări ale mecanismului de formare a perechii în timpul copilăriei şi nu se poate „îndrăgosti", sau dacă şi-a reprimat intenționat şi temporar pornirea de a forma un cuplu, atunci sexul ocazional poate avea succes şi se poate bucura de el fără repercusiuni. Însă pentru a face sex e nevoie de doi, iar cel care are de-a face cu un asemenea partener se poate să nu fie prea norocos. Dacă ea sau el are un mecanism de formare a perechii mai activ, se poate naşte o legătură unilaterală, ca urmare a intensității emoționale din timpul activităților sexuale. Rezultatul inevitabil al acestui

lucru este acela că societatea este presărată cu „inimi frânte", „încurcături", „iubiri abandonate", cu oameni care ulterior au probleme extrem de mari în a forma o pereche cu un nou partener.

Doar atunci când mecanismul de formare a cuplului a fost afectat în aceeaşi măsură sau este suprimat în mod egal de ambii parteneri, este posibil ca o relaţie sexuală ocazională să nu implice un mare risc. Chiar şi atunci, există mereu pericolul ca puterea răspunsului sexual din partea partenerului să fie atât de mare, încât problemele afective să reapară sau impulsul de a forma o pereche să fie dezinhibat.

3. *Sexul pentru Menţinerea Perechii*

Odată ce o pereche s-a format cu succes, activităţile sexuale lucrează în continuare pentru a menţine şi a întări legătura. Cu toate că aceste activităţi pot deveni mai elaborate şi mai *ex*tensive, de obicei devin mai puţin *in*tense decât în timpul formării cuplului, deoarece funcţia de formare a perechii nu mai acţionează.

Această diferenţă dintre funcţiile activităţilor sexuale de formare şi de menţinere a perechii este clar ilustrată de cazurile în care un cuplu cu vechime e separat o perioadă de timp din cauza războiului, a afacerilor sau a altui motiv extern. Atunci când se reîntâlnesc, de obicei activitatea

sexuală este foarte intensă în primele nopți, ca şi cum ar trece printr-un miniproces de refacere a perechii.

Aici este o aparentă contradicție ce trebuie clarificată. În unele culturi, în care procesul biologic de „îndrăgostire" este stânjenit de căsătorii aranjate sau de propagandă antisexuală, un tânăr cuplu se poate afla în situația de a fi proaspăt căsătorit fără ca măcar să fi trecut prin începuturile procesului de formare a perechii, sau cu inhibiții adânci legate de activitatea sexuală. În astfel de situații, se poate întâmpla (dacă au noroc) ca activitatea lor sexuală să devină mai intensă mai târziu. În cazul lor, se pare că Sexul pentru Menținerea Perechii este la prima vedere mai intens decât cel din stadiul de formare a perechii, ceea ce răstoarnă aparent ceea ce am spus până acum. Contradicția nu este însă reală, ceea ce se întâmplă este doar amânarea artificială a adevăratului stadiu de formare a perechii.

Cuplurile de acest fel nu sunt întotdeauna aşa de norocoase. Ceea ce se întâmplă frecvent în astfel de cazuri este faptul că unitatea familială trebuie să se bazeze pe presiuni sociale externe pentru a rezista, mai degrabă decât pe procesul de formare a legăturilor interne, mult mai fundamental şi mai de încredere. Dacă, în consecință, unul dintre soți rămâne „nelegat" din punct de

vedere biologic, există riscul considerabil să se implice pe neaşteptate într-o puternică relaţie extramaritală. Capacitatea reală de formare a unui cuplu va sta în expectativă, dacă putem spune aşa, şi va fi mai mult decât pregătită să intre în acţiune, provocând daune majore în pseudoperechea recunoscută oficial.

Mai este şi o altă primejdie pentru tânărul cuplu care *reuşeşte* să-şi întemeieze căsnicia pe formarea unei adevărate perechi. Pericolul nu vine din partea propagandei antisexuale, ci mai degrabă din partea unui exces de propagandă prosexuală, care îi poate face să creadă că intensitatea sexuală din timpul stadiului de formare a cuplului trebuie să persiste chiar şi după ce perechea este pe deplin formată. Atunci când inevitabil nu se întâmplă aşa, ei îşi imaginează că ceva e în neregulă, deşi în realitate abia au ajuns la faza normală de sex pentru întreţinerea perechii. Problema sexului pentru reproducere poate fi la fel de bine exagerată pe cât neglijată, ambele situaţii putându-se solda cu probleme.

Aceste prime trei categorii – Sexul pentru Procreare, pentru Formarea Perechii şi pentru Menţinerea Perechii – reprezintă funcţiile reproductive fundamentale ale comportamentului sexual uman. Înainte să continuăm cu examinarea modelelor comportamentale nonreproductive, este important să mai facem un comentariu

final, general. Indivizii care au avut probleme cu mecanismul lor de formare de perechi au găsit comod uneori să afirme că pentru specia umană nu există tendință biologică de a forma perechi. „Iubirea romantică", după cum preferă ei s-o numească, este privită ca o invenție recentă şi foarte artificială a vieții moderne. Omul, spun ei, este fundamental promiscuu, precum multe dintre rudele lui maimuțele. Dovezile însă contrazic această observație. Este adevărat că, în multe culturi, considerațiile economice au dus la o denaturare grosolană a modelului de formare a perechilor, însă chiar şi acolo unde interferarea acestui model cu pseudoperechile planificate oficial a fost dur reprimată, cu pedepse sălbatice, tendințele fireşti au dat mereu semne de reafirmare. Din cele mai vechi timpuri, tineri îndrăgostiți, conştienți că îşi riscă viața dacă sunt descoperiți, şi-au asumat riscul de a fi împreună. Într-atât de puternic este acest mecanism biologic fundamental.

4. *Sexul Fiziologic*

Omul adult sănătos, bărbat sau femeie, are o nevoie fiziologică fundamentală de a face sex în mod repetat. Dacă nu face acest lucru, se acumulează o tensiune fiziologică şi în cele din urmă corpul cere să se elibereze de ea. Orice act sexual

care implică un orgasm îi oferă o uşurare individului care l-a avut. Chiar dacă actul sexual nu îndeplineşte nici una dintre celelalte nouă funcţii, poate măcar să satisfacă această necesitate fiziologică fundamentală. Pentru un mascul fără parteneră, o vizită la o prostituată poate rezolva problema. O altă soluţie, mult mai răspândită şi la care se dedau ambele sexe, este masturbarea.

Un studiu american recent a arătat că, în această cultură, nu mai puţin de 58% dintre femei şi 92% dintre bărbaţi s-au masturbat până la orgasm într-un moment din viaţă. Deoarece acest act sexual nu implică un partener, deci nu poate duce la fecundare, spiritele puritane au încercat să-l suprime în diverse rânduri în trecut, cultivând în jurul lui tot soiul de superstiţii. Lista dezastrelor care ar fi trebuit să se abată asupra celui ce se masturba cuprinde: uscare, sterilitate, epuizare, frigiditate, paroxism, paloare, crize de isterie, ameţeli, gălbinare, malformaţii, nebunie, insomnie, epuizare, băşici, durere, moarte, cancer, ulcer de stomac, cancer genital, probleme digestive, dureri de cap, apendicită, slăbirea inimii, boli de rinichi, lipsă de hormoni şi orbire. Incredibila colecţie de catastrofe ar fi amuzantă, dacă am ignora suferinţele şi temerile tăcute pe care aceste groaznice avertismente trebuie să le fi provocat, an după an şi veac după veac. Din fericire, aceste superstiţii absolut false încep să piardă teren,

luând cu ele o mare parte din frica inutilă pe care o provocau.

În lipsa unei descărcări sexuale active, corpul poate lua singur frâiele în mâini. Celibatarii, atât bărbați cât şi femei, sunt predispuşi să aibă orgasme spontane în somn. Ambele sexe au vise erotice care pot fi însoțite de răspunsuri musculare orgasmice complete, de secreții vaginale la femei şi de „poluții nocturne" la bărbați. Se pare că orgasmele spontane apar chiar şi la indivizii cei mai abstinenți şi mai evlavioşi, caz în care sunt descrise în termeni diferiți şi sunt numite frenezii religioase, exaltări sau transe. De exemplu, Sfânta Tereza descrie cum a fost vizitată de vedenia unui înger: „În mâinile sale am văzut o suliță lungă de aur şi la vârful fierului mi s-a părut că văd un grăunte de foc. Cu el, mi s-a părut că-mi străpunge inima de mai multe ori, pătrunzându-mi până în măruntaie. Când a scos-o, am crezut că mi le smulge odată cu ea şi m-a lăsat toată arzândă de o dragoste nesfârşită pentru Dumnezeu. Durerea a fost aşa de vie că m-a făcut să scot mai multe gemete ascuțite; şi aşa de plăcută a fost dulceața pe care mi-a lăsat-o această durere adâncă, încât aş fi vrut s-o păstrez în veci".

Din păcate ştim mult prea puține lucruri despre eliberările sexuale spontane ale celibatarilor extremi pentru a putea să facem afirmații clare

cu privire la cât de răspândite sau cât de frecvente sunt aceste orgasme. Ştim însă că unii indivizi, care au avut o viaţă sexuală activă şi sunt apoi izolaţi în închisoare, manifestă frecvent o intensificare marcată a viselor orgasmice. Într-un studiu care a implicat 208 femei prizoniere, acest lucru s-a demonstrat a fi adevărat la peste 60% dintre ele.

Cu toate acestea, ar fi greşit să dăm impresia că visele orgasmice funcţionează *doar* ca un sistem compensator ce ajută la menţinerea unui nivel de activitate sexuală în lipsa unor debuşeuri mai active. Ele înseamnă mai mult decât atât, aşa cum este şi cazul prostituţiei şi al masturbării care servesc de asemenea şi alte funcţii sexuale. De exemplu, unii indivizi arată o creştere a frecvenţei viselor orgasmice în timpul perioadelor în care au contacte sexuale cu o frecvenţă neobişnuit de *mare*, pe principiul unei hipersensibilităţi de genul „cu cât ai mai mult, cu atât vrei mai mult". Oricum, aceasta nu infirmă dovezile că orgasmul spontan poate apărea şi apare ca un răspuns la privarea de sex. Înseamnă doar că fenomenul este mai complex. Însă pe noi ne interesează aici doar simpla funcţie de „eliberare de sub tensiunea fiziologică", şi este evident că ea trebuie inclusă între cele zece categorii funcţionale de bază ale comportamentului sexual uman.

Sexul Fiziologic poate fi observat şi la alte specii şi merită să aruncăm o privire asupra câtorva exemple. Cum ne putem aştepta, le găsim mai degrabă la grădina zoologică decât în sălbăticie. S-a constatat că multe animale de la zoo se masturbează atunci când sunt ținute în izolare. Fenomenul a fost cel mai adesea observat la maimuțele captive. Masculii îşi stimulează uneori penisul cu mâna sau piciorul, uneori cu gura şi alteori cu vârful cozii prehensile. Elefanții masculi îşi stimulează penisul cu trompa iar femelele ținute într-un grup fără mascul îşi stimulează reciproc organele genitale cu trompele. Chiar şi un leu mascul, izolat într-o cuşcă, a fost văzut rezemat cu spatele la zid şi masturbându-se cu labele. Au fost văzuți masculi de porc spinos mergând în trei picioare şi ținând una din labele anterioare pe organele genitale. Un delfin mascul se obişnuise să-şi țină penisul erect în dreptul puternicului jet de apă care-i aducea apă în bazin. Se pare că şi animalele au vise sexuale, iar în cazul pisicilor domestice, au fost observate erecții în timpul somnului care au dus la ejaculare.

5. *Sexul Explorator*

Una dintre cele mai mari calități ale omului este inventivitatea. După toate probabilitățile, strămoşii noştri maimuțe erau deja înzestrați cu

un grad rezonabil de curiozitate; e o caracteristică a tuturor primatelor. În orice caz, atunci când strămoşii noştri umani s-au apucat de vânat, au fost fără îndoială nevoiţi să-şi dezvolte şi să-şi întărească această calitate, amplificându-şi impulsul de a explora toate detaliile din mediul lor. Este clar că explorarea a devenit un scop în sine, conducându-l pe om spre noi plaiuri şi noi realizări, mereu în căutare, mereu punându-şi noi întrebări, niciodată mulţumit de vechile răspunsuri. Această nevoie a devenit atât de puternică, încât în curând a început să se extindă în toate celelalte arii comportamentale. Odată cu apariţia condiţiei supertribale, chiar şi subiecte simple, cum este locomoţia, au fost explorate pentru posibile variante. În loc să fim mulţumiţi să mergem şi să alergăm, am încercat să sărim, să ţopăim, să mărşăluim, să dansăm, să mergem în mâini, să sărim capra, să plonjăm şi să înotăm. Jumătate din răsplată a constat în experimentarea însăşi, în descoperirea propriu-zisă a unei noi varietăţi. (A se amuza apoi în mod repetat cu noua descoperire reprezintă a doua jumătate a recompensei, însă pentru moment nu asta ne interesează.)

În sfera sexuală, această tendinţă a dus la o gamă largă de variaţii pe tema sexului. Partenerii sexuali au început să experimenteze noi forme de stimulare reciprocă. Scrierile antice redau în

detaliu marea diversitate de noi mişcări sexuale, apăsări, sunete, contacte, mirosuri şi poziţii care erau subiectul experimentării erotice.

Cu toate că dezvoltarea în acest domeniu era inevitabilă, în paralel cu alte explorări senzoriale din alte categorii, cum ar fi comportamentul de hrănire, s-au făcut încercări repetate în diferite culturi pentru a o reprima. Motivul invocat oficial a fost adesea cel discutat mai devreme, şi anume că reprezintă o elaborare a comportamentului sexual ce depăşeşte strictul necesar pentru procreare. A fost însă ignorată semnificaţia acestei rafinări a comportamentului sexual explorator în sensul de liant al cuplului cu consecinţe în întărirea unităţii familiei. Este regretabil dintr-un motiv foarte înportant. După cum am menţionat deja, intensitatea erotismului din timpul formării cuplului scade uşor după ce perechea e deja formată. Teoretic, dacă unitatea familială este prosperă şi nu este deranjată de forţe externe, totul ar trebui să meargă bine. Este o strategie de adaptare, deoarece, dacă intensitatea istovitoare a relaţiilor sexuale ale unui cuplu tânăr în curs de formare s-ar prelungi pe termen nedefinit, acesta ar putea să le scadă eficienţa în alte activităţi. Însă tensiunile şi stresul condiţiei supertribale afectează *negativ* unitatea familiei. Presiunile exterioare sunt mari. Soluţia ideală este ca, după

ce perechea este deplin formată, activitatea intensă din timpul formării cuplului să fie înlocuită de tendințele sexuale exploratorii, care, în ciuda reprimărilor repetate, încă fac parte din viața noastră.

Există însă şi o problemă. Atunci când e resimțită în cadrul unui cuplu format, încântarea de a explora noi forme de stimulare sexuală este binevenită pentru unitatea familiei. Însă poate lua şi alte forme. Dorința de nou poate fi satisfăcută nu doar prin explorarea de noi metode cu un partener familiar, ci şi prin explorarea de noi parteneri cu metode familiare sau prin explorarea de noi parteneri cu noi metode.

Dezvoltarea Sexului Explorator ne apare astfel ca o sabie cu două tăişuri. Deoarece culturile noastre supertribale au insistat tot mai mult pe beneficiile comportamentului explorator – sistemul nostru educațional, vasta noastră cunoaştere, artele, ştiințele şi tehnologia depinzând de acest lucru –, tendințele noastre exploratorii în toate celelalte arii comportamentale au fost în acelaşi timp stimulate. În sfera sexuală a dus foarte des la probleme. Ideea de a vedea o femeie ce face parte dintr-un cuplu cum urmează cursuri practice de tehnici sexuale sau un bărbat necelibatar care se antrenează făcând sex ca pe un sport este de neacceptat pentru partenerii lor pe termen

lung, deoarece intră în contradicție cu tendințele exclusiviste ale mecanismului de formare a perechii. Experimentele sexuale care nu implică perechea trebuie făcute în particular şi în secret, iar aici intră în scenă noul pericol al înşelării partenerului. Drept urmare, vechiul nucleu social fundamental pentru specia noastră - unitatea familială - a avut de suferit, însă a reuşit cumva să supraviețuiască.

Aceste probleme nu ar fi apărut dacă am fi fost o altfel de specie, dacă am fi depus ouă în nisip ca țestoasele şi le-am fi lăsat singure să eclozeze. Însă pentru noi, care avem datorii părinteşti apăsătoare, experimentele sexuale în afara cuplului implică două riscuri. Ele nu doar că provoacă o aprinsă gelozie, dar mai şi încurajează formarea accidentală de noi perechi, în detrimentul pe termen lung al copiilor din familiile implicate. Se prea poate ca diverse combinații şi comunități sexuale complexe să fi funcționat din timp în timp, dar se pare că succesele absolute ale acestora sunt rarități izolate, limitate la unele personalități excepționale şi neobişnuite. Doar cel mai sever control intelectual, din partea tuturor celor implicați, ar permite funcționarea rezonabilă a acestui fel de experimente sexuale.

Chiar şi foarte răspânditul sistem de harem nu o duce prea bine, dacă este privit în contextul mai larg al succesului culturilor supertribale, iar

unii cercetători îl acuză ca fiind un factor important în declinul social al culturilor care-l practică.

Ca şi în cazul celorlalte nouă categorii de comportament sexual, funcţia exploratorie este îndeajuns de importantă pentru a putea fi observată şi la alte specii. Deoarece necesită un grad înalt de inventivitate, nu este de mirare că o întâlnim în mare măsură la primatele superioare. În particular, marile maimuţe practică o gamă considerabilă de experimente sexuale atunci când trăiesc în captivitate, inclusiv o serie de poziţii neîntâlnite la semenii lor din sălbăticie.

6. *Sexul de Plăcere*

E imposibil să facem o listă completă a funcţiilor sexuale fără să includem o categorie ce se bazează pe ideea că există „sex de dragul sexului"; este vorba de comportamentul sexual care aduce cu sine propria recompensă, indiferent de alte consideraţii. Această funcţie este înrudită îndeaproape cu cea anterioară, însă cele două sunt totuşi diferite.

Relaţia dintre Sexul Explorator şi Sexul de Plăcere este mai degrabă ca relaţia dintre a încerca un joc şi a-l juca propriu-zis sau dintre jocul haotic şi cel organizat la copii. De obicei, atunci când copiii descoperă un nou domeniu de joc, la început se avântă plini de nerăbdare şi

încep să exploreze toate posibilitățile. Pe măsură ce timpul trece, acest comportament aproape haotic începe să se stabilizeze şi să se ordoneze. Apar reguli şi astfel se naşte un nou „joc". În funcție de mediu, se poate ajunge la un joc de cățărare, de-a v-ați ascunselea, de-a prinselea, iar odată ce un astfel de joc e pus la punct, poate fi jucat cu înflăcărare şi în alte ocazii, fără mari schimbări. Dacă jocul se dovedeşte a fi recompensant, copiii îl vor juca din nou şi din nou, chiar dacă nu mai aduce nimic nou. Comportamentul nestatornic de la început era atrăgător pentru că era un Joc de Explorare; comportamentul ulterior, cel repetat, este atrăgător pentru că este un Joc de Plăcere.

Comparația cu Sexul Explorator şi Sexul de Plăcere este suficient de pertinentă. Multe contacte sexuale extrem de plăcute intervin între membrii unei perechi care nu urmăreşte în mod deosebit procrearea şi în acelaşi timp depăşesc cu mult cerințele sexului pentru întreținerea cuplului şi nu implică nici introducerea de noutăți. În consecință, acestea cad în categoria funcțională despre care vorbim acum. Ele reprezintă Sex de Plăcere, sau, dacă vreți, pur erotism. Pentru cel ce face sex, este ca gastronomia pentru cel ce se hrăneşte sau ca estetica pentru artist. Ar fi nepotrivit să ridicăm în slăvi experiențele

gastronomice rafinate sau trăirile estetice sublime şi în acelaşi timp să condamnăm minunatele experienţe erotice. Totuşi, acest lucru a fost adeseori făcut. Este adevărat că excesele pot aduce uneori probleme, însă la fel pot face excesele gastronomice sau estetice. Cazurile extreme de atletism sexual se pot dovedi atât de epuizante încât mai rămâne puţină energie pentru altceva, ducând la o viaţă dezechilibrată, aşa cum mâncatul în exces poate duce la obezitate şi alte probleme de sănătate, iar obsesia extremă pentru probleme de estetică poate duce la neglijarea dăunătoare a altor aspecte ale vieţii sociale. Aceleaşi reguli de bază se aplică pentru fiecare caz în parte.

Preocuparea de a face ceva de dragul de a face implică existenţa unui anumit nivel de timp liber şi de energie în plus. Asta înseamnă că necesităţile fundamentale pentru supravieţuire sunt asigurate. Pentru oameni, acest lucru înseamnă o societate urbană. Pentru animale, înseamnă o grădină zoologică, în care hrana e asigurată, duşmanii sunt eliminaţi şi nu este de mirare că în acest mediu şi ele manifestă o hiperactivitate sexuală.

7. Sexul Ocupaţional

Acest gen de sex funcţionează ca terapie ocupaţională, sau, dacă vreţi, ca mecanism

antiplictiseală. Este strâns înrudit cu tipul anterior, însă, din nou, poate fi clar separat de acesta. Există o diferență între a avea timp liber şi a fi plictisit. Sexul de Plăcere poate fi practicat la fel de bine ca şi alte metode de a petrece în mod constructiv timpul liber, fără a se întrezări nici cel mai mic semn de plictiseală. Funcția este aceea de căutare pozitivă a satisfacțiilor senzitive. În contrast, Sexul Ocupațional funcționează ca un remediu pentru situația negativă indusă de un mediu sterp şi monoton. Plictiseala moderată duce la apatie şi la o lipsă a orientării sau a motivației. Plictiseala intensă, într-un mediu cu adevărat deprimant, gol, are alt impact. Produce anxietate şi agitație, iritabilitate şi, în cele din urmă, furie.

Experimente făcute cu studenți care au fost izolați în camere goale, purtând ochelari întunecați şi mănuşi groase care împiedicau sensibilitatea mâinilor, au condus la rezultate uimitoare. Odată cu trecerea orelor, au devenit din ce în ce mai incapabili să se relaxeze. S-au străduit din greu să inventeze orice fel de acțiuni banale pe care puteau să le desfăşoare în acele condiții limitate. Au început să fluiere, să vorbească singuri, să bată ritmuri, orice numai să rupă monotonia, oricât de absurdă era acea activitate. După câteva zile aveau simptome de stres sever şi situația li

se părea atât de insuportabilă încât nu mai puteau continua.

Aşadar, plictiseala intensă nu înseamnă să stai lungit fără să faci nimic, ci exact opusul. Se atinge un punct în care *orice* activitate e suficientă, atâta timp cât se poate ajunge la o descărcare. Situaţia este prea ameninţătoare pentru a te putea bucura de plăcerile senzoriale tipice activităţilor autorecompensante; este mai mult o problemă de a face să înceteze chinul apăsător al inactivităţii. O activitate prea scăzută este dăunătoare sistemului nervos şi creierul face tot ce poate pentru a se proteja.

În condiţii de plictiseală normală – însemnând un mediu pustiu, însă nu aşa de izolat precum cel din experimentul cu studenţii –, cel mai la îndemână obiect ce poate fi folosit pentru spargerea monotoniei este propriul corp. Dacă nu ai altceva, poţi oricând să te foloseşti de el. Poţi să-ţi rozi unghiile, să te scobeşti în nas, să te scarpini în cap; iar corpul poate fi oricând provocat să producă un răspuns sexual. Deoarece scopul este acela de a produce un nivel maxim de stimulare, activităţile sexuale pot deveni în această situaţie violente şi dureroase, iar uneori se poate ajunge la mutilări serioase sau leziuni fizice ale organelor genitale. Durerea provocată este, într-un fel, o ciudată parte a terapiei, mai degrabă decât un

rezultat accidental. Masturbarea sălbatică şi prelungită este tipică pentru acest fenomen, putând fi însoţită de sfâşierea pielii sau de introducerea unor obiecte ascuţite în organele genitale.

Forme extreme de Sex Ocupaţional pot fi observate la puşcăriaşii care sunt rupţi total de mediul lor normal, stimulator. Nu este doar o problemă de Sex Fiziologic – o cantitate mult mai mică de plăcere ar putea satisface necesităţile fiziologice.

Acest fenomen poate fi întâlnit şi în cazurile de introvertire patologică. În aceste situaţii, mediile care favorizează apariţia sunt la prima vedere suficient de stimulante. Însă o privire mai atentă scoate la iveală faptul că, deşi aceşti indivizi sunt înconjuraţi de stimuli excitanţi, sunt decuplaţi de aceştia din cauza condiţiei lor psihice anormale. Din punct de vedere psihologic, ei sunt lihniţi de foame în mijlocul abundenţei. Dacă din diverse motive s-au izolat puternic social şi mintal, devenind incapabili să mai ia contact cu lumea obişnuită din jurul lor, pot ajunge să sufere de substimulare la fel de mult ca prizonierii din celule. Pentru aceşti oameni extrem de izolaţi, experienţele dureroase ale Sexului Ocupaţional sunt un rău mai mic decât inactivitatea totală, morbidă.

Animalele de la zoo, ţinute în cuşti anoste, se poartă în acelaşi fel. Atunci când sunt izolate de perechile lor pot da semne de manifestare a Sexului Fiziologic. Fără să mai fie stresate de căutarea hranei, evitarea duşmanilor şi având o grămadă de timp liber, pot ajunge să facă Sex de Plăcere. Însă, dacă ajung la plictiseală intensă, pot să recurgă la Sex Ocupaţional într-o formă extremă. Unele maimuţe mascule au devenit obsedate de masturbare. Masculii din ordinul copitatelor, ţinuţi împreună cu femelele, însă fără a avea şi altceva de făcut, îşi pot duce partenerele în pragul morţii, hărţuindu-le şi alergându-le peste limitele normale. Se cunosc situaţii în care maimuţele superioare s-au comportat la fel. Un urangutan mascul închis într-o cuşcă goală, atunci când a fost pus împreună cu o femelă, s-a împerecheat cu ea şi a îmbrăţişat-o aşa de insistent, încât o vreme femela n-a mai putut să-şi folosească mâinile şi a fost nevoie să fie separaţi. Maimuţele de orice fel, dacă sunt crescute separat de semenii lor, sunt adeseori în imposibilitatea de a se adapta la viaţa socială atunci când sunt introduse ca adulţi într-un grup din specia lor. Ca şi fiinţele umane cu probleme psihice care „trăiesc în lumea lor", se pot izola într-un colţ în care să se lase în voia Sexului Ocupaţional, la doar câţiva metri distanţă de un

potențial partener. Acest comportament este foarte des întâlnit la cimpanzeii din zoo, care adesea sunt crescuți în izolare de mici, ca animale de casă, iar la maturitate ajung să fie puşi laolaltă. Doi cimpanzei, mascul şi femelă, amândoi cu copilării anormale, care au fost ținuți într-o cuşcă drept „cuplu căsătorit", fără alți tovarăşi, au manifestat frecvent o activitate sexuală intensă, însă niciodată unul cu altul. Deşi împărțeau acelaşi teritoriu restrâns, ambii erau izolați mintal. Stând la distanță unul de altul, ambii se masturbau regulat, în diverse moduri. Femela se folosea de rămurele sau bucățele de lemn pe care le smulgea cu dinții de pe pereți, iar apoi şi le introducea în vagin, în timp ce masculul îşi stimula penisul în alt colț al cuştii.

8. *Sexul Calmant*

Aşa cum sistemul nervos nu poate tolera lipsa totală de activitate, la fel se revoltă şi împotriva hiperactivității. Sexul Ocupațional şi Sexul Calmant sunt două fețe ale aceleiaşi monede. În loc să funcționeze împotriva plictiselii, Sexul Calmant funcționează împotriva agitației. Atunci când are de-a face cu o supradoză de stimuli bizari, contradictorii, neobişnuiți sau înfricoşători, individul caută să scape prin evadarea în activități familiare, plăcute, care-l ajută să-şi

calmeze nervii zdruncinați. Când presiunile vieții devin apăsătoare, victima stresată se poate liniști recurgând la unele activități cunoscute ce-i oferă o satisfacție sigură. În starea lui stresată, hiperactivă, este incapabil să ducă ceva la bun sfârşit. Este mânat de colo-colo, niciodată în stare să rezolve probleme clare, din cauza bruiajului continuu şi a confuziei induse de blocarea căilor de ieşire. Frustrările lui se pot acumula până în momentul în care orice gest familiar simplu, oricât ar fi de irelevant pentru preocupările majore, va oferi o binevenită uşurare, numai să fie dus la îndeplinire fără piedici.

O persoană anxioasă se poate liniști prin acțiuni obişnuite, cum ar fi să fumeze o țigară, să mestece gumă sau să bea ceva. Sexul Calmant funcționează în acelaşi fel. Un soldat la război în aşteptarea bătăliei sau un om de afaceri în toiul unei crize îşi pot găsi liniştea pe moment în brațele unei femei înțelegătoare. Implicarea emoțională poate fi minimă, iar gesturile pot fi stereotipe. Într-un fel, cu cât acțiunea este mai automată, cu atât e mai bine, deoarece creierul său este deja mult prea solicitat şi caută doar simplitate.

Acest lucru este asemănător cu ceea ce la animale se numeşte „acțiune de transfer". Atunci când două animale rivale se întâlnesc şi intră în

conflict, fiecare vrea să-l atace pe celălalt şi fiecăruia îi e teamă să o facă. Comportamentul lor e blocat, iar în această stare contradictorie şi frustrantă se pot apuca să se purice sau să-şi facă de lucru cu mâncarea sau cu materialele din care e făcut cuibul. Bineînțeles că aceste acțiuni de transfer nu rezolvă conflictul originar, însă oferă un scurt răgaz în aceste condiții de stres. Dacă prin preajmă se află o femelă, combatanții se pot împerechea frugal cu ea, acțiunea fiind de obicei stereotipă şi simplificată, ca şi la oameni.

9. *Sexul Comercial*

Am menționat deja prostituția, însă doar din punctul de vedere al clientului. Funcția copulatorie este alta pentru prostituată. Mai pot interveni şi alți factori, însă, în primul rând, este vorba doar de o tranzacție comercială. Un fel de Sex Comercial apare de asemenea ca o importantă funcție în unele căsnicii, în care relația este unilaterală: unul dintre parteneri oferă pur şi simplu servicii sexuale, primind în schimb bani şi adăpost. Cel care îl întreține pe celălalt şi care este legat realmente de acesta trebuie să accepte falsitatea situației. Femeia sau bărbatul care se căsătoreşte pentru bani funcționează ca o prostituată. Singura diferență este că, dacă ea sau el primeşte

plata indirect, prostituata obişnuită trebuie să lucreze pe principiul „plata înainte". Însă atunci când sistemul este organizat pe baza unor contracte pe termen lung sau scurt, funcția acestui tip de comportament sexual este exact aceeaşi.

O formă mai moderată de sex pentru bunuri materiale este practicată de către femeile şi bărbații care fac striptease, de animatoare, regine ale frumuseții, fete de club, dansatoare, modele şi numeroase actrițe. Această categorie oferă contra cost o versiune ritualizată a stadiilor incipiente ale succesiunii secvențelor sexuale, însă (cel puțin oficial) se opresc imediat înaintea stadiului de acuplare. Pentru a compensa lipsa de finalitate a comportamentului lor sexual, de obicei exagerează şi diversifică preludiile pe care le oferă. Postúrile şi mişcările cu trimiteri sexuale, personalitatea şi anatomia lor sexuală, toate tind să fie exagerate în încercarea de a suplini limitele stricte ale serviciilor sexuale furnizate.

La alte specii, se pare că Sexul Comercial apare foarte rar, chiar şi în grădinile zoologice, însă a fost observată o formă de „prostituție" la unele primate. În captivitate, au fost văzute maimuțe femele care se ofereau sexual unui mascul pentru a obține bucățele de mâncare împrăştiate pe jos, favorurile lor sexuale distrăgându-l pe acesta de la preocuparea de a concura pentru hrană.

10. *Sexul de Statut*

Cu această ultimă categorie funcțională a comportamentului sexual, pătrundem într-o lume ciudată, plină de evoluții și diversificări neprevăzute. Sexul de Statut se infiltrează în viețile noastre și ne invadează pe multe căi ascunse, greu de recunoscut. Datorită complexității sale, l-am omis din capitolul anterior pentru a-l putea trata acum mai în detaliu. Ne va fi util dacă începem prin a examina forma pe care o ia la alte specii, înainte de a vedea cum se manifestă la animalul uman.

Sexul de Statut este în strânsă legătură cu dominarea, și nu cu reproducerea. Pentru a înțelege cum a apărut această relație trebuie să avem în vedere rolurile diferite pe care le au masculul și femela pe plan sexual. Deși expresia deplină a sexualității implică participarea activă a ambelor sexe, este totuși corect dacă afirmăm că, în lumea mamiferelor, rolul sexual al femelei este unul fundamental submisiv, pe când al masculului este fundamental agresiv. (Nu este întâmplător că limbajul judecătoresc folosește termenul de „atac" atunci când un bărbat devine în mod forțat „intim" cu o femeie care nu este disponibilă). Acest lucru nu poate fi pus doar pe seama faptului că bărbatul este mai puternic din punct de vedere fizic decât femeia. Relația este parte

integrantă a naturii actului copulator. Mamiferul mascul este acela care trebuie să monteze femela. El este acela care trebuie să o penetreze şi să-i invadeze corpul. O femelă prea supusă sau un mascul prea agresiv doar îşi exagerează rolurile fireşti, însă o femelă agresivă şi un mascul supus le inversează complet.

Comportamentul sexual al unei maimuțe femele este de a se „prezenta“ masculului întorcându-se cu fundul spre el, ridicându-l în mod vădit şi coborându-şi partea anterioară a corpului. Reacția masculului este să se urce pe spatele ei, să-şi introducă penisul şi să facă mişcări ritmice din pelvis. Deoarece într-un context sexual femela se supune şi masculul se impune, aceste acțiuni au fost „împrumutate“ pentru a fi folosite în situații care înainte de toate n-au caracter sexual şi care implică semnale mai generale de supunere şi agresivitate. Dacă „prezentarea“ sexuală a femelei înseamnă supunere, atunci poate fi folosită în acest fel într-o situație total ostilă. O maimuță femelă care nu este activă sexual îşi poate prezenta fundul unui mascul pur şi simplu pentru a-i arăta că nu este agresivă. Acționează ca un gest de liniştire şi funcționează ca un *indicator al statutului ei de subordonat.* Drept răspuns, masculul o poate încăleca şi poate face

câteva mişcări pelvice superficiale, acționând astfel *doar pentru a-şi manifesta statutul dominant.*

Sexul de Statut, folosit în acest mod, este un mecanism valoros în viața socială a maimuțelor cu şi fără coadă. Ca ritual de subordonare şi dominare, poate evita vărsarea de sânge. Un mascul se apropie agresiv de o femelă, pus pe harță. În loc să țipe şi să încerce să fugă, acțiuni care n-ar face decât să-i accentueze acestuia pornirile agresive, femela i se „prezintă" sexual, masculul răspunde şi apoi se despart, pozițiile lor ierarhice fiind reafirmate.

Acesta e doar începutul. Valoarea Sexului de Statut este aşa de mare, încât a ajuns să acopere realmente toate formele de contacte agresive în cadrul grupului. Dacă un mascul slab este amenințat de unul puternic, se poate apăra comportându-se ca o pseudofemelă. Îşi semnalează supunerea adoptând postura sexuală a femelelor, oferindu-şi posteriorul masculului dominant. Acesta îşi afirmă statutul dominant urcându-se pe masculul supus, ca şi cum ar avea de-a face cu o femelă.

Exact acelaşi comportament poate fi observat între două femele. O femelă inferioară, amenințată de una superioară, i se va „prezenta" sexual acesteia şi va fi „posedată" de ea. Chiar şi maimuțele tinere vor trece prin acelaşi ritual, cu

toate că n-au atins încă maturitatea sexuală. Acest fapt arată cât de mult s-a îndepărtat Sexul de Statut de condiția lui originară. Acțiunile executate sunt în continuare acțiuni sexuale, însă motivația nu mai este de natură sexuală. Dominația a preluat rolul principal.

Activitățile sexuale desfăşurate frecvent şi în mod repetat în acest nou context explică imaginea aparentă de orgie continuă din unele colonii de maimuțe. Vizitatorii grădinilor zoologice rămân adesea cu impresia că maimuțele sunt un fel de nimfomane nesătule, gata să se împerecheze cu orice, mascul sau femelă, adult sau tânăr, la cel mai mic stimul sexual. Într-un fel este adevărat, observația este destul de corectă, interpretarea este însă greşită. Imaginea devine mai echilibrată doar atunci când înțelegem motivația nonsexuală a acestui comportament.

Ne va ajuta un exemplu mai familiar. Aproape toată lumea e obişnuită cu întâmpinarea prietenoasă şi supusă a pisicii, atunci când se freacă de picior, cu coada țeapănă în sus şi posteriorul ridicat. Pisicile de ambele sexe se comportă astfel, iar dacă le mângâiem pe spate, simțim cum îşi împing posteriorul sub atingerea mâinii. Majoritatea oamenilor privesc acest lucru pur şi simplu ca pe un gest de salut al felinelor şi nu se întreabă care-i este originea şi ce semnificație are. De fapt

este încă un exemplu al Sexului de Statut. A derivat din ritualul de prezentare sexuală a pisicii femele în fața masculului, cu funcția originară de expunere precopulatorie a vulvei. Însă, ca şi la maimuțe, în cazul acțiunii de prezentare în cadrul Sexului pentru Statut, s-a îndepărtat de rolul pur sexual şi este practicată de ambele sexe într-un context prietenos, supus. Deoarece omul este mare şi puternic, el este inevitabil şi permanent dominant din punctul de vedere al pisicii. Dacă, după o absență temporară, contactul este reluat, pisica simte nevoia de a-şi restabili rolul de subordonat, de unde şi ceremonia de întâmpinare ce foloseşte gesturi de supunere sexuală.

Modelul comportamental felin este destul de simplu, însă dacă ne întoarcem la maimuțe, descoperim unele manifestări anatomice uimitoare ale Sexului pentru Statut, pe care trebuie să le examinăm înainte de a investiga situația la oameni. Femelele din numeroase specii de maimuțe au în regiunea şezutului o porțiune de piele fără păr, umflată şi de un roşu aprins. Aceste zone foarte evidente le sar în ochi masculilor în timpul ritualului de prezentare sexuală a femelelor. Bineînțeles, sunt expuse şi atunci când o femelă se oferă supusă în situații de Sex pentru Statut. Recent, a fost arătat că masculii din unele specii, imitând femelele, prezintă regiuni roşii

în zonele *lor* genitale, ca o intensificare a ritualului de supunere sexuală în fața indivizilor mai puternici. Pentru femele, zonele de piele roşie au dublu rol, însă pentru masculi, funcția lor ține *exclusiv* de sexul de statut.

Dacă trecem de la manifestările de supunere la cele de dominație în cadrul Sexului de Statut, putem vedea o evoluție asemănătoare. Acțiunea de a domina implică erecția penisului, iar acest aspect a fost de asemenea îmbogățit prin adăugarea de culori aprinse. Masculii din unele specii au penisuri de un roşu strălucitor, înconjurate adesea de piele colorată în albastru intens în regiunea scrotului. Acest lucru face ca organele genitale ale masculilor să fie cât se poate de vizibile, iar aceştia pot fi văzuți adeseori stând cu picioarele depărtate, etalându-şi la maximum aceste culori aprinse. Astfel, ei pot să-şi semnalizeze statutul ridicat fără să mişte un deget. La unele specii de maimuțe, masculii care se afişează în acest fel stau la marginea grupului lor, iar dacă un alt grup se apropie, penisul roşu intră în erecție completă şi poate lovi ritmic abdomenul posesorului. În Egiptul antic, babuinul sacru era văzut ca întruparea sexualității masculine. Nu era doar reprezentat în picturi şi sculpturi în postura de dominare sexuală, ci era chiar îmbălsămat şi înmormântat în această

postură, consacrându-i-se şaptezeci de zile pentru îmbălsămare şi două zile pentru înmormântare. Fără îndoială că etalarea sexuală a dominării la această specie s-a dovedit a fi mai mult decât evidentă, nu doar pentru ceilalţi babuini, ci şi pentru vechii egipteni. Iar după cum vom vedea, n-a fost deloc o întâmplare.

Aşa cum la unele specii masculii au mimat manifestările de supunere ale femelelor, dezvoltându-şi propriile lor petice roşii de piele pe posterior, în unele cazuri, femelele imită manifestările de dominare ale masculilor. Femelele unor maimuţe din America de Sud au dobândit de-a lungul evoluţiei un clitoris alungit, care a devenit realmente un pseudopenis. La unele specii seamănă atât de mult cu adevăratul penis, încât este greu să faci diferenţa între sexe. Acest lucru a dat naştere unor legende printre populaţiile umane din arealul acestor specii. Deoarece la prima vedere toate animalele par masculi, localnicii cred că aceştia sunt exclusiv homosexuali. (Un fapt ciudat este că şi femelele hienelor au un pseudopenis, însă mitul care s-a născut în Africa este că specia ar fi hermafrodită, fiecare individ bucurându-se de activităţi sexuale atât masculine cât şi feminine.)

La câteva specii de maimuţe, pe lângă pseudopenis, la femele a apărut şi un pseudoscrot.

Până acum, avem puține informații despre felul în care aceste false organe genitale sunt utilizate la animalele în condiții de sălbăticie. Ştim că masculii din unele specii sud-americane se folosesc de erecția penisului pentru a-l amenința direct pe un subordonat. În cazul micuței maimuțe-veveriță[1], a devenit cel mai important semnal în repertoriul comportamentului de dominare. Nu este vorba doar de a sta pur şi simplu cu picioarele depărtate. Atunci când are o atitudine amenințătoare, un mascul superior din această specie se apropie de unul inferior şi intră ostentativ în erecție în fața acestuia. Pseudopenisul maimuțelor femele nu pare în nici un caz să fie erectil; probabil este suficient să fie arătat indivizilor inferiori aşa cum e.

Aceasta este aşadar situația Sexului de Statut la cele mai apropiate rude ale noastre, maimuțele cu coadă şi fără coadă. Am intrat în mai multe detalii pentru a avea un fundal util din punct de vedere evoluționist, pe baza căruia să putem examina diversificarea Sexului de Statut la oameni. Astfel vom înțelege mai uşor cât de departe a ajuns animalul uman în această direcție. Atunci când ați citit detalii despre comportamentul maimuțelor ați observat deja, ca şi vechii

[1] Genul *Saimiri*, care cuprinde mai multe specii: *boliviensis, oerstedti, sciureus, ustus, vanzolinii* (n. tr.).

egipteni, unele asemănări cu situația umană. La oameni, ca şi la maimuțe, comportamentul sexual submisiv femel şi cel dominant mascul au ajuns să fie utilizate în contexte nonsexuale de supunere sau dominare.

Vechiul ritual al femelei de a-i prezenta masculului posteriorul încă supraviețuieşte ca gest de subordonare. Copiii sunt adesea forțați să se aplece pentru a fi pedepsiți în această poziție. De asemenea, fesele sunt privite în general drept cea mai „ridicolă" parte a corpului uman, despre care se fac glume şi de care se râde sau sub care se pun piuneze. Victimele neajutorate în pornografia sado-masochistă – să nu mai vorbim de desenele animate şi benzile desenate cele mai populare – sunt surprinse frecvent cu fundul în aer.

Însă imaginația a ajuns la excese mai ales în spectrul comportamental al masculului dominant. Încă de la începuturi, arta şi literatura au fost presărate cu tot felul de simboluri falice. În vremurile mai recente acestea au devenit adesea extrem de ascunse şi foarte îndepărtate de sursa originară, penisul uman erect, însă putem încă observa manifestări mai directe şi mai fățişe ale acestui simbol la culturile „primitive" care mai supraviețuiesc. De exemplu, bărbații din unele triburi din Noua Guinee se războiesc purtând

tuburi lungi fixate pe penis. Aceste extensii, adesea mai lungi de 30 de centimetri, sunt ținute într-o poziție aproape verticală cu sfori atașate de corpul purtătorului. De asemenea, în alte culturi, penisul este împodobit şi mărit artificial în diverse feluri.

Bineînțeles, odată ce erecția penisului este utilizată ca etalare a amenințării, atunci cu cât este mai mare erecția, cu atât crește amenințarea. Semnalele vizuale care transmit intensitatea amenințării sunt de patru feluri: pe măsură ce penisul devine erect, își modifică unghiul, se întărește, își mărește diametrul și îi crește lungimea. Dacă toate aceste calități pot fi exagerate artificial, atunci impactul manifestării de amenințare va fi sporit la maximum. Corpul uman are totuși niște limite (care sunt atinse mai mult sau mai puțin de bărbații din Noua Guinee), însă în ce privește reprezentările umane nu există limite. În desenele, picturile și sculpturile în care este înfățișat corpul uman, simbolul falic poate fi exagerat după dorință. Lungimea medie a penisului erect este în realitate de aproximativ 16 centimetri, ceea ce înseamnă mai puțin de o zecime din înălțimea unui bărbat adult. În cazul statuilor falice, lungimea penisului depășește adesea înălțimea personajului.

Exagerând şi mai mult falusul, reprezentarea corpului este omisă totalmente, iar desenul sau sculptura arată pur şi simplu un penis uriaş, vertical, fără trup. Vechi sculpturi de acest fel, uneori înălţându-se la mai mulţi metri de la pământ, au fost găsite în multe locuri din lume. Templul lui Venus din Hierapolis avea la intrare statui falice uriaşe de aproape 60 de metri, însă chiar şi acestea erau depăşite în înălţime de alte falusuri străvechi, care se pare că se ridicau la aproape 110 metri, adică de vreo şapte sute de ori mai mari decât organul fizic pe care-l reprezentau. Se spune că erau acoperite cu aur curat.

De la acest fel de reprezentări evidente, în lumea simbolismului falic mai este nevoie doar de un pas până la atribuirea unui rol falic oricărui obiect lung, tare, erect. Din studiile psihanaliştilor asupra viselor, ştim cât de diverse pot fi aceste simboluri. Însă acestea nu se limitează doar la vise. Ele sunt intenţionat utilizate în reclame sau de către artişti şi scriitori. Apar în filme, jocuri şi în aproape toate formele de divertisment. Chiar şi când nu sunt înţelese în mod conştient pot avea impact, datorită semnalului fundamental pe care-l transmit. În această categorie intră orice, de la lumânări, banane, cravate, cozi de mătură, ţipari, bastoane, şerpi, morcovi, săgeţi, furtunuri de apă şi focuri de artificii,

până la obeliscuri, copaci, balene, stâlpi de felinare, zgârie-nori, catarguri de steag, tunuri, furnale industriale, rachete spațiale, faruri şi turnuri. Toate acestea au semnificații simbolice din cauza formei lor generale, însă, în unele cazuri este implicată şi o proprietate mai specifică. Peştii au devenit simboluri falice din cauza texturii şi a formei lor şi pentru că-şi croiesc drum prin apă; elefanții, pentru că au trompa erectilă; rinocerii, din cauza cornului; păsările, pentru că se ridică împotriva gravitației; baghetele magice, deoarece conferă puteri speciale posesorului; săbiile, sulițele şi lăncile deoarece penetrează corpul; sticlele de şampanie, deoarece ejaculează atunci când sunt deschise; cheile, pentru că sunt băgate în gaura cheii; şi trabucurile, pentru că sunt țigarete umflate. Lista este aproape nesfârşită, orizontul paralelelor simbolice este vast.

Toate aceste imagini au fost folosite, iar majoritatea utilizate frecvent, ca obiecte ce reprezintă masculinitatea. Masculul viguros, dominant (sau care aspiră la acest statut), care-şi molfăie trabucul dolofan şi-l vântură în fața interlocutorului, aplică absolut aceeaşi gamă de manifestări ale Sexului de Statut ca şi mica maimuță-veveriță care-şi depărtează picioarele şi îşi vântură penisul erect în fața unui subordonat. Tabuurile sociale ne-au obligat să înlocuim etalarea sexuală

agresivă evidentă cu substitute ascunse, însă omul având o imaginație bogată, acest lucru nu a redus fenomenul, ci doar l-a diversificat şi l-a complicat. Aşa cum am explicat în capitolul despre statut şi superstatut, în lumea noastră supertribală, avem motive întemeiate să manipulăm cât de mult putem mecanismele ce reglează statutul, iar în ce priveşte Sexul de Statut facem exact acelaşi lucru.

Putem găsi exemple de diverse căi de perfecționare a simbolisticii falice care se petrec sub privirile noastre. Aspectul maşinilor sport ilustrează foarte bine această idee. Întotdeauna au degajat o masculinitate îndrăzneață, agresivă, fiind ajutate considerabil în acest sens de calitățile lor falice. Ca şi penisul unui babuin, ies în față, sunt lungi, netede şi strălucitoare, se avântă cu putere şi de obicei sunt vopsite în roşu aprins. Un bărbat care stă în maşina lui sport decapotabilă arată ca o sculptură falică foarte stilizată. Corpul lui a dispărut şi tot ce se poate vedea este un cap mic şi nişte mânuțe care ies dintr-un penis lung, strălucitor. (Un argument împotriva acestei idei ar putea fi acela că forma maşinilor sport este dictată de necesitatea de a fi aerodinamice, însă în condițiile actuale de trafic aglomerat şi limitări de viteză din ce în ce mai stricte, explicația nu are sens). Chiar şi autovehiculele

obişnuite au calităţile lor falice, ceea ce ar putea explica într-o anumită măsură de ce şoferii bărbaţi devin atât de agresivi şi de înverşunaţi să se depăşească unul pe altul, în ciuda riscului considerabil şi a faptului că se întâlnesc din nou la următorul semafor sau, în cel mai bun caz, câştigă doar câteva secunde.

Un alt exemplu vine din lumea muzicii pop, în care chitara a suferit recent o schimbare de sex. Chitara de modă veche, cu un corp bogat în curbe şi îngustată la mijloc, simboliza evident femeia. Era ţinută aproape de piept, iar corzile îi erau mângâiate drăgăstos. Însă vremurile s-au schimbat şi feminitatea ei a dispărut. Odată ce grupurile de „idoli sexuali" masculi au început să cânte la chitări electrice, creatorii acestor instrumente şi-au dat osteneala să le accentueze calităţile masculine, falice. Corpul chitarei (simbolizând acum testiculele) a devenit mai mic, fără talie şi colorat mai aprins, făcând posibil ca gâtul chitarei (noul penis simbolic) să se lungească. Chitariştii înşişi au ajutat la acest lucru prin purtarea chitarelor din ce în ce mai jos, până au ajuns să fie centrate în zona genitală. Unghiul în care erau ţinute s-a schimbat de asemenea, ajungându-se ca gâtul să fie ridicat într-o poziţie din ce în ce mai erectă. Cu toate aceste modificări combinate, grupurile pop moderne pot ieşi pe scenă unde

să-şi masturbeze giganticele penisuri electrice, dominându-şi astfel „sclavii“ devotaţi din public. (Solistul trebuie să se descurce dezmierdând un microfon falic.)

Spre deosebire de aceste „îmbunătăţiri“ falice, într-un număr de cazuri simbolurile falice au intrat în declin sau au fost eclipsate. Pe măsură ce vechile civilizaţii (care, după cum am spus, erau mult mai deschise în utilizarea simbolurilor falice) au fost înlocuite, imaginile evidente ale acestor simboluri au fost adesea ascunse sau denaturate. Probabil că cel mai spectaculos exemplu în acest sens este crucea creştină. La începuturi, aceasta era fără ascunzişuri un simbol falic, partea verticală reprezentând penisul, iar părţile mai mici, orizontale, testiculele. Uneori apare într-o formă mai explicită în vechile imagini precreştine, având un cap de om în vârf, al cărui corp era înlocuit complet de reprezentarea simbolică a organelor sexuale în formă de cruce. Un autor a sugerat că acceptarea acestui simbol de către creştini, într-un nou rol, a fost facilitată de semnificaţia sa anterioară ca simbol al „forţei vitale“.

O altă cruce care şi-a pierdut de mult semnificaţia originară este faimoasa cruce malteză. Ruinele antice ale Maltei erau pline de falusuri, dintre care multe au fost pierdute, furate sau

distruse. Printre acestea era o cruce alcătuită din patru falusuri imense de piatră, care, după spusele unui scriitor, „a fost metamorfozată mai târziu de către virtuoşii cavaleri ai Sfântului Ioan" şi folosită ca blazon.

Sărbătorile de Paşte au arătat, de asemenea, o reducere a deschiderii față de simbolul falic. În culturile antice, acesta era adesea un prilej de a face turte în formă de falus. Turtele erau modelate atât în forma organelor genitale masculine cât şi feminine, însă astăzi s-au transformat, în unele țări putând fi văzute ca dulciuri în formă de peşte (turta masculină) şi de păpuşă (turta feminină). De asemenea, caracterul falic al peştelui îşi are originea în ritualul de a mânca peşte vinerea, însă acest fapt şi-a pierdut de mult semnificația sexuală.

Sunt multe alte exemple pe care le putem da. De pildă, focul de tabără: cu toate în anumite ocazii încă are un caracter aproape magic, ritual, şi-a pierdut proprietățile sexuale. Inițial, era aprins într-un fel anume, prin frecarea unui băț „bărbat" de un băț „femeie", simbolizând copularea, până când apărea o scânteie şi izbucneau flăcări sexuale.

Multe clădiri aveau pe pereții exteriori falusuri cioplite, pentru a le feri de „deochi" şi de alte pericole închipuite. Aceste simboluri, fiind

agresive, dominând amenințător lumea din afară, păzeau clădirile şi pe ocupanții lor. În unele țări mediteraneene putem vedea şi astăzi simboluri de acest fel, însă de o sexualitate mai puțin evidentă. Acum, ele constau de obicei într-o pereche de coarne de taur, bine fixate sus pe acoperiş. Totuşi, în ciuda acestor „purificări" şi cenzuri, care au transformat pomul cunoaşterii carnale în simplul pom al cunoaşterii şi care au înlocuit evidentul suspensor medieval cu mai puțin evidenta cravată, încă sunt zone în care simbolurile falice agresive şi-au menținut caracterul inițial, evident. Le vedem foarte clar în domeniul *insultelor*.

Insultele verbale iau frecvent o formă falică. Aproape toate înjurăturile cu adevărat vicioase pe care le putem folosi pentru a jigni pe cineva sunt cuvinte sexuale. Sensul lor se leagă de copulație sau de diferite părți anatomice ale organelor genitale, însă sunt folosite predominant în momente de agresivitate extremă. Acest lucru este tipic pentru Sexul de Statut şi demonstrează foarte clar felul în care sexul este împrumutat pentru a fi folosit în contexte de dominare.

Insultele vizuale au urmat aceeaşi linie, fiind utilizate mai multe tipuri de acțiuni falice ca gesturi ostile. Scoaterea limbii a apărut în acest fel, limba proiectată în afară simbolizând penisul

erect. Gesturile falice ostile făcute cu mâna sunt cunoscute sub diverse forme de cel puțin două mii de ani. Unul dintre cele mai vechi constă în ridicarea degetului mijlociu, care este ținut drept în sus şi arătat persoanei vrednice de dispreț. Restul pumnului este strâns. Simbolic, degetul mijlociu reprezintă penisul, degetul mare şi arătătorul, îndoite, reprezintă un testicul, iar inelarul şi degetul mic celălalt testicul. Acest gest era popular în vremea Imperiului Roman, când degetul mijlociu era cunoscut sub numele de *digitus impudicus* sau *digitus infamis.* A fost modificat odată cu trecerea timpului, însă poate fi încă văzut în multe locuri din lume. Uneori este folosit degetul arătător în loc de cel mijlociu, probabil pentru că gestul este mai uşor de făcut astfel. Uneori, arătătorul şi degetul mijlociu sunt ridicate împreună, pentru a accentua grosimea penisului simbolic. Astăzi, se obişnuieşte adesea ca mâna falică să fie mişcată înainte şi înapoi în aer, în direcția persoanei insultate, o dată sau de mai multe ori, simbolizând mişcările pelviene. Cele două degete întinse pot fi ținute lipite sau despărțite în V.

O denaturare interesantă a acestei ultime forme a apărut în timpuri recente în forma semnului V de la victorie, care a făcut mult mai mult decât să copieze prima literă din cuvântul

victorie. A fost ajutat şi de proprietăţile sale falice. Diferă de V-ul insultător prin poziţia mâinii. În cazul acestuia, palma este îndreptată spre cel ce face gestul; în cazul V-ului victorios, palma este îndreptată spre mulţimea de spectatori plini de admiraţie. Aceasta înseamnă, de fapt, că individul dominant care face semnul V al victoriei, face de faptul V-ul insultător, însă din partea *lor*, pentru ei, nu împotriva lor. Ceea ce văd ei atunci când se uită la liderul care face semnul, este aceeaşi poziţie a mâinii pe care ar vedea-o dacă *ei* ar face V-ul insultător. Prin simpla rotire a mâinii, insulta falică devine protecţie falică. După cum am observat deja, ameninţarea şi protecţia sunt două dintre cele mai importante aspecte ale dominării. Dacă un individ dominant se manifestă ameninţător faţă de un membru al grupului, îl insultă pe acesta, însă dacă ameninţarea este îndreptată *în afara* grupului, spre un inamic real sau închipuit, atunci supuşii lui îl vor aclama pentru rolul protector pe care îl are. Este uimitor cum un lider se poate metamorfoza în întregime doar rotindu-şi mâna cu 180 de grade, însă la un asemenea rafinament au ajuns semnalele Sexului de Statut în vremurile moderne.

O altă formă străveche de „mână falică", ce datează, de asemenea, de cel puţin două mii de

ani, este aşa numitul „ciuciu“[2]. În acest caz, întregul pumn este strâns, însă căutându-se insultarea unei persoane, degetul mare este împins în afară printre degetul arătător şi cel mijlociu. Astfel, vârful degetului mare iese puţin din pumn, ca un cap de penis, îndreptat spre un subordonat sau un duşman. Acest gest s-a răspândit într-o mare parte a lumii şi aproape peste tot este cunoscut ca „a arăta ciuciu“. În engleză, expresia „I don't give a fig for him“ înseamnă că acel om nu e demn nici măcar de o insultă.

Multe exemple ale acestor mâini falice au fost găsite pe vechi amulete sau alte ornamente. Erau purtate ca protecţie împotriva „deochiului“. Unii oameni de azi pot privi aceste embleme ca nepotrivite sau obscene, însă nu acesta era scopul pentru care erau purtate. Ele erau purtate atunci, în mod decent, ca simboluri sexuale protectoare. În anumite contexte, falusul simbolic era văzut ca ceva ce trebuia aclamat şi venerat ca un păzitor magic gata să distrugă ameninţările ce veneau din afara grupului. În timpul sărbătorii romane Liberalia, un falus imens era purtat într-o procesiune pe un car triumfal până în mijlocul pieţei centrale a oraşului, unde femeile, inclusiv cele mai respectabile matroane, agăţau

---

[2] *Mano fico* în latină, *the fig* în limba engleză (n. tr.).

ghirlande de el, într-o mare ceremonie, pentru „a alunga farmecele de pe ogoare". În Evul Mediu, multe biserici aveau falusuri pe zidurile exterioare, pentru a le apăra de forțele răului, însă aproape peste tot au fost distruse ca fiind „depravate".

Chiar şi plantele au fost invocate în slujba falusului. Mătrăguna, o plantă cu rădăcini în formă de falus, era folosită la scară mare ca amuletă protectoare. Rolul său simbolic era întărit prin încastrarea în rădăcină de grăunțe de mei sau de orz, în zonele potrivite, îngroparea ei pentru douăzeci de zile, până când boabele încolțeau, apoi dezgroparea ei; firele de cereale erau tunse şi aranjate pentru a arăta precum părul pubian. În această formă, se spune că era atât de eficientă în dominarea forțelor exterioare, încât proprietarului ei i se dubla în fiecare an suma de bani.

Am putea continua şi cu siguranță am umple o carte întreagă cu exemple de simboluri falice, însă cele câteva pe care le-am ales cred că sunt suficiente pentru a vedea cât este de răspândit şi de variat acest fenomen. Am ajuns la acest subiect exemplificând doar unul dintre elementele manifestării sexuale agresive masculine, şi anume erecția penisului. Însă şi alte progrese importante au avut loc, pe care nu trebuie să le trecem

cu vederea. Modelul originar, nealterat, de copulare, reprezintă pentru mascul, după cum am mai spus, o acțiune agresivă și hotărâtă de penetrare. Astfel în anumite condiții, poate funcționa ca un mecanism al Sexului de Statut. Un mascul poate să copuleze cu o femelă în primul rând pentru a-și cultiva ego-ul masculin, mai degrabă decât pentru a atinge vreunul din celelalte nouă obiective sexuale pe care le-am enumerat în acest capitol. În astfel de cazuri, el poate vorbi despre o „cucerire", ca și cum n-ar fi făcut dragoste ci ar fi purtat o bătălie. Și când spun că *vorbește* despre acest lucru, înseamnă că o face la propriu, pentru că lauda față de alți masculi este o parte importantă a victoriei în Sexul de Statut. Dacă păstrează tăcerea, poate oricând să-și hrănească ego-ul în particular, însă statutul său va crește semnificativ dacă le povestește prietenilor. Orice femeie care află așa ceva poate să fie aproape sigură în ce fel de sex a fost implicată. Prin contrast, detaliile sexului pentru formarea perechii rămân strict intime.

Masculul care se folosește de femele în scopuri ce țin de Sexul de Statut este mai preocupat, de fapt, mai mult decât de orice altceva, să se dea mare cu ele. El poate fi mulțumit pur și simplu să se etaleze în fața grupului cu femelele lui, fără să se mai deranjeze să copuleze cu ele.

Dacă se asigură că ele sunt văzute ca subordonate ale lui este adesea suficient.

Uriaşele haremuri strânse de conducătorii din unele culturi funcţionau în mare măsură ca dispozitive ale Sexului de Statut. Ele nu indică existenţa unor perechi multiple. De obicei, exista o soţie favorită, cu care bărbatul lega un fel de relaţie, însă scena era dominată de caracteristicile Sexului de Statut. Ecuaţia era simplă: putere = numărul de femei din harem. Uneori erau atât de multe, încât conducătorul nu avea nici timpul, nici energia necesare pentru a copula cu toate, însă, ca simbol al virilităţii, el încerca să facă cât mai mulţi copii cu putinţă. Actualul aspirant la statutul de stăpân de harem trebuie să se descurce de obicei cu o lungă serie de femei, dominându-le una câte una, în loc să le adune în jurul lui pe toate odată. Trebuie să se bazeze pe reputaţia lui oratorică, mai degrabă decât pe manifestările vizuale ale puterii sexuale.

Aici este important să menţionăm atitudinea specială a heterosexualilor implicaţi în Sexul de Statut faţă de bărbaţii homosexuali. Aceştia au o atitudine de ostilitate crescândă şi de dispreţ pentru homosexuali, deoarece îşi dau inconştient seama că „dacă nu intră în joc, nu pot fi învinşi". Cu alte cuvinte, lipsa de interes a homosexualului faţă de femei îi dă acestuia un avantaj incorect

în lupta pentru Statut, deoarece indiferent cât de multe femei poate să cucerească expertul heterosexual, homosexualul nu va fi impresionat. Astfel, este nevoit să-l învingă ridiculizându-l. Bineînțeles că în lumea homosexualilor competiția este la fel de acerbă în cadrul Sexului de Statut, însă acest lucru nu îndulceşte relația dintre cele două grupuri, obiectul competiției fiind atât de diferit.

Dacă un bărbat actual implicat în jocul Sexului de Statut nu este capabil de cuceriri reale, el are totuşi câteva alternative. Un mascul uşor nesigur se poate exprima spunând glume deocheate. Acest lucru aduce după sine ideea că este agresiv sexual, însă cineva care este prea insistent şi obsesiv cu aceste glume ajunge să nască suspiciuni în rândul tovarăşilor săi. Aceştia detectează la el un mecanism de compensare.

Masculii cu complexe mai mari de inferioritate pot frecventa prostituate. Am menționat deja alte funcții ale acestei activități sexuale, însă creşterea în statut este probabil cea mai importantă. Proprietatea esențială a acestei forme de Sex de Statut este aceea că femeia este degradată. După ce i-a dat o sumă modică de bani, masculul îi poate *cere* supunere sexuală. Faptul că el ştie că fata nu-i acceptă de bunăvoie avansurile, însă se supune oricum, poate chiar să-i

sporească acestuia impresia de putere asupra ei. O alternativă este spectacolul de strip-tease. Femeia, din nou pentru o mică sumă de bani, trebuie să se dezbrace complet în fața lui, înjosindu-se şi astfel crescând statutul relativ al masculilor care o privesc.

Există un desen satiric crud pe tema strip-tease-ului, numit pur şi simplu „tripes-tease"[3]. Înfățişează o fată dezbrăcată, care după ce şi-a scos toate hainele, la insistențele publicului care strigă „mai mult", îşi face o incizie în abdomen, şi, cu un zâmbet seducător, începe să-şi scoată intestinele în ritmul muzicii. Acest comentariu brutal ne face să ne dăm seama că, odată cu subiectul strip-tease, intrăm pe tărâmul expresiei în forme extreme a Sexului de Statut, cel al sadismului.

Este o realitate tristă dar evidentă faptul că, cu cât este mai drastică nevoia masculilor de a-şi hrăni ego-ul, cu atât măsurile sunt mai disperate; cu cât acțiunea este mai degradantă şi mai violentă, cu atât ego-ul creşte. Pentru majoritatea covârşitoare a masculilor, aceste măsuri extreme nu sunt necesare. Nivelul de autoafirmare dobândit în viața socială obişnuită este suficient de satisfăcător. Însă, sub presiunile impuse de lupta pentru statut în condițiile supertribale,

---

[3] *Tripes* = intestine, măruntaie, în limba engleză (n. tr.)

unde pot fi atât de puţini indivizi dominanţi şi atât de mulţi subordonaţi reprimaţi, gândurile sadice ajung fără îndoială să prolifereze. Pentru majoritatea bărbaţilor, rămân doar gânduri, fantezii sadice care nu ajung să vadă lumina zilei. Unii indivizi merg mai departe, studiind cu aviditate detaliile biciurii, bătăii şi torturii din cărţi, poze şi filme sadice. Câţiva ajung la exhibiţii pseudosadice şi foarte, foarte puţini devin adevăraţi sadici practicanţi. Este adevărat că mulţi oameni au o doză uşoară de brutalitate în jocurile lor erotice şi că unii practică imitaţii de ritualuri sadice împreună cu perechile lor, însă sadicul autentic, sângeros, este din fericire o fiară rar întâlnită.

Una dintre cele mai întâlnite forme de sadism este violul. Probabil motivul pentru acest lucru este acela că e exclusiv un act al masculului şi exprimă masculinitatea agresivă mai bine decât toate celelalte activităţi sadice. (Bărbaţii pot tortura femei şi femeile pot tortura bărbaţi. Bărbaţii pot viola femei, dar femeile nu-i pot viola pe bărbaţi). Pe lângă dominarea totală şi degradarea femeii, o satisfacţie bizară pe care sadicul o obţine printr-un viol vine şi din crispările şi expresiile faciale pe care durerea i le induce femeii, şi care seamănă întrucâtva cu mimica unei femei care trăieşte un orgasm intens.

Mai mult, dacă acesta îşi ucide apoi victima, liniştirea ei imediată şi starea de pasivitate aduc în mod grotesc cu relaxarea de după orgasm.

Un comportament alternativ, adoptat de masculii mai umili, este ceea ce poate fi numit „viol vizual". Numit de obicei exhibiţionism, acesta constă în expunerea neaşteptată a organelor genitale în faţa unei femei sau a unui grup de femei necunoscute. Nu încearcă deloc să aibă contact fizic. Scopul este acela de a provoca ruşine şi confuzie din partea femeilor uimite, punându-le faţă în faţă cu o formă primară de ameninţare sexuală. În acest caz, suntem exact în situaţia în care mica maimuţă-veveriţă îşi ameninţă supuşii sau rivalii arătându-le penisul.

Probabil cele mai extreme tipuri de sadism sunt tortura, violul şi uciderea unui copil de către un mascul adult. Sadicii de acest fel suferă în mod sigur de cel mai intens complex de inferioritate cunoscut de oameni. Pentru a-şi hrăni ego-ul, sunt obligaţi să-i aleagă pe cei mai slabi şi mai neajutoraţi indivizi ai societăţii lor şi să aplice pe ei cele mai violente forme de dominare de care sunt capabili. Din fericire, foarte rar se ajunge la astfel de măsuri extreme. Acestea par mai frecvente decât sunt de fapt, din cauza enormei publicităţi ce se face în astfel de cazuri, însă în realitate reprezintă doar o proporţie infimă din

numărul total de „crime violente". În acelaşi timp, orice supertrib care găzduieşte chiar şi câțiva indivizi ce sunt mânați spre excese de dominare de acest fel reprezintă fără îndoială o societate ce funcționează sub un stres imens al statutului.

Un ultim cuvânt despre Sexul de Statut: este uimitor când descoperim că unii indivizi cu o poftă cunoscută pentru putere au suferit de anormalități sexuale fizice. De exemplu, autopsia lui Hitler a scos la iveală că avea doar un testicul. Autopsia lui Napoleon a arătat că organele lui genitale aveau „proporții atrofiate". Ambii au avut o viață sexuală neobişnuită şi nu putem să nu ne întrebăm cât ar fi fost de diferit cursul istoriei dacă ei ar fi fost normali din punct de vedere sexual. Fiind inferiori fizic, au fost mânați probabil spre forme mai directe de expresie a agresivității. Însă, indiferent cât de extremă a devenit dominarea lor, pofta lor de superstatut n-a putut fi niciodată potolită, deoarece oricât de mult ar fi realizat, n-ar fi putut în nici un caz să dobândească organele genitale perfecte ale masculului dominant tipic. În aceste cazuri vedem ciclul complet al Sexului de Statut. În primul rând, condiția sexuală a masculului dominant este împrumutată pentru a exprima agresivitatea dominantă. Apoi devine aşa de importantă în

acest rol, încât dacă ceva e în neregulă cu echipamentul sexual, este necesară o compensare prin exagerarea agresivității pure.

Poate că până la urmă este ceva bun în legătură cu Sexul de Statut (în formele sale cele mai moderate). În variantele lui cele mai ritualizate şi simbolice, oferă cel puțin debuşeuri inofensive pentru acțiuni agresive care altfel ar putea deveni dăunătoare. Atunci când o maimuță dominantă se urcă sexual pe una subordonată, ea reuşeşte să se impună în fața acesteia fără a fi nevoită să-şi înfigă dinții în ea. Schimburile de glume deocheate într-un bar provoacă mai puține pagube decât pumnii împărțiți într-o încăierare. Dacă-i arăți cuiva un gest obscen, nu-i învinețeşti ochii. De fapt, Sexul de Statut a evoluat ca un substitut paşnic al violenței sângeroase caracteristice dominării directe şi agresiunii. Doar în supertriburile noastre hipertrofiate, în care scara socială urcă la nesfârşit, iar presiunea de a-ți menține poziția sau de a creşte în ierarhie a devenit imensă, Sexul de Statut a scăpat de sub control şi a ajuns la forme la fel de sângeroase ca însăşi agresiunea pură. Este încă un preț pe care locuitorul supertribului trebuie să-l plătească pentru marile realizări ale lumii supertribale şi pentru exaltarea de a trăi în ea.

Trecând în revistă aceste zece funcții de bază ale comportamentului sexual am văzut foarte clar modul în care, pentru animalul uman urban modern, sexul a devenit supersex. Deşi împărtăşeşte aceste zece funcții cu alte animale, le-a împins pe majoritatea mult mai departe decât a făcut-o vreodată o altă specie. Chiar şi în cele mai puritane culturi, sexul a jucat un rol major, fie chiar şi din cauză că era tot timpul prezent în mintea oamenilor ca un lucru ce trebuia suprimat. Probabil că nu greşim dacă spunem că nimeni nu este aşa de obsedat de sex cum este un puritan fanatic.

Influențele ce au acționat în tendința spre supersex s-au întrețesut. Principalul factor a fost evoluția unui creier uriaş. Pe de altă parte, acesta a condus la o copilărie prelungită, ceea ce în schimb a însemnat formarea unei unități familiale pe termen lung. A fost nevoie de formarea şi menținerea unei perechi. La Sexul de Procreare inițial, s-au adăugat Sexul pentru Formarea Perechii şi cel pentru Menținerea ei. Dacă nu avea la îndemână debuşeuri sexuale active, ingeniozitatea creierului gigantic a făcut posibilă utilizarea unor diverse tehnici de eliberare de sub tensiunea sexuală fiziologică. Nevoia crescândă pentru nou a omului, enorma lui curiozitate şi inventivitate, au dus la o intensificare

uriaşă a Sexului Explorator. Datorită eficienței sale, creierul uriaş i-a organizat viața în aşa fel încât omul a avut din ce în ce mai mult timp liber, pe care putea să şi-l umple cu mai multă sensibilitate. Putea astfel să înflorească Sexul de Plăcere, sexul de dragul sexului. Atunci când a avut mult prea mult timp liber, şi-a făcut intrarea Sexul Ocupațional. Dacă, dimpotrivă, tensiunea crescută şi stresul vieții supertribale au devenit prea apăsătoare, a putut oricând să recurgă la Sexul de Liniştire. Complexitatea ce a însoțit progresele supertriburilor a adus după sine o mai mare diversificare a muncii şi a schimburilor, implicând şi activitatea sexuală, în forma Sexului Comercial. În fine, odată cu intensificarea problemelor de statut şi de dominare, sexul a fost din ce în ce mai mult împrumutat pentru a fi utilizat în contexte nonsexuale, acesta fiind omniprezentul Sex de Statut.

Cea mai mare complicație sexuală ce a apărut a fost conflictul dintre categoriile inițial reproductive (Sexul pentru Procreare, pentru Formarea şi Menținerea Perechii) şi cele inițial nereproductive. Înainte de apariția pilulei, când contracepția era interzisă, rară sau ineficientă, Sexul pentru Procreare reprezenta un risc major pentru Sexul Explorator, Sexul de Plăcere şi celelalte categorii. Chiar şi în perioada aşa numită „paradisul post-pilulă", despre care unii credeau că

anunță o epocă de promiscuitate sălbatică, problema este departe de a fi rezolvată, din cauza persistenței tendințelor fundamentale ale contactelor sexuale de a stimula formarea de perechi. Promiscuitatea pe scară largă, fără probleme, este doar un mit şi aşa va rămâne. Este un mit născut din dorințele Sexului de Statut, însă mereu va rămâne doar o dorință. Tendința omului de a forma perechi, ce vine în termeni evoluționişti din îndatoririle parentale crescute, va persista indiferent de progresele tehnice ce vor perfecționa contracepția în anii ce vin. Acest fapt nu înseamnă că aceste progrese nu vor avea nici un impact asupra activităților noastre sexuale. Dimpotrivă, ne vor modifica profund comportamentul. Presiunea triplă impusă de îmbunătățirea contracepției, reducerea incidenței bolilor venerice şi creşterea continuă a populației vor duce la o intensificare dramatică a formelor de sex nereproductiv. Nu există nici o îndoială în această privință. În acelaşi timp, nu poate exista nici o îndoială că acest lucru va mări conflictul dintre aceste forme de sex şi cerințele formării de perechi. Din nefericire, drept consecință, copiii vor suferi alături de părinții lor confuzi din punct de vedere sexual.

Ar fi fost mult mai uşor dacă, precum rudele noastre din lumea maimuțelor, am fi avut îndatoriri parentale mai uşoare şi dacă promiscuitatea

noastră ar fi fost mai înrădăcinată din punct de vedere biologic. Atunci am fi putut să ne diversificăm şi să ne intensificăm activităţile sexuale cu aceeaşi lejeritate cu care ne-am exagerat comportamentul de curăţire. Aşa cum petrecem inofensiv o grămadă de timp în baie, mergem la masaj, saloane de înfrumuseţare, coafor, băi turceşti, piscine, saune sau băi orientale, am putea de asemenea să ne delectăm cu escapade erotice prelungite, cu oricine, oricând, fără cea mai mică repercusiune. Aşa cum stau lucrurile acum, se pare că natura noastră animală fundamentală va sta întotdeauna în calea acestei direcţii sau cel puţin o va descuraja, cel puţin până când vom suferi nişte modificări genetice fundamentale.

Singura speranţă este aceea că, pe măsură ce pretenţiile contradictorii ale supersexului devin tot mai mari, vom învăţa să jucăm acest joc din ce în ce mai bine. Până la urmă, este posibil să ne dedăm la plăceri gastronomice fără a ne îngrăşa şi fără să ne îmbolnăvim. În ceea ce priveşte sexul, acest lucru este mai greu de făcut, dovadă fiind mulţimea de oameni roşi de gelozie, cu inimile frânte, familiile distruse şi copiii nedoriţi de care societatea este plină.

Nu e de mirare că supersexul a devenit o problemă atât de mare pentru supermaimuţa urbană. Nu e de mirare că a abuzat de el aşa de des.

Îi poate aduce omului cele mai intense satisfacții fizice şi emoționale. Atunci când nu merge bine, este de asemenea capabil să-i provoace şi cele mai mari suferințe. Pe măsură ce l-a diversificat, l-a elaborat şi l-a manipulat, i-a mărit potențialul atât ca recompensă cât şi ca pedeapsă. Trist este însă faptul că nu-i nimic neobişnuit în acest lucru. În multe sfere ale comportamentului uman găsim aceeaşi evoluție. Chiar şi în îngrijirea medicală de exemplu, domeniu în care recompensele sunt atât de evidente, pedepsele sunt şi ele prezente: îngrijirea medicală poate contribui cu uşurință la supraaglomerare, care în schimb, conduce la proliferarea unor noi boli provocate de stres. Poate duce de asemenea la o hipersensibilitate față de durere. Un băştinaş din Noua Guinee poate să-şi scoată o suliță din coapsă cu mai mult aplomb decât un confrate al lui dintr-un supertrib care îşi scoate o aşchie din deget. Însă acesta nu este un motiv pentru a dori să ne întoarcem din drum. Dacă sensibilitatea noastră crescută poate acționa în ambele sensuri, trebuie să ne asigurăm că va funcționa în sensul bun. Marea diferență este că acum frâiele sunt în mâinile noastre sau mai bine zis în creierele noastre. Frânghia supraviețuirii, care a fost întinsă şi pe care specia noastră face acrobații îndrăznețe, a fost ridicată din ce în ce mai sus.

Pericolele sunt mai mari, însă şi încântarea e mai mare. Singura problemă este aceea că atunci când triburile au devenit supertriburi, cineva ne-a luat plasa de siguranță biologică. Acum ține de noi să ne asigurăm că nu cădem mortal. Am luat evoluția în mâinile noastre şi n-avem pe cine da vina în afară de noi înşine. Încă purtăm cu noi, în siguranță, punctele forte ale moştenirii noastre animale, însă, de asemenea, purtăm şi slăbiciunile. Cu cât le înțelegem mai bine şi cu cât înțelegem imensele provocări cărora trebuie să le facă față în lumea artificială a grădinii zoologice umane, cu atât avem mai multe şanse de reuşită.

4

Noi şi ei

Întrebare: Care este diferenţa dintre un grup de negri indigeni care ciopârţesc un misionar alb şi o bandă de indivizi albi care linşează un negru neajutorat? Răspuns: diferenţa e foarte mică – iar pentru victime, nici una. Oricare ar fi considerentele, oricare ar fi scuzele şi motivele, mecanismul comportamental de bază este acelaşi. În ambele situaţii este vorba de membrii unui grup care atacă membrii altui grup.

Intrând în acest subiect, pătrundem pe un tărâm în care ne e greu să ne păstrăm obiectivitatea. Motivul este destul de clar: fiecare dintre noi este membru al unui grup anume şi ne este greu să judecăm problemele conflictelor dintre grupuri fără ca inconştient să ţinem partea unuia dintre ele. Trebuie ca într-un fel, până când eu voi termina de scris, iar voi veţi termina de citit acest capitol, să încercăm să păşim afară din grupurile noastre şi să ne uităm la câmpurile de luptă ale animalului uman cu ochiul detaşat al

unui marțian ce planează deasupra lor. Nu va fi deloc uşor, şi trebuie să spun limpede, încă de la început, că nimic din ceea ce afirm nu trebuie interpretat ca şi cum aş favoriza un grup față de altul sau ca şi cum aş sugera că un grup îi este inevitabil superior altuia.

Folosind un argument evoluționist dur, poate fi sugerat că atunci când două grupuri umane se ciocnesc şi unul îl extermină pe celălalt, grupul învingător are mai mult succes din punct de vedere biologic decât cel învins. Însă dacă privim specia noastră ca pe un întreg, acest argument nu se mai aplică. Este o viziune simplistă. Imaginea de ansamblu ar fi aceea că, dacă aceste grupuri reuşesc să trăiască într-o competiție paşnică unul alături de celălalt, specia în ansamblul ei are mai mult succes.

Trebuie să încercăm o abordare a acestei viziuni de ansamblu. Dacă imaginea pare a fi evidentă, atunci avem de dat câteva explicații oarecum dificile. Nu suntem o specie foarte prolifică, aşa cum sunt unii peşti care produc mii de pui odată, dintre care majoritatea sunt sortiți pieirii şi doar câțiva supraviețuiesc. Noi nu ne reproducem cantitativ, ci calitativ, dând naştere la puțini urmaşi, cărora le acordăm cu generozitate mai multă afecțiune şi atenție şi de care avem grijă mai mult timp decât orice alt animal.

După ce le consacrăm în jur de două decenii de grijă părintească, ar fi ridicol de *ineficient*, lăsând orice alte considerente la o parte, să-i trimitem să fie tăiați, împușcați, arși sau bombardați de progeniturile altor oameni. Totuși, în ceva mai mult de un secol (din 1820 până în 1945), nu mai puțin de 59 de milioane de oameni au fost uciși în tot felul de conflicte dintre grupuri. Cam greu de explicat, dacă este așa de evident pentru rațiunea umană că ar fi mai bine să trăim în pace. Când vedem astfel de crime, spunem că oamenii se poartă „ca animalele", însă dacă am putea găsi un animal sălbatic care se manifestă așa, ar fi mai exact să spunem că *el* se comportă ca oamenii. Adevărul este că nu putem găsi o asemenea ființă. Avem aici de-a face cu o altă proprietate dubioasă care-l face pe omul modern o specie unică.

Din punct de vedere biologic, omul are îndatorirea înnăscută de a apăra trei lucruri: pe el, familia și tribul lui. Fiind o primată ce formează perechi, este teritorială și trăiește în grupuri, este mânat puternic spre un astfel de comportament. Dacă el, familia sau tribul său sunt amenințate cu violență, va fi foarte firesc să răspundă cu contraviolență. Atâta timp cât are o șansă să respingă atacul, este de datoria lui biologică să încerce acest lucru prin orice mijloace are la dispoziție.

Pentru multe alte animale, situația este aceeaşi, însă, în condiții naturale, incidența violenței propriu-zise este redusă. De obicei este vorba doar de puțin mai mult decât o amenințare violentă căreia i se răspunde cu o contraamenințare de contraviolență. Se pare că speciile cu adevărat violente s-au exterminat reciproc – o lecție pe care nu trebuie s-o ignorăm.

Aceste lucruri par îndeajuns de bine stabilite, însă ultimele câteva milenii ale istoriei omenirii ne-au supraîncărcat moştenirea biologică. Un om este încă un om, iar o familie este încă o familie, însă un trib nu mai este un trib. Este un supertrib. Dacă vrem să înțelegem cruzimea rară a conflictelor noastre naționale, ideologice sau rasiale, trebuie să examinăm din nou natura condiției supertribale. Am trecut în revistă unele situații în care apar tensiunile interne – agresiunea luptelor pentru statut; acum trebuie să aruncăm o privire şi la felul în care au apărut tensiunile externe şi la cum acestea s-au amplificat între grupuri.

Este o poveste a suferinței. Primul pas important a fost făcut atunci când ne-am stabilit în aşezări permanente. Astfel, am avut ceva clar de apărat. Rudele noastre cele mai apropiate, maimuțele superioare, trăiesc de obicei în grupuri nomade. Fiecare grup exploatează un anumit

teritoriu, în interiorul căruia se mişcă permanent. Dacă două grupuri se întâlnesc şi se amenință reciproc, incidentul nu escaladează prea mult. Pur şi simplu pleacă şi-şi văd de treburile lor. Odată ce primii oameni au devenit mult mai teritoriali, sistemul de apărare a trebuit întărit. Însă, în acea perioadă, era aşa de mult teren liber şi atât de puțini oameni, încât era loc din belşug pentru toți. Chiar şi atunci când triburile s-au mărit, armele erau tot rudimentare şi primitive. Liderii erau implicați ei înşişi mult mai activ în conflicte (oare dacă liderii actuali ar fi obligați să lupte în linia întâi, n-ar deveni mai atenți şi „umani" atunci când iau deciziile? Poate n-ar fi deloc cinic dacă am sugera că acesta este motivul pentru care încă sunt pregătiți să poarte războaie „mici", dar sunt înspăimântați de războaiele nucleare. Raza de acțiune a armelor nucleare i-a aşezat din nou în prima linie. Poate că ar fi mai bine dacă, în loc să cerem dezarmarea nucleară, am cere dărâmarea buncărelor de beton pe care deja le-au construit pentru propria lor protecție).

Odată ce fermierul devine orăşean, se face încă un pas important înspre conflicte şi mai sălbatice. Diviziunea şi specializarea muncii determină apariția unei categorii de populație liberă pentru a ucide – aşa apare armata. Odată cu

mărirea supertriburilor urbane, lucrurile încep să se mişte mai repede. Creşterea socială a devenit atât de vertiginoasă încât dezvoltarea într-o anumită direcție era depăşită uşor de progresul în altă direcție. Echilibrul mai stabil al puterii în trib a fost înlocuit cu o serioasă instabilitate a inegalităților din supertrib. Pe măsură ce civilizațiile au înflorit şi şi-au permis să se extindă, s-au găsit adesea față în față, nu cu rivali egali, ce le-ar fi făcut să se gândească de două ori şi să recurgă la amenințări ritualizate de genul negocierilor şi schimburilor, ci cu grupuri mai slabe şi mai înapoiate, care puteau fi atacate şi invadate cu uşurință. Dacă răsfoim paginile unei cărți de istorie, putem vedea dintr-o privire întreaga poveste tristă a risipei şi a ineficienței, a creației urmate de distrugere, doar pentru a fi urmată din nou de mai multă creație şi mai multă distrugere. Bineînțeles că au fost şi avantaje ocazionale, care s-au îmbinat pentru a duce la acumularea cunoaşterii, răspândirea de noi idei. Este adevărat că plugurile s-au transformat în săbii, însă căutarea continuă de arme mai bune a dus în cele din urmă şi la progresul tehnologiei. Însă prețul a fost mare.

Pe măsură ce supertriburile au crescut, sarcina conducerii populațiilor întinse şi supraaglomerate a devenit mai grea, tensiunile în cadrul

acestora mai mari, iar frustrările cursei pentru superstatut mai intense. S-a acumulat din ce în ce mai multă agresivitate mocnită, ce căuta o eliberare. Aceasta a fost oferită la scară largă de conflictele dintre grupuri.

Astfel, pentru liderul modern, a purta războaie aduce multe avantaje de care liderul din Epoca de gheață nu se bucura. Pentru început, el n-are nevoie să se umple de sânge. De asemenea, oamenii pe care-i trimite la moarte nu îi sunt cunoştinţe personale: ei sunt specialişti, iar restul societăţii îşi poate vedea de treburile zilnice. Indivizii problematici, care caută conflictul, din cauza presiunilor supertribale la care au fost supuşi, îşi pot găsi conflictele fără să le direcţioneze înspre grupul lor. Astfel, existenţa unui inamic extern îl transformă pe lider într-un erou care-şi uneşte poporul şi face ca certurile interne, care-i dădeau atâta bătaie de cap, să dispară.

Ar fi o naivitate să credem că liderii sunt nişte supraoameni pe care aceşti factori nu-i influenţează. Fără îndoială, factorul major rămâne dorinţa de a-şi menţine sau de a-şi îmbunătăţi statutul de lider. Progresul defazat al diferitelor supertriburi, pe care l-am menţionat mai devreme, rămâne cu siguranţă principala problemă. Dacă, datorită resurselor sau ingeniozităţii sale, un supertrib este cu un pas înaintea altuia, atunci

s-ar putea să apară probleme. Grupul mai avansat i se va impune într-un fel sau altul celui rămas în urmă, iar acesta va fi nemulțumit într-un fel sau altul. Un grup avansat este, prin natura lui, expansiv, şi pur şi simplu nu poate să lase lucrurile în pace şi să-şi vadă de treabă; încearcă să influențeze alte grupuri, fie dominându-le, fie „ajutându-le". În cazul în care nu-şi domină rivalii, până în punctul în care aceştia îşi pierd identitatea şi sunt absorbiți în structura supertribului mai avansat (ceea ce adesea este imposibil din punct de vedere geografic), situația sa devine instabilă. Dacă un supertrib avansat ajută alte grupuri şi le face mai puternice, însă după propria lui imagine, atunci va veni o zi în care acestea vor fi suficient de puternice pentru a se revolta şi a respinge supertribul cu propriile lui arme şi metode.

În timp ce toate acestea se întâmplă, conducătorii altor supertriburi puternice, avansate, vor privi aceste expansiuni cu nelinişte şi se vor asigura să nu aibă mare succes. Dacă vor avea, atunci statutul *lor* între grupuri va începe să aibă de suferit.

Toate acestea au loc sub o mantie ideologică transparentă şi în acelaşi timp persistentă. Dacă citim documentele oficiale, nu ne vom da seama niciodată că de fapt în joc erau mândria şi puterea

liderilor. Aparent, întotdeauna este o chestiune de idealuri, principii morale, filozofii sociale sau convingeri religioase. Însă pentru un soldat care se uită la picioarele lui retezate sau care-şi ţine intestinele în mână, înseamnă un singur lucru: o viaţă irosită. Motivul pentru care a fost aşa de uşor de adus în această situaţie e acela că el nu este doar un animal potenţial agresiv, ci şi unul foarte cooperant. Toată vorbăria despre apărarea principiilor supertribului său l-a atins deoarece s-a pus problema să-şi ajute prietenii. Sub stresul războiului, sub ameninţarea continuă şi vizibilă a celuilalt grup, legăturile dintre el şi camarazii lui au devenit extrem de strânse. El a ucis mai mult pentru a nu-i lăsa pe aceştia baltă, decât din alte motive. Vechea loialitate tribală a fost atât de puternică încât, atunci când a venit momentul, n-a avut de ales.

Având în vedere presiunile supertribale, supraaglomerarea globală a speciei noastre şi inegalităţile permanente dintre diferitele supertriburi, slabă speranţă ca atunci când vor creşte, copiii noştri să se întrebe despre ce era vorba în toată povestea cu războiul. Animalul uman a devenit prea mare pentru haina lui de primată. Echipamentul lui biologic nu este suficient de puternic pentru a se descurca în mediul artificial pe care l-a creat. Doar un efort imens de

constrângere raţională va salva situaţia. Vedem semne ale acestui lucru ici-colo, când şi când, însă, îndată ce se dezvoltă într-o parte, se ofileşte în alta. Mai mult, dăm dovadă de atâta rezilienţă ca specie, încât se pare că suntem capabili să absorbim şocurile, să compensăm pierderile, astfel încât nici măcar nu suntem obligaţi să învăţăm din oribilele greşeli ale trecutului. Cele mai mari şi mai sângeroase războaie pe care le-am cunoscut vreodată n-au făcut nimic mai mult, pe termen lung, decât o mică depresiune insignifiantă în curba permanent ascendentă a populaţiei globale. Întotdeauna a existat o „creştere postbelică" a natalităţii, iar golurile au fost rapid umplute. Uriaşul uman se regenerează ca un vierme mutilat şi apoi se târăşte iute mai departe.

Ce face oare ca un individ uman să fie considerat unul dintre „ei", eliminat ca un şobolan, mai degrabă decât unul dintre „noi", apărat ca un frate drag? Ce-l pune pe el într-un alt grup şi ne menţine pe noi în grupul nostru? Cum îi recunoaştem pe „ei"? Bineînţeles, cel mai uşor este atunci când ei aparţin unui supertrib complet separat, cu obiceiuri ciudate, un aspect bizar şi o limbă străină. Tot ce e legat de ei este aşa de diferit de „noi", încât nu-i greu să ajungem la o simplificare grosolană şi să considerăm că ei sunt *cu toţii* nişte ticăloşi răufăcători.

Forțele coezive care au ajutat ca grupul lor să devină o societate clar definită şi eficient organizată servesc de asemenea pentru a-i deosebi de noi şi pentru a ne inspira teamă, pentru că nu ne sunt familiari. Ca şi balaurul lui Shakespeare, sunt „mai adesea temuți decât văzuți".

Astfel de grupuri sunt cele mai evidente ținte ale ostilității grupului nostru. Însă, presupunând că i-am atacat şi i-am învins, ce facem apoi? Să presupunem că, nu îndrăznim să-i atacăm. Să presupunem că, dintr-un motiv anume, suntem într-o perioadă de pace cu alte supertriburi: ce se întâmplă acum cu agresivitatea din interiorul grupului? Dacă suntem foarte norocoşi, am putea să rămânem în pace şi să continuăm să funcționăm eficient şi constructiv în grupul nostru. Forțele coezive interne, chiar şi fără aportul amenințărilor din afară, pot fi suficient de puternice pentru a ne ține uniți. Însă presiunile şi stresurile din supertrib vor continua să acționeze asupra noastră, iar dacă lupta internă pentru dominare va fi prea dură, cu subordonați extremi prea oprimați sau prea săraci, atunci crăpăturile vor începe în curând să se vadă. Dacă există inegalități prea mari între subgrupurile ce se formează inevitabil în interiorul supertribului, competiția dintre ele, de obicei paşnică, va erupe cu violență. Agresivitatea latentă a unui subgrup, dacă nu se alătură

agresivității latente a altor subgrupuri, pentru a ataca un inamic comun străin, va izbucni sub formă de răzmerițe, persecuții şi răscoale.

Exemple de acest fel împânzesc istoria. Atunci când Imperiul Roman cucerise lumea (cum o cunoşteau ei), pacea sa internă a fost zguduită de o serie de războaie civile şi destrămări. Când Spania a încetat să mai fie o putere cuceritoare ce trimitea expediții colonizatoare, s-a întâmplat acelaşi lucru. Din nefericire, există o relație inversă între războaiele externe şi conflictele interne. Ce reiese de aici este destul de clar: în ambele cazuri este vorba de aceeaşi energie agresivă frustrată care-şi găseşte un debuşeu. Doar un supertrib cu o structură genial proiectată ar putea evita ambele probleme în acelaşi timp.

A fost uşor să-i recunoaştem pe „ei" atunci când aparțineau unei culturi total diferite, însă ce facem când „ei" aparțin propriei noastre culturi? Limba, obiceiurile, aspectul „lor" nu ne sunt străine sau nefamiliare, aşa că etichetarea lor grosolană este mult mai dificilă. Însă poate fi totuşi făcută. Poate că un subgrup nu este prea bizar sau nefamiliar pentru un alt subgrup, însă este *altfel*, şi acest lucru este de multe ori suficient.

Diferitele clase, diferitele ocupații, diferitele categorii de vârstă, toate au propriul lor fel de a

vorbi, de a se îmbrăca şi de a se comporta. Fiecare subgrup îşi dezvoltă propriul accent sau propriul jargon. Stilul de îmbrăcăminte diferă, de asemenea, izbitor, iar atunci când ostilităţile apar între subgrupuri sau sunt pe cale să apară (un indiciu important) comportamentele vestimentare devin mai agresive şi mai distincte. Într-o anumită măsură, încep să semene cu uniformele. Bineînţeles, în contextul unui război civil, chiar devin uniforme, însă, chiar şi în situaţii minore, aspectul pseudomilitar al hainelor, cum ar fi banderolele, insignele, chiar şi blazoanele şi stemele, devine o trăsătură comună. În societăţile secrete agresive acestea proliferează.

Aceste mijloace, ca şi altele asemănătoare, ajută la întărirea rapidă a identităţii subgrupului şi în acelaşi timp ajută alte grupuri din supertrib să-i recunoască şi să-i încadreze mai uşor pe cei din categoria „celorlalţi". Însă toate acestea sunt mijloace temporare. Insignele se dau uşor jos după ce conflictul s-a terminat. Purtătorii de insigne se pot amesteca apoi rapid în masa populaţiei. Chiar şi cele mai violente animozităţi se pot domoli şi pot fi date uitării. Însă cu totul alta e situaţia atunci când un subgrup are caracteristici *fizice* distincte. Dacă se întâmplă să aibă, să spunem, piele închisă la

culoare sau galbenă, păr cârlionțat, umflat sau ochi oblici, atunci aceste însemne nu pot fi înlăturate, indiferent cât de paşnici ar fi posesorii lor. Dacă se află în minoritate într-un supertrib, sunt priviți automat ca un subgrup ce se comportă activ ca nişte „ei". Chiar dacă sunt nişte „ei" pasivi, se pare că nu contează. Nenumăratele şedințe de întindere a părului şi nenumăratele operații de modificare a ochilor nu reuşesc să transmită mesajul „Noi nu ne separăm de voi deliberat, agresiv". Sunt prea multe indicii fizice evidente care rămân.

Rațional, ceilalți membri ai supertribului ştiu foarte bine că aceste „însemne" fizice nu sunt intenționate, însă răspunsul lor nu este unul rațional. Există o reacție adânc înrădăcinată a grupului, iar atunci când agresivitatea latentă caută o țintă, purtătorii de însemne fizice sunt cei mai la îndemână pentru a prelua rolul de țap ispăşitor.

Curând ia naştere un cerc vicios. Dacă purtătorii de însemne fizice sunt tratați ca un subgrup ostil, cu toate că n-au nici o vină, vor ajunge în curând să se comporte ca atare. Sociologii au numit acest fenomen „profeție autoîmplinită". Dați-mi voie să ilustrez ce se întâmplă, folosind un exemplu imaginar. Acestea sunt etapele:

1. Ia uite, omul cu părul verde loveşte un copil.
2. Omul acela cu părul verde e rău.
3. Toți oamenii cu părul verde sunt răi.
4. Oamenii cu părul verde atacă pe oricine.
5. Iată alt om cu părul verde - loveşte-l înainte să te lovească el.
   (Omul cu părul verde, care n-a făcut nimic pentru a provoca atacul, va riposta ca să se apere).
6. Păi vezi, dovada: oamenii cu părul verde chiar *sunt* răi.
7. Atacă-i pe toți oamenii cu părul verde.

Această escaladare a violenței pare ridicolă atunci când este expusă într-o astfel de formă elementară. Este, bineînțeles, ridicolă, însă reprezintă, fără îndoială, un mod foarte real de a gândi. Chiar şi cineva mai sărac cu duhul poate sesiza aberațiile din cele şapte etape fatale ale escaladării prejudecăților de grup pe care le-am prezentat, însă asta nu le împiedică să devină realitate.

După ce oamenii cu părul verde au fost loviți fără motiv pentru mult timp, ei chiar devin în mod firesc răi. Profeția care inițial era falsă s-a împlinit şi a devenit o profeție adevărată.

Aceasta este o simplă poveste despre cum un subgrup devine o entitate detestată. Are două morale: nu trebuie să ai părul verde; însă, dacă îl ai, asigură-te că eşti cunoscut personal de alţi oameni care nu au părul verde, astfel încât ei să-şi dea seama că de fapt nu eşti rău. Ideea este că, dacă omul ce a fost văzut iniţial lovind un copil n-ar fi avut trăsături speciale care să-l deosebească de ceilalţi, ar fi fost judecat ca un simplu individ şi nu s-ar fi ajuns la o generalizare dăunătoare. Însă, odată ce răul a fost făcut, singura speranţă de a preveni răspândirea ostilităţii în grup se bazează pe interacţiunile personale şi cunoaşterea celorlalţi oameni cu păr verde ca *indivizi*. Dacă acest lucru nu se întâmplă, atunci ostilitatea din interiorul grupului va spori, iar indivizii cu păr verde – chiar şi cei extrem de blânzi – vor simţi nevoia să se adune laolaltă, chiar să trăiască împreună şi să se apere unul pe altul. Odată ce s-a întâmplat acest lucru, mai este doar un pas până la violenţa propriu-zisă. Între membrii celor două grupuri contactele vor fi din ce în ce mai rare şi în curând vor ajunge să se poarte ca şi cum ar aparţine unor triburi diferite. Populaţia cu părul verde va ajunge fără întârziere să se declare mândră de părul ei verde, cu toate că acest lucru nu avea nici cea mai mică

semnificație pentru ei înainte de a fi fost scos în evidență ca o caracteristică distinctă.

Calitatea ce a făcut ca părul verde să ajungă un semnal atât de puternic a fost vizibilitatea sa. N-a avut nimic de-a face cu adevărata personalitate a oamenilor. Aproape că a fost o etichetare întâmplătoare. De exemplu, niciodată nu s-a format un grup din oameni ce aparțin grupei de sânge 0, în ciuda faptului că, precum culoarea pielii sau tipul de păr, este un factor distinct, controlat genetic. Motivul este destul de simplu – nu poți spune că o persoană are grupa de sânge 0 doar uitându-te la ea. Astfel, dacă un om cu grupa sangvină 0 loveşte un copil, este dificil să extinzi duşmănia asupra celorlalți oameni cu grupa 0.

Pare de la sine înțeles şi, cu toate acestea, reprezintă baza urii iraționale intra şi extragrup, pe care o numim de obicei „intoleranță rasială". Multora le e greu să priceapă că în realitate, acest fenomen n-are absolut nimic de a face cu diferențe rasiale semnificative de personalitate, inteligență sau structură emoțională (a căror existență n-a fost niciodată demonstrată), ci doar cu diferențe nesemnificative ale „însemnelor" superficiale rasiale, care astăzi nu mai au sens. Un copil alb sau galben, crescut într-un supertrib negru, având şanse egale, fără îndoială că se va descurca

la fel de bine şi se va comporta în acelaşi fel ca şi un copil negru. Situația inversă este la fel de adevărată. Dacă uneori se pare că nu este aşa, atunci motivul este probabil acela că *nu* li s-au acordat şanse egale. Pentru a înțelege acest lucru, trebuie să aruncăm o scurtă privire asupra felului în care diferitele rase s-au format încă de la început.

Pentru început, cuvântul „rasă" este o alegere nefericită. S-a abuzat prea mult de el. Vorbim despre rasa umană, rasa albă şi rasa britanică, ceea ce înseamnă specia umană, subspecia albă şi supertribul britanic. În zoologie, o specie înseamnă o populație de animale ce se reproduc liber între ele, însă nu pot sau nu se reproduc cu alte populații. O specie tinde să se separe în mai multe subspecii distincte şi să se răspândească pe o suprafață din ce în ce mai mare. Dacă aceste subspecii sunt amestecate artificial, ele pot în continuare să se reproducă între ele, rezultând în final o populație omogenă, însă, în mod normal, aşa ceva nu se întâmplă. Diferențele climatice şi de altă natură influențează culoarea, forma şi dimensiunile diferitelor subspecii, în diversele lor habitate. De exemplu, indivizii unui grup care trăieşte într-o regiune rece pot deveni mai grei şi mai îndesați; un alt grup, ce trăieşte într-un mediu forestier, poate să dezvolte o blană

pătată, pentru a se camufla. Diferențele fizice ajută subspeciile să fie în armonie cu mediul lor, în aşa fel încât fiecăreia îi este cel mai bine într-o zonă anume. Acolo unde aceste zone se întâlnesc, nu există o separare clară între subspecii; trec din una în alta gradual. Dacă odată cu trecerea timpului devin din ce în ce mai diferite, în cele din urmă vor înceta să se mai reproducă între ele, iar separarea va fi clară. Dacă mai târziu arealele lor se vor suprapune, nu se vor mai amesteca. Vor fi devenit cu adevărat specii separate.

Specia umană, odată ce a început să se răspândească pe tot globul, a început să formeze şi subspecii distincte, ca orice alt animal. Trei dintre acestea, grupul Caucazoid (alb), Negroid (negru) şi Mongoloid (galben), au avut cel mai mare succes. Alte două subspecii n-au avut succes, iar astăzi trăiesc doar ca grupuri izolate, umbre ale trecutului. Acestea sunt grupul Australoid – aborigenii australieni şi rudele lor – şi grupul Capoid – boşimanii din Africa de sud. Aceste două subspecii au ocupat cândva un teritoriu mult mai mare (boşimanii au ocupat la un moment dat aproape întreaga Africă), însă de atunci au fost exterminați de peste tot, cu excepția unor mici regiuni. Un studiu recent al mărimii relative a acestor cinci subspecii a estimat astfel populațiile lor actuale:

Caucazoid:	1 757 milioane
Mongoloid:	1 171 milioane
Negroid:	216 milioane
Australoid:	13 milioane
Capoid:	126 de mii

Din populația totală de peste 3 miliarde de animale umane, subspecia albă conduce cu peste 55%, subspecia galbenă îi calcă pe urme cu 37%, iar cea neagră are aproape 7%. Celelalte două grupuri cumulează mai puțin de jumătate de procent din suma totală[4].

Inevitabil, aceste cifre sunt aproximări, însă ne dau o idee despre imaginea generală. Ele nu pot fi exacte, deoarece, aşa cum am explicat mai devreme, caracteristica unei subspecii este aceea că se amestecă cu subspeciile vecine în zonele de contact. În cazul speciei umane a mai apărut o complicație, ca rezultat al creşterii eficienței transportului. Au avut loc migrații şi deplasări masive ale populațiilor subspecifice, astfel că în unele regiuni au apărut mixturi complexe, urmate de un proces de amestecare. Acest fenomen a intervenit în ciuda antagonismelor şi vărsărilor

[4] Aceste cifre au fost calculate la sfârşitul anilor '60. În anii '90, populația totală a lumii a crescut la peste 5 miliarde. Procentajul grupurilor majore s-a schimbat doar puțin, de la 55, 37 şi 7 la 55, 34 şi 10.

de sânge inerente conflictelor dintre grupuri, deoarece diferitele subspecii pot în continuare să se reproducă firesc şi eficient.

Dacă diversele subspecii umane ar fi rămas separate geografic pentru o perioadă mai lungă de timp, se prea poate să se fi separat în specii distincte, fiecare dintre ele adaptată fizic la condițiile specifice de mediu şi climă. Acesta era mersul lucrurilor. Însă controlul din ce în ce mai eficient asupra mediului fizic, împreună cu marea mobilitate a oamenilor, au făcut ca această tendință a evoluției să devină un nonsens. Climatul rece a fost subjugat pe diverse căi, de la haine şi foc la încălzire centrală; mediile caniculare au fost îmblânzite prin instalațiile frigorifice şi aer condiționat. Faptul că un negru, de exemplu, are mai multe glande sudoripare decât un caucazian încetează rapid să mai aibă vreo semnificație adaptativă.

În timp, este inevitabil ca diferențele dintre subspecii, „caracterele rasiale", să se amestece complet şi să dispară. Urmaşii noştri îndepărtați nu vor înceta să se minuneze uitându-se la poze vechi cu extraordinarii lor strămoşi. Din nefericire, acest lucru necesită foarte mult timp, din cauza etichetării iraționale a acestor caracteristici ca însemne de ostilitate reciprocă. Singura speranță de a grăbi acest proces valoros şi inevitabil de reamestecare ar fi o lege internațională

ce interzice reproducerea cu un membru din propria subspecie. Cum acest lucru este pură fantezie, soluția pe care trebuie să ne bazăm este abordarea din ce în ce mai rațională a acestui subiect, care până acum a fost tratat extrem de pasional. Aceasta nu se va întâmpla cu uşurință şi este de ajuns să facem un scurt studiu al comportamentului irațional extrem ce a prevalat în unele situații pentru a o demonstra. Va fi suficient să alegem doar un exemplu: consecințele comerțului cu sclavi negri în America.

Între secolele al XVI-lea şi al XIX-lea, un număr total de aproape 15 milioane de negri au fost capturați în Africa şi duşi ca sclavi în Americi. Sclavia nu era ceva nou, însă scara la care s-a desfăşurat şi faptul că a fost aplicată de supertriburi ce practicau religia creştină au făcut să fie ceva excepțional. A fost nevoie de o anumită atitudine în gândire – o atitudine ce trebuia să vină din reacția la diferențele fizice dintre cele două subspecii implicate. Acest lucru putea fi făcut doar dacă negrii africani erau priviți pur şi simplu ca o nouă formă de animale domestice.

Însă nu aşa a început totul. Primii călători care au pătruns în Africa neagră au fost uimiți de grandoarea şi organizarea Imperiului Negru. Aveau oraşe mari, şcoli, administrație complexă şi bogății considerabile. Chiar şi astăzi, acest

lucru este greu de crezut pentru mulți. Au rămas foarte puține dovezi iar imaginea propagandistică a sălbaticului gol, leneş şi ucigaş încă persistă. Splendoarea bronzurilor din Benin este trecută cu vederea cu uşurință. Primele scrieri despre civilizația neagră au fost comod ascunse şi uitate.

Haideți să aruncăm doar o privire asupra unui oraş negru din Africa de vest, aşa cum a fost văzut acum trei secole şi jumătate de un călător olandez. Acesta scria:

> *Oraşul pare să fie foarte mare; când intri în el, păşeşti pe o stradă măreață şi lată... de şapte sau de opt ori mai lată decât strada Warmoes din Amsterdam... vezi multe străzi care se desprind din aceasta, care de asemenea se întind până departe... Casele din oraş sunt bine ordonate, aproape una de alta şi la distanțe egale, cum sunt aşezate casele din Olanda... Curtea regelui este impunătoare, în interior având multe piețe pătrate frumoase, care de jur-împrejur au balcoane... Am mers aşa de mult prin curte, încât am trecut pe lângă patru asemenea piețe minunate şi oriunde mă uitam, încă vedeam porți după porți ce duceau spre alte locuri...*

Nu prea seamănă cu un sat alcătuit din colibe grosolane de pământ. Nici locuitorii acestor vechi civilizații vest-africane nu puteau fi descrişi ca

nişte sălbatici feroce ce-şi vânturau suliţele. La mijlocul secolului al XIV-lea, un vizitator rafinat remarca uşurinţa cu care se călătoreşte, disponibilitatea alimentelor şi locurile bune pentru a petrece noaptea. El comenta: „Eşti în siguranţă deplină în ţara lor. Nici călătorii, nici locuitorii ei nu au motive să se teamă de tâlhari sau de oameni violenţi".

După aceşti primi călători, contactele ulterioare s-au transformat rapid în exploatare comercială. Pe măsură ce „sălbaticii" au fost atacaţi, jefuiţi, subjugaţi şi exportaţi, civilizaţia lor s-a năruit. Ruinele lumii lor distruse au început să se suprapună cu imaginea unei rase barbare, dezorganizate. Raporturile ulterioare au început să fie mai dese şi nu mai lăsau nici o îndoială asupra naturii inferioare a culturii negroide. Faptul că această inferioritate culturală a fost provocată de brutalitatea şi lăcomia albilor a fost convenabil ignorat. În schimb, conştiinţa creştină a găsit mai uşor de acceptat ideea că pielea neagră (şi celelalte diferenţe fizice) reprezentau semne exterioare ale inferiorităţii mintale. Astfel a devenit uşor de argumentat că negrii aveau o cultură inferioară *pentru că* erau inferiori mintal şi nu din alt motiv. Dacă aşa stăteau lucrurile, atunci exploatarea lor nu mai părea degradantă, deoarece „soiul" era deja din fire degradat. Odată ce „dovada" era clară că negrii sunt un pic mai

buni decât animalele, conştiinţa creştină putea să se relaxeze.

Teoria darwiniană a evoluţiei nu intrase încă în scenă. Erau două atitudini creştine în privinţa existenţei oamenilor negri: monogenistă şi poligenistă. Monogeniştii credeau că toate tipurile de oameni provin din aceeaşi sursă originară, însă negrii au suferit cu mult timp în urmă un mare declin fizic şi moral, astfel că sclavia era un rol potrivit pentru ei. La mijlocul secolului al XIX-lea, un preot american şi-a exprimat foarte clar poziţia:

Negrul este o varietate frapantă şi mereu va fi aşa, ca şi numeroasele varietăţi de animale domestice. Negrul va rămâne ceea ce este, dacă forma lui nu este alterată de metisare, simpla idee fiind revoltătoare; inteligenţa lui este cu mult inferioară celei a caucazienilor, fiind în consecinţă, din câte ştim despre el, incapabil de autoguvernare. El a fost pus sub protecţia noastră. Justificarea sclaviei este conţinută în scripturi... stabileşte îndatoririle stăpânilor şi ale sclavilor... putem să ne apărăm efectiv instituţiile cu ajutorul cuvântului lui Dumnezeu.

Cu aceste cuvinte, el i-a luat în derâdere pe primii reformatori creştini. Cum îndrăznesc ei să se ridice împotriva Bibliei?

Această declarație, care a venit la câteva secole de la începutul exploatării, arată clar cât de complet a fost suprimată cunoașterea vechilor civilizații ale negrilor africani. Dacă n-ar fi fost suprimată, atunci minciuna „incapabil de autoguvernare" ar fi fost sesizată și întreaga argumentație, întreaga justificare s-ar fi prăbușit.

În opoziție cu monogeniștii erau poligeniștii. Ei credeau că fiecare „rasă" a fost creată separat, fiecare cu proprietățile ei speciale, cu puterile și slăbiciunile ei. Unii poligeniști credeau că există cincisprezece specii diferite de oameni pe pământ. Ei au pus o vorbă bună pentru negru:

Doctrina poligenistă atribuie raselor inferioare de oameni un loc mai onorabil decât o face doctrina opusă. A fi inferior altui om în ceea ce privește inteligența, puterea sau frumusețea nu este o condiție umilitoare. Dimpotrivă, un om poate să se rușineze pentru faptul de a fi trecut printr-o degradare fizică sau morală, de a fi coborât pe scara ființelor și de a-și fi pierdut locul în creație.

Și acest pasaj a fost scris la jumătatea secolului al XIX-lea. În ciuda diferențelor de atitudine, abordarea poligenistă acceptă în continuare automat ideea de rase inferioare. În ambele cazuri, negrii au avut de pierdut.

Chiar şi după ce sclavii din America au fost eliberaţi oficial, vechile atitudini au persistat într-o formă sau în alta. Dacă negrii n-ar fi avut „însemnele" fizice de apartenenţă la un grup distinct, ar fi fost repede asimilaţi în noul lor supertrib. Însă aspectul lor i-a marginalizat, iar vechile prejudecăţi au rezistat. Minciuna originară – aceea că au avut dintotdeauna o cultură inferioară, deci *ei* sunt inferiori – era încă fixată în minţile albilor. Le-a deformat acestora comportamentul, iar relaţiile au continuat să se înrăutăţească. I-a influenţat chiar şi pe cei mai inteligenţi şi mai luminaţi oameni. A continuat să dea naştere la resentimente faţă de negri, resentimente ce erau sprijinite acum de libertatea socială. Urmările erau inevitabile. Deoarece inferioritatea lui nu era decât un mit inventat prin deformarea istoriei, negrul american, în mod firesc, nu s-a mai comportat ca şi când ar fi fost inferior, odată ce lanţurile fuseseră sfărâmate. A început să se revolte. A cerut să aibă egalitate reală, nu doar oficială.

Eforturile sale au fost întâmpinate cu răspunsuri uimitor de iraţionale şi violente. Lanţurile adevărate au fost înlocuite cu unele invizibile. Segregarea, discriminarea şi degradarea socială s-au abătut asupra lui. Acest lucru a fost anticipat de primii reformatori, iar la un moment

dat, în secolul al XIX-lea, au fost sugestii serioase ca întreaga populație de negri americani să fie „răsplătită generos" pentru toate problemele şi să fie trimisă înapoi în Africa. Însă repatrierea cu greu i-ar mai fi întors la condiția lor civilizată inițială. Aceasta fusese de mult distrusă. Nu mai exista cale de întoarcere. Răul fusese făcut. Ei au rămas şi au încercat să câştige ceea ce li se cuvenea. După frustrări continue, au început să-şi piardă răbdarea, iar în prima jumătate a secolului al XX-lea, revoltele nu numai că au continuat, ci s-au intensificat. Numărul lor crescuse la aproximativ douăzeci de milioane. Deveniseră o forță considerabilă, iar extremiştii negri duceau acum o politică nu doar pentru egalitate, ci pentru dominație. Un al doilea Război Civil american părea iminent.

Americanii albi mai chibzuiți încearcă cu disperare să-şi depăşească prejudecățile, însă îndoctrinările crude din copilărie sunt greu de uitat. În ei începe să apară o nouă prejudecată, subtilă, ce încearcă din greu să compenseze. Sentimentul de vină duce la o prietenie exagerată, o ajutorare forțată ce creează o relație la fel de falsă precum cea pe care o înlocuieşte. Încă nu reuşeşte să-i trateze pe negri ca pe nişte indivizi. Persistă să-i considere membrii unui alt grup. Fisura a fost evidențiată clar de un artist negru american,

care, fiind aplaudat cu un entuziasm exagerat de o audiență albă, i-a mustrat spunându-le că s-ar simți mai degrabă ridicoli dacă s-ar dovedi că el nu este decât un alb cu fața vopsită[5].

Până când subspeciile umane nu vor înceta să trateze alte subspecii ca şi când diferențele fizice ar denota vreo diferență mintală şi până când nu vor înceta să reacționeze față de culoarea pielii ca şi cum ar fi un însemn de ostilitate afişat voluntar, vor fi în continuare vărsări inutile de sânge. Nu spun că ar putea să existe o lume în care toți oamenii să fie ca frații. Acesta este un vis utopic: omul este un animal tribal, iar marile supertriburi vor fi mereu în competiție. În societățile bine organizate, aceste lupte vor lua forma competiției sănătoase, stimulative şi a ritualurilor agresive comerciale şi sportive, împiedicând comunitățile să devină stagnante şi repetitive. Agresivitatea naturală a oamenilor nu va deveni excesivă. Va lua forma acceptabilă

[5] De când a fost scrisă această carte, cuvântul *negro* a fost folosit din ce în ce mai puțin. În anii '60, a fost înlocuit cu *coloured* = colorat, care a fost la rândul lui eliminat de *black* = negru în anii '70. Acum, în Statele Unite, a devenit mai „corectă" politic expresia „african american", însă aceasta este uşor disprețuitoare, deoarece „americanii europeni" se autonumesc în continuare pur şi simplu „americani". De asemenea, trece cu vederea faptul că populația Africii cuprinde peste 120 de milioane de caucazieni.

a luptei pentru autoafirmare. Doar atunci când presiunile vor fi prea mari va izbucni în manifestări violente.

La oricare nivel de agresiune – ambiție sau violență –, grupurile obişnuite (nonrasiale) se vor confrunta în propriii lor termeni. Indivizii implicați nu se vor afla întâmplător în această poziție. Însă situația este complet diferită pentru individul care, din cauza culorii pielii, se află prins accidental, permanent şi inevitabil într-un grup anume. El nu poate să decidă dacă să intre sau să iasă dintr-un grup subspecific. Cu toate acestea, este tratat ca şi cum ar fi devenit un membru al unui club sau s-ar fi înrolat într-o armată. Singura speranță pentru viitor, cum am mai spus, este ca metisarea globală a subspeciilor ce inițial erau distincte geografic, care se desfăşoară tot mai rapid, să ducă la o amestecare din ce în ce mai mare a trăsăturilor, până când diferențele evidente vor fi dispărut. Până atunci, nevoia continuă a grupurilor de a avea alte grupuri asupra cărora să-şi verse agresivitatea va continua să tulbure cursul firesc al lucrurilor şi să aşeze subspecii străine lor în roluri nejustificate. Sentimentele noastre iraționale nu reuşesc să facă diferența potrivită; doar impunerea gândirii raționale, logice ne va fi de ajutor.

Am ales exemplul dilemei negrilor americani deoarece în momentul de faţă este în mod deosebit relevantă. Din nefericire, nu este unică. Acelaşi model a fost aplicat peste tot, în mod repetat, de când animalul uman a devenit cu adevărat mobil. Chiar şi acolo unde nu existau diferenţe subspecifice care să aprindă focul şi să-l ţină arzând au existat pe scară largă comportamente iraţionale de nedescris. Greşeala esenţială de a presupune că un membru al unui alt grup trebuie să posede anumite caracteristici *moştenite* care sunt tipice pentru grupul lui este făcută tot timpul. Dacă poartă o uniformă diferită, vorbeşte o altă limbă sau urmează o altă religie, se presupune ilogic că are de asemenea şi o personalitate *biologic* diferită. Se spune despre nemţi că sunt laborioşi şi meticuloşi, despre italieni că sunt foarte pasionali şi emoţionali, despre americani că sunt expansivi şi extrovertiţi, despre britanici că sunt rigizi şi rezervaţi, despre chinezi că sunt prefăcuţi şi enigmatici, despre spanioli că sunt trufaşi şi mândri, despre suedezi că sunt afabili şi liniştiţi, despre francezi că sunt cârcotaşi şi certăreţi şi aşa mai departe.

Chiar şi ca aprecieri superficiale, aşa-zise caracteristici naţionale *dobândite*, aceste generalizări sunt simplificări grosolane, însă sunt duse mai departe: mulţi oameni le consideră trăsături

înnăscute ale grupului respectiv. Ei chiar cred că într-un fel anume, „neamurile“ au devenit diferite, că ar fi vreo modificare genetică; însă nu este nimic altceva decât o dorință, o năzuință a grupului. Confucius a explicat acest fenomen foarte limpede, acum două mii de ani: „Natura umană este aceeaşi; obiceiurile oamenilor îi fac atât de diferiți“. Însă obiceiurile, nefiind altceva decât tradiții culturale, pot fi schimbate foarte uşor, iar nevoia de a aparține unui grup speră să aibă ceva mai trainic, mai fundamental pentru a-i separa pe „ei“ de „noi“. Fiind o specie ingenioasă, dacă nu găsim astfel de diferențe, nu ezităm să le inventăm. Cu un aplomb uimitor, nici nu ne mai sinchisim să vedem că, de fapt, aproape toate națiunile pe care le-am menționat mai sus sunt amestecuri complexe ale unei întregi colecții de grupuri mai vechi, care s-au încrucişat şi s-au contopit în mod repetat. Însă logica n-are ce să caute aici.

Întreaga specie umană are în comun o gamă largă de tipare comportamentale de bază. Asemănările fundamentale dintre un om şi oricare altul sunt imense. În mod paradoxal, una dintre acestea este tendința de a forma grupuri distincte pentru a simți că sunt cumva diferiți, chiar profund diferiți față de membrii altor grupuri. Acest simțământ este aşa de puternic, încât

foarte puțină lume împărtăşeşte punctul de vedere pe care l-am exprimat în acest capitol. În orice caz, dovezile biologice sunt copleşitoare şi cu cât le recunoaştem mai curând, cu atât mai mult putem spera că relațiile dintre grupuri vor deveni mai tolerante.

O altă caracteristică biologică, pe care am scos-o în evidență mai devreme, este inventivitatea noastră. Este normal să căutăm tot timpul noi modalități de a ne exprima, iar acestea diferă de la un grup la altul şi de la o epocă la alta. Însă ele sunt proprietăți superficiale, câştigate uşor, şi pot fi pierdute la fel de uşor. Pot apărea şi dispărea în cursul unei singure generații, pe câtă vreme este nevoie de sute de mii de ani pentru ca o specie ca a noastră să-şi dezvolte trăsăturile biologice fundamentale. Civilizația nu are mai mult de zece mii de ani. La bază, suntem aceleaşi animale ca şi strămoşii noştri vânători. Cu toții ne tragem din aceeaşi rădăcină, indiferent de naționalitate. Cu toții avem acelaşi fond genetic. Pe sub diversele costumații pe care le-am adoptat, suntem cu toții aceleaşi maimuțe goale. Este bine să ne amintim acest lucru arunci când ne aventurăm în jocurile noastre din cadrul grupurilor şi atunci când, sub presiunile enorme ale vieții în supertrib, acestea ne scapă de sub control şi ne aflăm la un pas de a vărsa sângele unor

oameni care, deşi aparent diferiţi, sunt exact ca noi.

Acestea fiind spuse, rămân totuşi cu un sentiment de regret şi nu este greu de intuit de ce. Pe de o parte, am arătat că dorinţa de a forma grupuri de „noi" este ilogică şi iraţională; pe de altă parte, am evidenţiat faptul că împrejurările sunt foarte favorabile conflictelor dintre grupuri, astfel încât singura noastră speranţă este aceea de a ne impune un control raţional, inteligent. Sugerând controlul raţional pentru această lipsă profundă de raţiune, s-ar putea spune că sunt optimist fără să am motiv. Poate n-ar fi prea mult dacă am cere ca procesele logice să vină în *ajutorul* problemei, însă, din ce ştim până acum, se pare nu este nici o speranţă ca ele singure să o rezolve. Nu trebuie decât să ne uităm la cel mai intelectual protestatar cum îi bate pe poliţisti în cap cu o pancartă pe care scrie „Opriţi violenţa!" sau să-l ascultăm pe cel mai strălucit politician cum susţine războiul „pentru a asigura pacea", pentru a ne da seama că în astfel de cazuri, reţinerile raţionale sunt nişte calităţi evazive. Este nevoie de altceva. Trebuie să atacăm cumva din rădăcini acele condiţii despre care am spus că ne instigă aşa de eficient la violenţă între grupuri.

Am discutat deja aceste condiţii, însă n-ar strica să le rezumăm. Acestea sunt:

1. Apariția teritoriilor umane fixe.
2. Creşterea triburilor în supertriburi aglomerate.
3. Inventarea armelor ce ucid la distanță.
4. Ieşirea liderilor din linia întâi a războaielor.
5. Crearea unei clase specializate de ucigaşi profesionişti.
6. Accentuarea diferențelor tehnologice dintre grupuri.
7. Intensificarea agresivității induse de frustrările de statut în cadrul grupurilor.
8. Nevoia liderilor de a avea rivalități între grupuri la nivel de statut.
9. Pierderea identității sociale în interiorul supertriburilor.
10. Exploatarea tendinței de cooperare, de ajutorare a prietenilor în caz de atac.

Singura condiție pe care am omis-o intenționat din această listă este dezvoltarea diferitelor ideologii. Ca zoolog, interpretez omul ca pe un animal, iar în acest context îmi e greu să iau în serios astfel de diferențe. Dacă am evalua situația relațiilor dintre grupuri în termenii comportamentului real, mai degrabă decât prin prisma teoretizărilor, diferențele ideologice ar deveni insignifiante față de alte condiții, mai banale.

Ele sunt mai degrabă scuze căutate cu disperare pentru a oferi motive suficient de solide ca să justifice distrugerea a mii de vieți omenești.

Examinând lista acestor zece factori mai realiști, este greu de văzut unde ar trebui să începem căutarea pentru o îmbunătățire a situației. Luate laolaltă, ele par să garanteze că oamenii se vor război tot timpul.

Amintindu-ne că am descris starea prezentă ca fiind o grădină zoologică umană, poate că am găsi ceva interesant dacă am arunca o privire într-o grădină zoologică reală. Am arătat deja că animalele sălbatice, în mediul lor natural, nu obișnuiesc să-și omoare semenii pe scară largă; însă ce se întâmplă cu cele captive? Se întâmplă oare masacre în cușca maimuțelor, au loc linșări în cușca leilor sau lupte de diviziune în voliera păsărilor? Răspunsul este, evident, afirmativ. Luptele pentru statut dintre membrii stabiliți ai grupurilor supraaglomerate din grădinile zoologice sunt suficient de intense, însă, după cum știm din proprie experiență, situația se înrăutățește dacă în astfel de grupuri apar nou-veniți. Există un mare pericol ca toată lumea să fie împotriva acestor străini și să-i persecute fără milă. Ei sunt tratați ca membrii invadatori ai unui grup ostil. Nu pot face mare lucru pentru a stăvili atacurile violente. Chiar dacă se înghesuie

timizi într-un colț al cuștii, mai degrabă decât să se etaleze țanțoși în mijlocul ei, vor fi în continuare hăituiți și atacați.

Acest lucru nu se întâmplă însă întotdeauna; apare mai des când speciile implicate sunt acelea care suferă de cel mai nenatural grad de înghesuire într-un spațiu mic. Dacă vechii proprietari ai cuștii au suficient de mult spațiu, îi vor ataca la început pe nou-veniți pentru a-i alunga din locurile lor preferate, însă nu vor continua să-i supună la violențe fără rost. În cele din urmă, le vor permite străinilor să se stabilească într-o altă parte a țarcului. Dacă spațiul este prea mic, această stabilizare a relațiilor nu poate apărea și urmează inevitabil vărsări de sânge.

Putem demostra acest lucru experimental. Ghidrinul este un pește mic ce devine teritorial în sezonul de împerechere. Masculul construiește un cuib în plantele acvatice și apără împrejurimile de alți masculi. În acest caz, fiind solitar, masculul reprezintă „grupul lui", iar fiecare dintre rivalii săi reprezintă un „grup străin". În condiții naturale, într-un râu, fiecare mascul are destul spațiu, astfel că întâlnirile ostile între rivali se reduc la amenințări și contraamenințări, luptele prelungite fiind rare. Dacă doi masculi sunt stimulați să-și construiască cuiburi într-un

acvariu, unul la un capăt şi altul la celălalt, ei se vor întâlni şi se vor ameninţa cam pe la jumătatea vasului. Nu se întâmplă nimic prea violent, însă dacă plantele în care şi-au construit cuiburile au fost plantate în mici vase mobile, experimentatorul le poate apropia, înghesuindu-le astfel artificial teritoriile. Pe măsură ce cuiburile sunt apropiate, stăpânii lor îşi intensifică manifestările de ameninţare. În cele din urmă, ameninţarea şi contraameninţarea ritualizată va ceda locul unor lupte serioase. În final, masculii se muşcă şi îşi sfâşie înotătoarele, îşi uită îndatoririle de îngrijire a cuibului, iar lumea lor devine dintr-odată o arenă a violenţei şi sălbăticiei. Din momentul în care vasele în care îşi au cuiburile sunt din nou separate, revine pacea, iar câmpul de bătălie este din nou un teren al ameninţărilor inofensive, ritualizate. Exemplul este destul de evident: odată ce micile triburi ale oamenilor preistorici s-au mărit la proporţii supertribale, am efectuat de fapt experimentul cu ghidrinii pe noi înşine, rezultatul fiind cam acelaşi. Dacă pentru a înţelege grădina zoologică umană trebuie să învăţăm din mediul grădinilor zoologice propriu-zise, atunci trebuie să acordăm o atenţie deosebită acestei ultime condiţii.

Văzut prin ochii unui ecolog, cu o obiectivitate rece, comportamentul violent al speciilor supraaglomerate reprezintă un mecanism adaptativ de autolimitare. Poate fi descris ca un fenomen crud pentru individ, însă în interesul speciei. Fiecare tip de animal îşi are propriul „prag" populaţional. Dacă numărul de indivizi depăşeşte acest nivel, intervine un factor letal care reduce populaţia. Pentru moment, ne va ajuta să considerăm violenţa umană ca pe un astfel de factor.

Poate părea o abordare prea rece, însă este ca şi cum, de când am început să fim prea aglomeraţi ca specie, am fi căutat cu frenezie o metodă prin care să corectăm acest lucru şi să ne reducem numărul la un nivel mai potrivit din punct de vedere biologic. Acest lucru nu s-a redus doar la măceluri în masă, sub forma războaielor, răscoalelor şi revoluţiilor. Resursele noastre n-au cunoscut limite. În trecut, am introdus o întreagă gamă de factori autolimitatori. Atunci când s-au confruntat pentru prima dată cu suprapopularea, societăţile primitive au recurs la practici ca infanticidul, sacrificiul uman, mutilarea, vânătoarea de capete, canibalismul şi tot soiul de tabuuri sexuale. Bineînţeles, acestea nu erau sisteme intenţionat planificate pentru a

reduce populația, însă au ajutat oricum la controlul acesteia. N-au reuşit totuşi să oprească total creşterea continuă a numărului de oameni.

Odată cu avansarea tehnologiei, viața individului a devenit din ce în ce mai protejată, iar aceste practici timpurii au dispărut treptat. În acelaşi timp, bolile, sărăcia şi foametea au început să piardă teren. Pe măsură ce populația a crescut, au intrat în scenă noi mecanisme de autolimitare. După ce vechile tabuuri legate de sex au dispărut, au început să apară noi filozofii sexuale ciudate, care au avut ca efect reducerea fertilității grupului; nevrozele şi psihozele au proliferat, interferând cu succesul reproducerii; unele practici sexuale s-au înmulțit, cum ar fi contracepția, masturbarea, sexul oral şi anal, homosexualitatea, fetişismul şi bestialitatea, şi au oferit descărcare sexuală fără posibilitatea fertilizării. Un rol de jucat au avut de asemenea sclavia, închisoarea, castrarea şi celibatul voluntar.

Pe lângă acestea, am întrerupt vieți individuale prin avorturi pe scară largă, crime, execuția criminalilor, asasinări, sinucideri, dueluri şi prin practicarea unor sporturi şi hobby-uri periculoase şi potențial mortale.

Toate aceste măsuri au servit la eliminarea unui mare număr de ființe omeneşti din populațiile noastre supraaglomerate, fie prin prevenirea

fertilizării, fie prin exterminare. Adunate în acest fel, rezultă o listă impresionantă. Cu toate acestea, s-au dovedit a fi, chiar şi împreună cu războaiele şi revoluțiile, dezolant de ineficiente. Specia umană le-a supraviețuit tuturor şi a continuat să se supraînmulțească încă şi mai repede.

Mult timp, am evitat cu încăpățânare să interpretăm aceste tendințe ca pe un indicator că ceva este greşit din punct de vedere biologic cu specia noastră. Am refuzat în mod repetat să le citim ca pe nişte semnale de pericol, care ne avertizează că ne îndreptăm către un dezastru major al evoluției. Am făcut tot ce era posibil pentru a scoate aceste practici în afara legii şi pentru a proteja reproducerea şi dreptul la viață al individului. Apoi, pe măsură ce animalele umane s-au înmulțit în proporții de neimaginat, ne-am folosit ingeniozitatea pentru a reuşi, împreună cu tehnologia noastră avansată, să facem aceste condiții sociale nenaturale cât mai uşor de suportat.

Cu fiecare zi care trece (şi care adaugă încă 150 000 de oameni la populația totală a lumii), lupta devine şi mai grea. Dacă atitudinile din prezent vor persista, în curând va deveni imposibilă. În cele din urmă, va interveni *ceva* pentru a reduce nivelul populației, indiferent ce am face. Poate o să fie creşterea instabilității mintale,

care va duce la utilizarea nesăbuită a armelor de distrugere în masă. Poate va fi intensificarea poluării chimice sau explozia epidemiilor. Avem de ales: fie lăsăm lucrurile în voia lor, fie încercăm să le influențăm. Dacă facem prima alegere, există un pericol real ca atunci când factorul major de limitare va intra în acțiune, să se manifeste ca o viitură care va mătura întreaga civilizație. Dacă alegem a doua variantă, am putea să evităm dezastrul; însă cum să alegem metoda de control?

Ideea de a impune orice fel de măsuri de interzicere a reproducerii sau a vieții este inacceptabilă pentru natura noastră fundamental cooperatoare. Singura alternativă este de a încuraja controlul voluntar. Am putea, bineînțeles, să promovăm sporturile periculoase. Am putea promova sinuciderea („De ce să aştepți boala? – Mori *acum*, fără durere!") sau poate să creăm un nou cult, sofisticat, de celibat („puritate din plăcere"). S-ar putea folosi agenții de publicitate din lumea întreagă pentru a susține o propagandă convingătoare care să glorifice moartea imediată.

Chiar dacă am lua astfel de măsuri extraordinare (o risipă din punct de vedere biologic), este puțin probabil că vor duce la un nivel semnificativ de control al populației. Metoda mult mai generalizată astăzi este contracepția, împreună

cu măsura adițională de legalizare a avortului în cazul sarcinilor nedorite. Argumentul ce vine în sprijinul contracepției, după cum am subliniat în capitolul anterior, este acela că prevenirea vieții este mai bună decât „vindecarea" ei. Dacă tot trebuie să moară ceva, e mai bine să fie ovule sau spermatozoizi, decât ființe umane ce gândesc şi simt, care sunt iubite şi care iubesc, care sunt deja o parte integrantă şi interdependentă a societății. Dacă argumentul contracepției pare respingător, în sensul risipei de ovule şi spermatozoizi, să nu uităm că natura este oricum remarcabil de risipitoare cu aceste produse, o femeie putând să producă în timpul vieții în jur de patru sute de ovule, iar un bărbat matur milioane de spermatozoizi în fiecare zi.

Fără îndoială, sunt şi neajunsuri. Aşa cum sporturile periculoase pot elimina selectiv spiritele cele mai aventuroase din societate, iar suicidul pe cei mai tensionați şi imaginativi, tot aşa contracepția îi poate elimina pe cei mai inteligenți. În stadiul lor actual, metodele de contracepție necesită un anumit nivel de inteligență, chibzuială şi autocontrol, dacă vrem să fie eficiente. Cine nu se ridică la acest nivel, are mari şanse să se reproducă fără să vrea. Dacă nivelul lor de inteligență este cumva dictat de factori genetici, aceştia vor fi transmişi urmaşilor. Încet dar sigur,

aceste trăsături genetice se vor răspândi şi vor prevala în ansamblul populaţiei.

Ca să funcţioneze eficient şi fără greşeli, este esenţial deci să facem contracepţia din ce în ce mai uşor de aplicat, prin tehnici ce necesită minimum de grijă şi atenţie. Aceste progrese trebuie susţinute de o campanie majoră de promovare a atitudinii pro-contracepţie. Creşterea continuă a populaţiei umane va putea fi potolită doar atunci când vor fi cu 150 000 de fertilizări mai puţin pe *zi*, cifră care indică ritmul actual de înmulţire.

Ca şi cum n-ar fi deja greu de realizat un asemenea proiect, trebuie să adăugăm încă o problemă, aceea de a ne asigura că acest control este răspândit în mod echilibrat în lume şi nu concentrat într-una sau două zone mai luminate. Dacă progresele contracepţiei vor fi distribuite inegal din punct de vedere geografic, se va ajunge inevitabil la destabilizarea relaţiilor interregionale, care oricum sunt tensionate.

E greu să fim optimişti în privinţa acestor probleme, dar să presupunem că ele sunt rezolvate miraculos şi populaţia de animale umane este ţinută în frâu la nivelul actual de aproximativ 3 miliarde[6]. Asta înseamnă că dacă luăm toată suprafaţa de uscat şi ne-o imaginăm populată

---

[6] Cifra era valabilă atunci când a fost scrisă cartea (n. tr.).

uniform, suntem deja la o densitate de peste cinci sute de ori mai mare decât a oamenilor din preistorie. Dacă vrem să oprim creşterea populaţiei şi să ne răspândim uniform pe suprafaţa globului, nu trebuie să ne amăgim că o să avem o societate ce ar putea să semene în vreun fel cu cea în care au evoluat strămoşii noştri. Încă vom avea nevoie de mari eforturi pentru a ne autodisciplina întru evitarea conflictelor sociale violente. Cel puţin, însă, vom avea o şansă. Dacă, din contră, vom lăsa populaţia să crească, vom pierde şi această şansă.

Ca şi cum n-ar fi fost deajuns, trebuie să ne amintim că populaţia noastră mărită de cinci sute de ori faţă nivelul iniţial constituie una din cele zece condiţii ce contribuie la atitudinea belicoasă actuală. Este o perspectivă înfricoşătoare, iar pericolul de a distruge civilizaţia, aşa cum o cunoaştem, este pe zi ce trece mai mare.

Ar fi interesant să ne imaginăm ce s-ar întâmpla dacă am ajunge în această situaţie. Dezvoltarea armelor chimice şi biologice din ce în ce mai eficiente este atât de rapidă, încât armele nucleare ar putea deveni în curând „de modă veche". Când acest lucru se va fi întâmplat, dispozitivele nucleare vor ajunge să fie considerate arme convenţionale şi marile supertriburi se vor ataca cu nesăbuinţă folosindu-se de acestea.

(Cu noi şi noi membri ce se alătură clubului nuclear, „linia fierbinte“ va fi devenit până atunci o încâlcită „rețea fierbinte“.) Norul radioactiv care va înconjura Pământul va aduce moartea tuturor formelor de viață, din regiunile în care plouă sau ninge. Vor avea o şansă de supraviețuire doar boşimanii din Africa şi alte câteva grupuri izolate de oameni care trăiesc în cele mai aride deşerturi. În mod ironic, boşimanii s-au dovedit a fi unul dintre grupurile umane cu cel mai scăzut succes şi încă trăiesc în stilul preistoric, din vânătoare. E ca şi cum am lua-o de la capăt sau, cum a prezis cineva mai demult, cei blânzi vor moşteni pământul.

5

Întipărire şi întipărire eronată

Trăind în grădina zoologică umană, avem multe lucruri de învăţat şi de ţinut minte: însă, în ceea ce priveşte maşinile biologice de învăţat, creierul nostru este de departe cea mai bună dintre toate. Având 14 miliarde de celule interconectate care freamătă întruna, suntem capabili să asimilăm şi să stocăm o cantitate imensă de impresii.

În viaţa de zi cu zi, maşinăria funcţionează foarte liniştit, însă atunci când în lumea externă să întâmplă ceva excepţional, trecem pe un sistem special de urgenţă. În aceste momente, în condiţia noastră supertribală, lucrurile o pot lua pe căi greşite. Se poate întâmpla aşa din două motive. Pe de o parte, grădina zoologică în care trăim ne fereşte de unele experienţe. Nu ucidem animale în mod regulat – cumpărăm carnea. Nu vedem tot timpul cadavre de oameni – sunt acoperite cu o pătură sau ascunse în sicrie. Acest lucru înseamnă că atunci când violenţa trece de barierele protectoare, impactul asupra

creierelor noastre este mai mare decât de obicei. Pe de altă parte, violențele supertribale care reușesc să ajungă la noi au deseori o magnitudine așa de nefirească, încât sunt dureros de impresionante, iar creierele noastre nu sunt întotdeauna echipate pentru a le face față. Tocmai acest tip de învățare de urgență merită o privire mai atentă.

Cine a fost implicat într-un accident rutier grav înțelege ce vreau să spun. Fiecare detaliu neplăcut, oricât de mic, se întipărește instantaneu în memorie și rămâne acolo pentru tot restul vieții. Cu toții avem experiențe personale de acest fel. De exemplu, la vârsta de șapte ani, era cât pe ce să mă înec și până în ziua de azi îmi amintesc accidentul atât de clar de parcă s-ar fi întâmplat ieri. Ca rezultat al acestei experiențe din copilărie, am avut nevoie de treizeci de ani până să-mi înving teama irațională de a înota. Ca toți copiii, am avut multe alte experiențe neplăcute, însă majoritatea nu mi-au lăsat urme de durată.

Se pare, deci, că în viețile noastre ne întâlnim cu două tipuri de experiențe. Într-unul dintre tipuri, scurta expunere la o situație lasă un impact de neuitat; în celălalt, produce doar o impresie vagă și ușor de uitat. Folosind niște termeni mai degrabă liberi, putem spune că primul caz implică învățare traumatică, iar al doilea învățare liberă. În procesul de învățare traumatică,

efectul produs este puternic exagerat de experiența care l-a provocat. În cel de învățare normală, experiența inițială trebuie repetată de mai multe ori pentru a-şi menține influența. Dacă nu mai este ajutată, răspunsul slăbeşte. În cazul învățării traumatice, aşa ceva nu se întâmplă.

Încercările de a modifica învățarea traumatică s-au lovit de mari dificultăți şi chiar ar putea să înrăutățească lucrurile cu uşurință. În ceea ce priveşte învățarea normală, nu este aşa. Incidentul meu cu înecul ilustrează bine această idee. Cu cât mi se expuneau mai mult plăcerile înotului, cu atât creştea ura mea față de apă. Dacă accidentul din copilărie n-ar fi avut un efect aşa de traumatizant, răspunsul meu ar fi trebuit să devină din ce în ce mai pozitiv în loc de negativ.

Nu traumele sunt subiectul principal al acestui capitol, însă ne ajută să facem o introducere utilă. Ele arată clar că animalul uman este capabil de un tip special de învățare, incredibil de rapidă, greu de modificat, extrem de durabilă şi care n-are nevoie de repetiție pentru a fi păstrată intactă. Ar fi tentant să putem citi cărți în acest fel, pe care să ni le putem aminti în întregime doar după o scanare rapidă. Totuşi, dacă toată învățarea ar funcționa în acest fel, ne-am pierde tot simțul valorii. Totul ar avea o importanță egală şi am suferi de o serioasă lipsă de

selectivitate. Învățarea rapidă, permanentă, este rezervată doar momentelor vitale. Experiențele traumatice sunt doar o față a monedei. Acum vreau să o întorc şi să-i examinez cealaltă față, cea care a fost numită „întipărire".

Pe câtă vreme traumele înseamnă experiențe dureroase, negative, întipărirea este un proces pozitiv. Atunci când un animal experimentează întipărirea, îşi dezvoltă o ataşare pozitivă față de ceva. Ca şi experiențele traumatice, procesul este rapid, aproape ireversibil şi nu trebuie să fie reîntărit ulterior. La ființele omeneşti are loc între mamă şi copil. Se poate întâmpla din nou când copilul creşte şi se îndrăgosteşte. Ataşarea de mamă, copil sau pereche sunt trei dintre cele mai importante momente de învățare din întreaga noastră viață şi acestea au fost selectate pentru a fi analizate prin intermediul fenomenului de întipărire. Cuvântul „iubire" reprezintă de fapt felul în care descriem emoțiile ce însoțesc procesul de întipărire. Înainte, însă, de a aprofunda situația la oameni, ne va fi de ajutor să aruncăm o privire asupra altor specii.

Puii multor păsări, atunci când ies din ou, trebuie să formeze imediat o legătură cu mama lor şi trebuie să învețe să o recunoască. După aceea pot s-o urmeze peste tot şi să stea aproape de ea, în siguranță. Dacă puii de găină sau bobocii, de

exemplu, nu fac acest lucru, se pot pierde şi pot muri uşor. Sunt prea activi şi prea mobili pentru ca mamele lor să-i poată ține împreună şi să-i apere fără ajutorul întipăririi. Procesul poate avea loc în doar câteva minute. Primul obiect mai mare care se mişcă şi pe care-l văd puii când eclozează devine automat „mama" lor. În condiții normale, bineînțeles, chiar este mama lor, însă, în situații experimentale, poate fi aproape orice. Dacă primul lucru mare şi mobil pe care-l văd puii ieşiți din incubator se întâmplă să fie un balon portocaliu tras de o sfoară, atunci pe acesta îl vor urma. Balonul devine rapid „mama". Acest proces de întipărire este atât de puternic, încât, dacă după câteva zile puii au de ales între balonul portocaliu adoptiv şi adevărata mamă (pe care n-au văzut-o niciodată), ei vor alege balonul. Nu există o dovadă mai evidentă în sprijinul procesului de întipărire decât imaginea unui grup de pui experimentali care aleargă voioşi în urma unui balon portocaliu, ignorându-şi mama adevărată care se află în apropiere.

În lipsa unor astfel de experimente, s-ar fi putut argumenta că puii de păsări devin ataşați de mamele lor naturale deoarece sunt recompensați dacă stau lângă ele. Dacă stau aproape sunt încălziți, găsesc mâncare, apă şi altele. Însă baloanele portocalii nu oferă astfel de avantaje

şi totuşi devin cu uşurință imagini materne puternice. În concluzie, întipărirea nu este e chestiune de recompensare, ca în cazul învățării obişnuite. Ține pur şi simplu de expunere. Am putea-o numi „învățare prin expunere". În plus, spre deosebire de cele mai multe experiențe de învățare obişnuită, are loc într-o perioadă critică. Puii de păsări sunt sensibili la procesul de întipărire doar pentru câteva zile după ce ies din ou. Pe măsură ce timpul trece, ei se vor speria de obiectele mari şi mobile, iar dacă nu sunt deja întipăriți, le e greu să mai sufere acest proces.

Pe măsură ce cresc, tinerele păsări devin independente şi încetează să-şi urmeze mama. Însă impactul primei întipăriri nu s-a pierdut. Nu le-a spus doar cine era mama lor, ci de asemenea le-a arătat cărei specii aparțin. Ca adulți, îi ajută să-şi găsească un partener sexual din propria specie, mai degrabă decât din alta.

Din nou, acest lucru trebuie dovedit prin experimente. Dacă puii de animale dintr-o specie sunt crescuți de părinți adoptivi din altă specie, când se vor maturiza, pot încerca să se împerecheze cu membri din specia adoptivă, mai degrabă decât din a lor. Nu se întâmplă întotdeauna, însă avem multe exemple (încă nu ştim de ce în unele cazuri se întâmplă, iar în altele nu).

În rândul animalelor captive, susceptibilitatea de a dezvolta fixații asupra speciei nepotrivite poate duce la situații bizare. Atunci când guguştiucii crescuți de porumbei devin maturi sexual, ignoră alți guguştiuci şi încearcă să se împerecheze cu porumbeii. Porumbeii crescuți de guguştiuci vor încerca să se împerecheze cu guguştiucii. Un păun care a crescut singur în acelaşi spațiu cu o țestoasă uriaşă se etala cu insistență în fața reptilei confuze, refuzând să aibă ceva de a face cu proaspăt venitele păunițe.

Am numit acest fenomen „întipărire eronată". Apare foarte des în relațiile dintre oameni şi animale. Atunci când anumite animale, separate de la naştere de semenii lor, sunt crescute de oameni, pot să reacționeze mai târziu, nu muşcând mâna care le-a hrănit, ci încercând să copuleze cu ea. Guguştiucii au fost adesea văzuți comportându-se astfel. Nu este o descoperire recentă. Se ştia de acest lucru încă din antichitate, când doamnele romane creşteau păsărele pentru a se amuza în acest fel (se pare că cea mai ambițioasă a fost Leda). Animalele de casă încearcă uneori să se împerecheze cu picioarele oamenilor, după cum ştiu pe pielea lor unii posesori de câini. Îngrijitorii de la zoo trebuie să fie cu ochii în patru în timpul sezonului de reproducere. Trebuie să fie pregătiți să reziste avansurilor făcute

de orice, de la un emu înamorat, la un cerb în rut, atunci când aceste animale au fost izolate şi îngrijite de oameni. Eu însumi am fost odată destinatarul stânjenit al avansurilor sexuale din partea unei femele de panda uriaş. S-a întâmplat în Moscova, în timp ce făceam aranjamentele pentru ca ea să fie transportată pentru a se împerechea cu singurul panda uriaş mascul din afara Chinei. Ursoaica i-a ignorat acestuia atenţiile sexuale insistente, însă atunci când am băgat mâna printre gratii şi am mângâiat-o pe spate, mi-a răspuns ridicându-şi coada şi arătându-mi o postură de invitaţie sexuală, în timp ce masculul panda era doar la câţiva metri de ea. Diferenţa dintre cele două animale era aceea că femela fusese izolată de alţi panda la o vârstă mult mai fragedă decât masculul. El a crescut ca un panda al urşilor panda, pe când ea era acum o panda a oamenilor.

Uneori, se pare că un animal „umanizat" poate să facă diferenţa între bărbaţi şi femei atunci când le face avansuri, însă acesta este un lucru înşelător. De exemplu, un curcan întipărit greşit încerca să se împerecheze cu bărbaţii, dar ataca femeile. Motivul este interesant. Femeile poartă fuste şi au poşete. Curcanii agresivi se etalează prin coborârea aripilor şi prin mărgele şi moţ. În ochii acestui curcan greşit întipărit, fustele au

devenit aripi coborâte, iar poşetele s-au transformat în mărgele şi moț. Astfel, le vedea pe femei ca pe curcani rivali şi le ataca, rezervându-şi avansurile sexuale pentru bărbați.

Grădinile zoologice sunt pline de animale care, dintr-o bunătate umană prost îndrumată, au fost îngrijite şi hrănite cu dragoste, iar apoi puse în compania semenilor lor. Însă, în ceea ce le priveşte pe aceste animale îmblânzite şi izolate, cei din neamul lor sunt acum străini, membri ai unei „alte" specii, înspăimântătoare, ciudate. La o grădină zoologică, există un cimpanzeu mascul care timp de peste zece ani a împărțit cuşca cu o femelă. Testele medicale arată că este sănătos din punct de vedere sexual, iar femela s-a mai reprodus înainte să fie aşezată cu el. Însă, deoarece el a fost izolat şi îngrijit de oameni, o ignoră complet. Niciodată nu stă lângă ea, nu o purică, nu încearcă să copuleze. Din punctul lui de vedere, ea aparține unei alte specii. Toți anii în care a stat lângă ea nu l-au schimbat.

Astfel de animale pot deveni extrem de agresive față de propria lor specie, nu pentru că-i tratează pe ceilalți drept rivali, ci pentru că-i văd ca pe nişte inamici străini. Ritualurile obişnuite, care în condiții normale evită vărsarea de sânge, dispar. Unei manguste femele, hrănită cu mâna şi îmblânzită, i-a fost adus un mascul

din sălbăticie, în speranța că se vor reproduce, însă ea l-a atacat din clipa în care acesta a intrat în cuşcă. În cele din urmă, se pare că au ajuns într-o situație relativ stabilă de antipatie reciprocă, însă probabil că masculul a fost extrem de stresat, pentru că în curând a făcut ulcer şi a murit. Imediat după aceasta, femela a devenit din nou prietenoasă.

O tigroaică crescută de oameni a fost plasată într-o cuşcă vecină cu a unui mascul sălbatic, pentru prima dată în viața ei. Putea să-l vadă şi să-l miroasă, dar nu se puteau întâlni. Mai bine. Ea era atât de „umanizată", încât odată ce i-a simțit prezența, a fugit în cel mai îndepărtat loc al cuştii şi a rămas nemişcată. A fost o reacție anormală pentru o tigroaică, însă foarte normală pentru un membru din specia ei adoptivă (umană) la întâlnirea cu un tigru. A mers mai departe: n-a mai vrut să mănânce şi a refuzat mâncarea timp de mai multe zile, până când masculul a fost luat de lângă ea. În cazul ei, a fost nevoie de mai multe săptămâni pentru a-şi reveni la starea inițială prietenoasă, activă, frecându-se de bare pentru a fi mângâiată de îngrijitori.

Uneori, condițiile de creştere sunt de aşa natură, încât animalele dezvoltă o personalitate sexuală duală. Dacă sunt crescute de oameni în prezența altor membri ai speciei lor, atunci, la

maturitate, vor încerca să se împerecheze atât cu oameni cât şi cu semenii lor. Întipărirea este doar parţial eronată, existând şi un anumit grad de întipărire normală. Acest lucru este greu de realizat în cazul speciilor cu o perioadă scurtă şi rapidă de întipărire, cum sunt bobocii sau puii de găină, însă mamiferele au tendinţa de a socializa mai lent. Există suficient timp pentru a interveni o întipărire duală. Unele studii americane aprofundate asupra câinilor au demonstrat foarte clar acest lucru. Faza de socializare durează la câinii domestici de la vârsta de douăzeci de zile până la cea de şaizeci de zile. Dacă puii sunt complet izolaţi de oameni (fiind hrăniţi prin control de la distanţă) în această perioadă, ajung să se comporte efectiv ca animale sălbatice. Dacă sunt crescuţi atât în prezenţa câinilor, cât şi a oamenilor, vor fi prietenoşi şi cu unii şi cu alţii.

Maimuţelor crescute în izolare totală, atât faţă de alte maimuţe, cât şi faţă de alte specii, inclusiv oameni, le va fi aproape imposibil să se adapteze ulterior la orice fel de viaţă socială. Dacă sunt plasate împreună cu membri activi sexual din specia lor, nu vor şti cum să răspundă. În cea mai mare parte a timpului sunt îngrozite de orice contact social şi stau nervoase într-un colţ. Sunt într-atât de neîntipărite, încât

practic sunt animale nesociale, chiar dacă aparțin unor specii foarte sociale. Dacă sunt crescute împreună cu alți pui din specia lor, însă fără mame, nu suferă în acest fel, deci se pare că există şi o întipărire între companioni, pe lângă cea parentală. Ambele procese pot avea un rol în ataşarea unui animal de specia lui.

Lumea animalului întipărit greşit este străină şi înspăimântătoare. Întipărirea eronată creează un hibrid psihologic, ce manifestă tipare comportamentale tipice speciei lui, însă direcționate către specia adoptivă. Se poate readapta doar cu dificultăți enorme şi uneori nici atunci. În cazul unor specii, semnalele sexuale ale semenilor sunt suficient de puternice, iar răspunsurile la acestea suficient de instinctive, ca individul să poată supraviețui creşterii anormale, însă pentru multe altele, puterea întipăririi este atât de mare, încât depăşeşte orice.

Iubitorii de animale ar face bine să-şi amintească aceste lucruri atunci când se apucă să „îmblânzească" pui de animale sălbatice. Lucrătorii de la grădinile zoologice încă mai sunt uimiți de enormele dificultăți întâmpinate atunci când încearcă să înmulțească unele animale. Uneori, acest lucru a fost provocat de adăposturile nepotrivite sau de hrana prost aleasă, însă, foarte des, cauza a fost întipărirea eronată, intervenită anterior ajungerii lor la zoo.

Dacă revenim la animalul uman, ne dăm seama clar de importanța întipăririi. De-a lungul primelor luni de viață, copilul trece printr-o fază de socializare senzorială, în care își dezvoltă un atașament profund și de durată față de specia lui și mai ales față de mamă. Ca și în cazul întipăririi la animale, atașamentul nu este în întregime dependent de recompensele fizice primite de la mamă, cum sunt hrana și curățirea. Are loc de asemenea învățarea prin expunere, tipică procesului de întipărire. Bebelușul nu se poate ține după mama sa ca un boboc de rață, însă poate ajunge la aceeași finalitate folosindu-se de zâmbet. Acesta este atractiv pentru mamă și o stimulează să stea aproape și să se joace cu el. Aceste interludii de joacă și zâmbet ajută la cimentarea legăturii dintre copil și mama sa. Fiecare devine întipărit cu celălalt și se formează un atașament reciproc, puternic, o legătură persistentă ce va fi extrem de importantă pentru viața ulterioară a copilului. Copiii care sunt bine hrăniți și îngrijiți, dar care nu beneficiază de „dragostea" întipăririi timpurii, pot suferi de anxietăți tot restul vieții. Orfanii și copiii crescuți în instituții, unde atenția și legăturile personale sunt inevitabil limitate, ajung foarte frecvent să fie niște adulți anxioși. O legătură puternic cimentată în primul an de viață

înseamnă capacitatea de a forma legături strânse în timpul vieții adulte.

Buna întipărire din copilărie deschide un mare cont bancar emoțional pentru acel copil. Dacă mai târziu cheltuielile vor fi mari, va avea din belşug de unde să extragă. Dacă, pe măsură ce creşte, lucrurile vor merge prost în ceea ce priveşte grija părintească (cum ar fi separarea părinților, divorțul sau moartea), reziliența lui va depinde de calitatea de a se ataşa, căpătată în acel prim an vital. Bineînțeles că problemele ulterioare îşi vor lua partea lor de impozit, însă aceasta va fi minoră comparativ cu problemele din primele luni de viață. Un copil de cinci ani, evacuat din Londra în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial şi despărțit de părinți, atunci când a fost întrebat cine este, a răspuns: „Sunt nimicul nimănui". Este clar că şocul a fost devastator, însă efectul lui pe termen lung depinde în mare măsură de confirmarea sau contrazicerea experiențelor anterioare. Contradicția va provoca tulburări ce pot fi reparate, însă confirmarea va tinde să întărească anxietățile mai vechi.

Trecând la următoarea fază de ataşare, ajungem la fenomenul sexual de formare a perechilor. Poate nu toți avem parte de „dragoste la prima vedere", însă aceasta este departe de a fi un mit.

Acțiunea de a te îndrăgosti are toate proprietățile procesului de întipărire. Există o perioadă mai sensibilă (aceea de adult tânăr) în care are cele mai mari şanse să intervină; este un proces relativ rapid; efectele sunt de durată (comparativ cu timpul necesar apariției); este capabilă să reziste şi în absența recompenselor.

Împotriva acestor afirmații poate fi adus argumentul că, pentru mulți dintre noi, primele perechi formate sunt instabile şi efemere. Răspunsul este că în timpul pubertății şi imediat după, este nevoie de ceva timp pentru maturizarea capacității de a forma un cuplu adevărat. Această maturizare lentă ne oferă o fază de tranziție, în care noi putem încerca apa înainte de a sări în ea. Dacă n-ar fi aşa, am rămâne cu toții total fixați pe primele noastre iubiri. În societatea modernă, faza naturală de tranziție s-a mărit artificial, din cauza legăturii prea strânse şi prea lungi cu părinții. Aceştia tind să se agațe de copiii lor într-un moment în care, din punct de vedere biologic, ar trebui să le dea drumul. Motivul este destul de evident: pretențiile complexe pe care le are grădina zoologică umană fac în aşa fel încât unui individ de paisprezece sau cincisprezece ani îi este imposibil să supraviețuiască pe cont propriu. Această incapacitate îi conferă calitatea de copil, care îi stimulează

pe mamă şi pe tată să se comporte în continuare părinteşte, în ciuda faptului că puiul lor este acum matur sexual. În schimb, acest lucru îi prelungeşte adolescentului multe dintre trăsăturile infantile, astfel încât ele se suprapun nenatural cu cele noi, de adult. Ca rezultat, apar tensiuni considerabile şi deseori se creează un conflict între legătura părinte/copil şi tendința proaspăt dezvoltată de a forma o nouă legătură, sexuală.

Nu este vina părinților că progeniturile lor nu se pot încă descurca în lumea supertribului; de asemenea, nici copiii n-au vreo vină pentru că nu pot înceta să le transmită părinților semnale infantile de neajutorare. Este vina mediului artificial urban, care cere mai mulți ani de învățare din partea tânărului animal uman decât poate oferi ritmul natural de creştere.

În ciuda acestor interferențe cu inițierea noii relații de cuplu, întipărirea sexuală tot răzbate până la urmă. Poate că dragostea tinerească este de obicei efemeră, însă poate fi extrem de intensă – aşa de intensă, încât în unele cazuri chiar apar fixații permanente pe „iubirea din copilărie", indiferent de nepotrivirea socio-economică a relațiilor. Chiar dacă aceste perechi timpurii cedează tensiunii, tot îşi lasă urmele. În mod frecvent, e ca şi cum în alegerea ulterioară, în faza adultă, a unui nou partener sexual, este implicată

o căutare inconştientă a unora dintre trăsăturile-cheie ale primei întipăriri sexuale. Eşecul acestei căutări poate fi unul din factorii neidentificați ce duc la slăbirea unei căsătorii, ce pare, de altfel, reuşită.

Acest fenomen de *confuzie a legăturilor* nu este tipic doar pentru „iubirea din copilărie". Poate apărea în orice stadiu şi este foarte probabil să afecteze cea de-a doua căsnicie, atunci când sunt făcute comparații mai mult sau mai puțin tăcute cu partenerii anteriori. Poate avea şi un alt rol, dăunător, atunci când legătura părinte/copil se amestecă cu o legătură sexuală. Pentru a înțelege acest lucru, trebuie să ne amintim care este impactul legăturii cu părinții asupra copilului. Îi transmite acestuia trei lucruri: 1. Acesta este părintele *meu*. 2. Aceasta e specia căreia îi aparțin. 3. Aceasta este specia cu care trebuie să mă reproduc mai târziu.

Primele două instrucțiuni sunt foarte clare; a treia poate să fie interpretată greşit. Dacă legătura timpurie cu părintele de sex opus a fost foarte intensă, unele din caracteristicile *personale* ale acestuia pot ajunge să influențeze legăturile sexuale ulterioare ale copilului. În loc să preia mesajul sub forma „Aceasta este specia cu care trebuie să mă reproduc mai târziu", copilul îl

preia ca „Acesta este tipul de persoană cu care trebuie să mă reproduc mai târziu".

O influență limitatoare de acest fel poate deveni o problemă serioasă. Interferența dintre imaginea persistentă a părintelui şi procesul de formare a perechii poate duce la alegerea unui anume partener sexual, care, din alte puncte de vedere, este total nepotrivit. Invers, un tovarăş de viață foarte potrivit, dar căruia îi lipsesc unele trăsături neînsemnate însă considerente esențiale din imaginea părintelui partenerului, poate să nu reuşească să formeze o relație total împlinită. („Tatăl meu n-ar fi făcut niciodată aşa." – „Dar eu nu sunt tatăl tău.")

Se pare că acest fenomen stânjenitor al confuziei legăturilor este provocat de un grad nefiresc de izolare a familiei, fenomen des întâlnit în lumea înghesuită din grădina zoologică umană. Fenomenul de „străini în mijlocul mulțimii" tinde să elimine atmosfera de coeziune şi solidaritate tribală tipică micilor comunități. Pentru a se proteja, familiile se închid în ele, separându-se una de alta prin etajarea cuştilor sau prin pereți. Din nefericire, nu există semne de îmbunătățire a situației, dimpotrivă.

Lăsând în urmă problema confuziei legăturilor, trecem acum la un alt proces aberant de întipărire, mai ciudat: versiunea umană a întipăririi

eronate. Intrăm în lumea neobişnuită a fenomenului numit *fetişism sexual*.

Pentru o mică parte din oameni, natura primei experiențe sexuale poate avea efecte de schilodire psihologică. În loc să devină întipărit cu imaginea unui partener anume, acest tip de indivizi devin fixați sexual pe un obiect ce era în preajma lor în acel moment. Nu este deloc clar de ce majoritatea scăpăm de aceste fixații reproductive anormale. Probabil depinde de însuflețirea şi violența unor aspecte legate de prima descoperire sexuală importantă. Oricare ar fi motivul, acesta este un fenomen uimitor.

Dacă judecăm după informațiile documentate pe care le avem, se pare că ataşamentul față de un fetiş sexual apare cel mai frecvent atunci când actul sexual are loc spontan sau atunci când individul este singur. În multe situații, poate fi pus pe seama primei ejaculări a unui tânăr, care are loc adesea în absența unei femei şi fără preludiile tipice formării unui cuplu. Unul dintre obiectele prezente în momentul ejaculării capătă instant o puternică şi durabilă semnificație sexuală. Este ca şi cum întreaga forță a întipăririi tipice formării unui cuplu e canalizată accidental spre un obiect inert, conferindu-i într-o clipită un rol major pentru tot restul vieții sexuale a respectivei persoane.

Probabil că această formă frapantă de întipărire eronată nu este aşa de rară precum pare. Cei mai mulţi dintre noi dezvoltăm o relaţie de cuplu cu o persoană de sex opus, mai degrabă decât cu mănuşi de blană sau cizme de piele şi suntem fericiţi să ne declarăm deschis relaţia, încrezători că ceilalţi ne vor înţelege şi împărtăşi sentimentele; însă fetişistul, puternic întipărit cu obiectul său sexual neobişnuit, tinde să păstreze tăcerea asupra acestui ataşament ciudat. Obiectul neînsufleţit de care este legat şi care înseamnă enorm pentru el nu semnifică nimic pentru ceilalţi, aşadar, de teama de a fi ridiculizat, păstrează secretul. Nu numai că nu înseamnă nimic pentru majoritatea oamenilor, nefetişişti, însă nu înseamnă mare lucru nici pentru ceilalţi fetişişti, fiecare fiind specializat pe altceva. Mănuşile de blană înseamnă la fel de puţin pentru un fetişist pasionat de cizme de piele ca şi pentru un nefetişist. Astfel, fetişistul devine izolat din cauza acestei forme foarte specializate de întipărire sexuală.

Contraargumentul la cele spuse mai înainte poate fi existenţa unei serii de obiecte care apar cu o frecvenţă izbitoare în lumea fetişurilor. Obiectele de cauciuc, de exemplu, sunt foarte comune. Semnificaţia acestui lucru va deveni mai evidentă dacă vom examina câteva cazuri specifice de evoluţie a fetişurilor. Un băiat de

doisprezece ani se juca cu o haină din blană de vulpe atunci când a experimentat prima ejaculare. Ca adult, putea să ajungă la satisfacții sexuale doar în prezența blănurilor. Era incapabil să copuleze cu o femeie în felul obişnuit. O fată a avut primul orgasm în timp ce se masturba, strângând în mână o bucată de catifea neagră. Când s-a maturizat, catifeaua a devenit esențială pentru sexualitatea ei. Întreaga casă era decorată cu acest material şi s-a măritat doar pentru a obține mai mulți bani, pentru a cumpăra mai multă catifea. Un băiat de paisprezece ani a avut prima experiență sexuală cu o fată care purta o rochie de mătase. Mai târziu, a fost incapabil să facă sex cu o femeie dezbrăcată. Nu se excita decât dacă ea purta rochii de mătase. Un alt tânăr se uita pe fereastră atunci când a avut prima ejaculare. În acel moment, a văzut o siluetă deplasându-se în cârje pe stradă. Atunci când s-a căsătorit, putea să facă dragoste cu soția lui numai dacă aceasta purta cârje în pat. Un băiat de nouă ani a avut prima ejaculare în timp ce se juca cu o mănuşă catifelată cu care-şi mângâia penisul. Ca adult, a devenit fetişist, având o colecție de câteva sute de mănuşi. Toate activitățile lui sexuale erau direcționate către acele mănuşi.

Sunt multe exemple de acest fel, ce leagă clar fetişul adultului de prima experiență sexuală.

Printre alte fetişuri comune se numără: pantofii, cizmele de călărie, gulerele rigide, corsetele, dresurile, lenjeria intimă, pielea, cauciucul, şorţurile, batistele, părul, picioarele şi costumele speciale, cum ar fi uniforma de asistentă medicală. Uneori acestea devin elementele esenţiale pentru o copulare reuşită (şi de altfel normală). În unele cazuri pot înlocui complet partenerul sexual. Pentru cele mai multe dintre ele, se pare că textura este cea mai importantă trăsătură, adesea deoarece anumite frecări şi presiuni au avut o implicaţie semnificativă în provocarea excitaţiei sexuale, într-un anumit moment al vieţii. Dacă este implicat un material cu o calitate tactilă foarte caracteristică, acesta are mari şanse să devină un fetiş sexual. Acest lucru ar putea să explice frecvenţa ridicată a fetişurilor legate de cauciuc, piele şi mătase, de exemplu.

Fetişurile ce implică pantofi, cizme şi picioare sunt de asemenea comune şi este foarte posibil ca şi în aceste cazuri să fie implicată o anume atingere a corpului. Există un caz clasic, al unui băiat de paisprezece ani, ce se juca cu o fată de douăzeci de ani, care purta pantofi cu tocuri înalte. El stătea întins pe jos, în timp ce ea se urca în joacă pe el şi-l presa cu picioarele. Atunci când piciorul ei a întârziat pe penisul lui, băiatul a avut prima ejaculare. La maturitate, aceasta

a devenit singura lui formă de activitate sexuală. De-a lungul vieții, a reuşit să convingă mai mult de o sută de femei să calce pe el purtând pantofi cu toc înalt. Ideal, partenera trebuia să aibă o anumită greutate iar pantofii o anumită culoare. Întâmplarea originară trebuie recreată cât mai fidel pentru a avea efectul maxim.

Acest ultim caz arată foarte clar cât de uşor poate apărea masochismul. De exemplu, un alt tânăr a avut prima experiență sexuală spontan, în timp ce se lupta cu o fată mult mai mare ca fizic. Mai târziu a făcut o fixație pe femeile masive, agresive, care erau gata să-l rănească în timpul actului sexual. Nu este greu să ne imaginăm cum, în acelaşi fel, pot apărea unele forme de sadism.

Ataşarea de un fetiş sexual diferă în mai multe feluri de procesul de condiționare obişnuită. Ca şi întipărirea (sau experiențele traumatice pe care le-am menționat la începutul capitolului), este foarte rapidă, are efect de durată şi este greu de inversat. De asemenea, intervine într-o perioadă critică de sensibilitate. La fel ca întipărirea eronată, îl fixează pe individ de un obiect anormal, canalizându-i comportamentul sexual în altă direcție decât cea biologic normală, adică o persoană de sex opus. Nu atribuirea de semnificație sexuală unui obiect cum este o mănuşă

de cauciuc reprezintă problema, ci eliminarea tuturor celorlalte obiecte sexuale. În cazurile menționate, întipărirea eronată este atât de puternică, încât „epuizează" tot interesul sexual disponibil. Aşa cum puii din experiment urmează doar balonul portocaliu şi o ignoră total pe mama lor, la fel fetişistul fixat pe mănuşi se va împerechea doar cu mănuşi, ignorând complet potențialii parteneri. Atunci când mecanismul nu merge bine, dificultățile țin de exclusivitatea procesului de întipărire. Cu toții găsim diverse tipuri de texturi şi atingeri ce stimulează suplimentar actul sexual. Nu este nimic ciudat să-ți placă atingerea mătăsurilor fine şi a catifelei. Însă, dacă devenim fixați exclusiv pe acestea, astfel încât le ridicăm la acelaşi nivel cu o relație de cuplu (ca fetişistul atras de pantofi, care atunci când se găsea singur cu pantofii de damă, „roşea în prezența lor ca şi cum ar fi fost vorba chiar de femei"), atunci ceva n-a mers bine deloc în privința mecanismului de întipărire.

De ce oare un număr mic, însă în acelaşi timp considerabil, de animale umane suferă de acest gen de întipărire eronată? Alte animale, în condițiile naturale din sălbăticie, nu se manifestă astfel. Acest lucru li se întâmplă doar atunci când sunt capturate şi crescute în condiții artificiale sau când sunt ținute în preajma altor specii sau

în situația unor experimente. Poate că aceste situații ne pot oferi un indiciu. După cum am arătat deja, într-o grădină zoologică umană, condițiile sociale sunt extrem de artificiale pentru specia noastră simplă, tribală. În multe dintre supertriburile noastre, comportamentul sexual este limitat sever la vârsta critică a pubertății. Deşi devine ascuns prin tot felul de inhibiții nefireşti, nimic nu-l poate însă opri complet. Va izbucni fără întârziere, iar dacă, atunci când se întâmplă, sunt prezente anumite obiecte foarte caracteristice, acestea pot fi extrem de impresionante. Dacă în ceea ce priveşte chestiunile sexuale, adolescentul în dezvoltare ar începe să acumuleze experiență treptat, de la o vârstă mai fragedă şi dacă aceste explorări sexuale ar fi mai bogate şi mai puțin limitate de lumea artificială a supertribului, poate că întipărirea eronată de mai târziu ar putea fi evitată. Ar fi interesant dacă am şti câți dintre fetişiştii extremi au fost copii singuri, fără frați şi surori sau dacă în timpul adolescenței au fost timizi şi retraşi în a iniția contacte personale sau dacă provin din familii foarte stricte. Pentru a afla acest lucru este nevoie de cercetări suplimentare, însă bănuiala mea e că procentul este foarte mare.

O formă importantă de întipărire eronată, pe care nu am menționat-o, este *homosexualitatea*. Am lăsat-o pentru acum deoarece este un fenomen

mai complex şi pentru că întipărirea eronată este doar o parte a poveştii. Comportamentul homosexual poate apărea în patru moduri. În primul rând, poate interveni ca un caz de întipărire eronată, cam în acelaşi fel ca fetişismul. Dacă cea mai timpurie experienţă sexuală din viaţa unui individ este foarte puternică şi apare ca rezultat al contactului intim cu o persoană de acelaşi sex, atunci se poate dezvolta rapid o fixaţie pe acel sex. Dacă, în timp ce doi băieţi adolescenţi se luptă sau se dedau la vreun fel de joc sexual, intervine ejacularea, acest lucru poate duce la întipărire eronată. Ceea ce este ciudat este că băieţii împărtăşesc adesea experienţe sexuale de diverse feluri, dar totuşi majoritatea devin adulţi heterosexuali. Din nou, trebuie să ştim mult mai multe lucruri despre ce anume îi fixează pe unii, însă nu pe majoritatea. Ca şi în cazul fetişiştilor, probabil are întrucâtva de-a face cu gradul de experienţă socială a băiatului. Cu cât a fost mai mărginit din punct de vedere social, cu cât a fost mai limitat în relaţiile personale, cu atât va fi mai pustiu tabloul lui sexual. Majoritatea băieţilor au, să zicem aşa, o tablă sexuală pe care lucrurile sunt schiţate vag, şterse şi redesenate. Însă băiatul izolat sau retras îşi păstrează tabloul lui sexual de un alb virgin. Atunci când, până la urmă, se desenează ceva

pe el, va avea un impact mult mai dramatic asupra lui şi va păstra imaginea pentru tot restul vieţii. Băieţii zvăpăiaţi şi extrovertiţi pot fi de asemenea implicaţi în activităţi homosexuale, însă ei le vor adăuga ca experienţe doar şi vor trece mai departe, trăind noi şi noi experienţe pe măsură ce avansează cu explorările lor de socializare.

Aceasta mă duce cu gândul la celelalte cauze ale comportamentului homosexual persistent. Spun „persistent", deoarece activităţile homosexuale scurte şi trecătoare apar în cazul vastei majorităţi, într-un moment al vieţii, la ambele sexe, ca parte a explorărilor sexuale în general. Pentru majoritatea oamenilor, cum sunt băieţii zvăpăiaţi, acestea sunt experienţe superficiale şi aparţin de regulă copilăriei. Pentru alţii însă, comportamentul homosexual persistă de-a lungul vieţii, frecvent, cu excluderea aproape totală sau chiar totală a activităţilor heterosexuale. Tipul de întipărire eronată despre care am discutat nu explică toate aceste cazuri. O a doua cauză, foarte simplă, este aceea că sexul *opus* se comportă într-un mod deosebit de neplăcut cu un individ anume. Un băiat terorizat de fete poate ajunge să privească alţi masculi ca pe nişte parteneri sexuali mai atrăgători, cu toate că aceştia nu sunt obiecte sexuale adecvate. O fată terorizată

excesiv de băieți poate reacționa în același fel, alegându-și alte fete ca partenere sexuale. Bineînțeles, terorizarea nu este singurul mecanism: trădarea și alte forme de pedeapsă socială sau fizică din partea sexului opus pot fi la fel de eficiente. (Chiar dacă sexul opus nu este direct ostil, presiunile culturale ce impun restricții puternice asupra activităților heterosexuale pot duce la același rezultat.)

A treia influență majoră în crearea unui homosexual persistent este aprecierea rolului părinților în copilărie. Dacă un copil are un tată slab, dominat de mamă, este posibil să confunde și să inverseze rolul feminin cu cel masculin. Acest lucru poate duce mai târziu la alegerea unui partener de sex greșit pentru a forma o pereche.

Al patrulea caz este mai evident. Dacă persoanele de sex opus sunt total absente, pentru o lungă perioadă de timp, atunci membrii aceluiași sex devin cel mai apropiat înlocuitor pentru contacte sexuale. Un mascul astfel izolat de femele sau o femelă izolată de masculi poate să practice persistent homosexualitatea, în lipsa vreunei influențe din partea celorlalți trei factori pe care i-am menționat. De exemplu, un bărbat prizonier, chiar dacă n-a fost întipărit eronat, este legat de sexul opus și a avut un tată care o domina pe mamă într-un fel foarte masculin,

poate să se implice în activități homosexuale pe termen lung, dacă se află într-o închisoare exclusiv masculină, unde cel mai apropiat lucru de corpul unei femei este corpul unui alt bărbat. Dacă, în închisori, internate, vapoare sau cazărmi, condițiile unisexuale durează câțiva ani, homosexualul de ocazie poate deveni condiționat în cele din urmă de recompensele acestui comportament sexual constrâns şi poate persista în practicarea lui şi după ce s-a întors într-un mediu heterosexual.

Dintre aceste patru influențe ce conduc la comportamentul homosexual persistent, doar prima este relevantă pentru acest capitol, însă a fost nevoie să le discutăm pe toate în ideea de a explica rolul parțial pe care-l joacă întipărirea eronată în cadrul acestui fenomen sexual deosebit.

La alte animale, comportamentul homosexual face parte mai degrabă din varietatea „cel mai apropiat înlocuitor" şi dispare în prezența membrilor de sex opus, activi sexual. Există însă şi cazuri de animale persistent homosexuale, în situații de experimente sociale speciale. De exemplu, dacă bobocii de rață sălbatică sunt crescuți doar în grupuri de masculi de cinci până la zece indivizi pentru primele şaptezeci şi cinci de zile din viață şi nu întâlnesc în acest timp nici o femelă din specia lor, aceştia devin

permanent homosexuali. Atunci când sunt eliberați pe un lac pe care sunt atât masculi cât şi femele, le ignoră complet pe acestea şi stabilesc perechi homosexuale între ei. Această situație va continua mulți ani, probabil toată viața rățoilor homosexuali, iar femelele nu pot face nimic pentru a o schimba. Se ştie foarte bine că porumbeii crescuți în perechi homosexuale copulează între ei şi pot forma perechi propriu-zise. Doi masculi care au devenit întipăriți unul cu altul în acest fel au trecut împreună prin întregul ciclu de împerechere, cooperând pentru construirea cuibului, clocind ouăle şi crescând puiul. Bineînțeles, ouăle fertile au trebuit luate de la o pereche reală, însă au fost repede acceptate, fiecare comportându-se ca şi cum celălalt le-ar fi ouat. Dacă o femelă reală ar fi fost introdusă după ce perechea homosexuală se lansase în ciclul pseudoreproductiv, este puțin probabil ca vreunul dintre masculi să-i fi acordat vreo atenție. În acel stadiu, homosexualitatea devenise deja persistentă, cel puțin pentru durata ciclului complet de reproducere.

Întipărirea eronată la oameni nu este limitată doar la relațiile sexuale. Poate interveni şi în relația dintre părinte şi copil. Nu avem dovezi clare în ceea ce priveşte copiii umani întipăriți cu părinți din altă specie. Cazurile faimoase ale aşa-numiților „copii-lupi" (copii abandonați

sau rătăciți, care au fost alăptați și crescuți de lupoaice) n-au fost niciodată dovedite în întregime și pentru moment trebuie să rămână pe tărâmul fanteziei. Dacă așa ceva ar fi însă posibil, fără îndoială că acești copii-lupi ar suferi o întipărire eronată cu părinții adoptivi.

Procesul invers, dimpotrivă, este întâlnit aproape în fiecare zi. Atunci când un pui de animal este crescut îndeaproape de un părinte adoptiv uman, nu doar animalul devine greșit întipărit. Părintele adoptiv uman devine și el adesea întipărit intens și eronat, răspunzând față de animal ca și cum ar fi un copil uman. Același devotament emoțional împărtășit cu dragoste, aceleași inimi frânte apar când ceva nu merge bine.

Exact cum un pseudopărinte trebuie să aibă anumite calități pentru ca întipărirea greșită a puiului să funcționeze, cum este balonul portocaliu al bobocilor (un obiect mare și mobil), și pseudocopilul este mai potrivit dacă posedă unele caracteristici tipice ale unui copil uman. Copiii umani sunt neajutorați, catifelați, calzi, rotunjori, au fața plată, ochii mari și plâng. Cu cât un animal tânăr are mai multe din aceste calități, cu atât este mai probabil să stimuleze declanșarea legăturii părinte–copil cu un părinte adoptiv uman întipărit greșit. Mulți pui de

animale au aproape toate aceste proprietăți și este extrem de ușor ca un om să devină întipărit cu ei în câteva minute. Un pui de căprioară catifelat, cald, cu ochii mari, ce-și cheamă mama sau un cățeluș grăsuț ce plânge după cățeaua care lipsește proiectează o puternică imagine infantilă, căreia puține femele umane îi pot rezista. Cum unele dintre aceste trăsături copilărești sunt chiar mai puternice la astfel de animale decât la copiii umani, stimulii exagerați ce vin din partea pseudocopilului pot fi deseori mai puternici decât cei naturali, iar întipărirea eronată se intensifică.

Pseudocopiii animale au un mare dezavantaj: cresc prea repede. Chiar și speciile care se dezvoltă mai lent ajung la maturitate într-un interval mult mai mic decât un copil uman. Când acest lucru se întâmplă, adeseori devin de necontrolat și își pierd farmecul infantil. Însă animalul uman este o specie ingenioasă și a încercat să controleze această evoluție nefericită a lucrurilor. Prin încrucișări selective, timp de secole, a reușit să transforme animalele de casă, făcându-le mai infantile, astfel că pisicile și câinii adulți, de exemplu, sunt mai degrabă versiuni juvenile ale corespondenților lor sălbatici. Aceste animale rămân jucăușe și dependente de oameni, astfel că-și îndeplinesc în continuare rolul de substitute de copii.

În cazul unor rase de câini (căţeii de salon sau căţeii de „jucărie“), acest proces a fost dus la extreme. Aceştia nu doar că se poartă într-un fel mai juvenil, însă şi arată şi sună mai copilăroşi. Întreaga lor anatomie a fost modificată pentru a fi mai apropiaţi de imaginea unui copil uman, chiar şi ca adulţi. Astfel, ei pot funcţiona ca un pseudocopil satisfăcător nu doar pentru câteva luni, când sunt pui, ci timp de zece ani sau mai mult, o perioadă de timp care începe să se potrivească cu cea a copilăriei umane. Mai mult, ei se descurcă mai bine decât un copil uman, deoarece rămân copilăroşi de-a lungul acestei întregi perioade.

Un bun exemplu în acest sens este pechinezul. Strămoşul sălbatic al pechinezului (ca şi al tuturor câinilor domestici) este lupul, o făptură care poate cântări până la 68 de kilograme sau mai mult. Greutatea medie a unui european adult este cam aceeaşi, în jur de 70 de kilograme. Greutatea unui copil uman nou-născut este aproximativ între 2 şi 4,5 kilograme, media fiind undeva puţin peste 3 kilograme. Astfel, pentru a transforma un lup într-un pseudocopil, a fost nevoie să i se reducă greutatea de cincisprezece ori comparativ cu cea naturală. Pechinezul este un triumf al acestui proces, cântărind astăzi între 3,2 şi 5,5 kilograme, cu o medie de aproximativ

4,5 kilograme. Până acum, toate bune. Se potriveşte cu greutatea copilului uman şi chiar ca adult păstrează prima dintre calităţile vitale ale unui pseudocopil: este mic. Însă mai are nevoie şi de alte îmbunătăţiri. Picioarele unui câine sunt prea lungi în raport cu corpul. Aceste proporţii duc mai degrabă cu gândul la un om adult, decât la un bebeluş cu mâinile şi picioarele scurte. Aşa că... să-i scurtăm picioarele! Prin încrucişări selective atente, se pot produce varietăţi de câini cu picioare din ce în ce mai scurte, până ajung să meargă ca o raţă. Acest lucru nu doar că îmbunătăţeşte proporţiile, însă, ca bonus, le face pe animale să pară mai neîndemânatice şi mai neajutorate. Din nou, acestea sunt caracteristici infantile valoroase. Însă tot lipseşte ceva. Câinele este suficient de cald pentru a fi mângâiat, însă nu este îndeajuns de catifelat. Părul său natural, adaptat la viaţa în sălbăticie, este scurt, aspru şi tare. Aşa că... să-i punem păr! Salvarea vine din nou din încrucişările selective, ducând la un păr lung, moale, mătăsos, ce dă impresia esenţială a superfineţii unui bebeluş.

Mai sunt necesare şi alte modificări ale formei ancestrale a câinelui. Trebuie să devină mai rotofei, cu ochii mai mari şi coada mai scurtă. Trebuie doar să ne uităm la un pechinez şi vom observa că aceste schimbări au fost, de asemenea,

impuse cu succes. În mod normal, urechile îi stăteau drepte şi erau ascuţite. Făcându-le mai mari, mai moi şi acoperindu-le cu păr lung şi fin, am reuşit să obţinem o asemănare rezonabilă cu imaginea unui copil căruia îi creşte părul. Vocea unui lup sălbatic este prea joasă, însă reducerea corpului a avut grijă de acest lucru, ajungându-se la un ton mai înalt, infantil. În sfârşit, mai rămâne faţa. Figura unui câine sălbatic este prea ascuţită, fiind nevoie şi aici de puţină chirurgie genetică. Nu contează că-i deformăm maxilarele şi se va hrăni mai greu, este ceva ce trebuie făcut. Astfel, pechinezul s-a ales cu o faţă turtită, ca a unui copil. Din nou, acest lucru a adus şi un bonus, deoarece îl face şi mai neajutorat şi mai dependent de pseudopărintele lui, care-i asigură alimentele potrivite, o altă caracteristică esenţială a activităţilor părinteşti. Iată-l deci pe pseudocopilul nostru pechinez, mai moale, mai rotofei, mai neajutorat, cu ochii mai mari şi cu faţa mai plată, gata să stabilească o legătură puternică, eronat întipărită, cu orice adult uman care se află prin preajmă. Iar acest lucru funcţionează. Funcţionează aşa de bine, încât aceste animale nu doar că sunt crescute de oameni, ci de asemenea trăiesc alături de ei, călătoresc împreună, au medicii lor (veterinari), în multe cazuri sunt îngropate în cimitire, la fel ca oamenii, iar uneori

chiar moştenesc bani prin testament, precum un urmaş uman.

Cum am spus şi înainte, în legătură cu alte subiecte, aceasta este o descriere, nu o critică. E greu de înțeles de ce foarte mulți oameni critică astfel de activități, când ele îndeplinesc în mod evident o necesitate fundamentală ce nu poate fi satisfăcută pe căi fireşti. Este şi mai greu de înțeles de ce unii oameni pot accepta acest tip de întipărire, iar alte tipuri nu. Spre exemplu, mulți oameni resping ideea întipăririi sexuale eronate şi sunt revoltați la gândul că un om poate să facă dragoste cu un obiect fetiş sau cu un individ de acelaşi sex, dar acceptă fericiți întipărirea parentală eronată, în care un adult uman este legat puternic de un cățel de salon sau hrăneşte cu biberonul un pui de maimuță. De ce oare fac această distincție? Din punct de vedere biologic, nu este nici o diferență între aceste două activități. Ambele implică întipărirea eronată şi ambele sunt exemple de aberații de la tipurile normale de relații umane. Însă, cu toate că în sens biologic amândouă trebuie clasate ca anormalități, nici una nu-i afectează în vreun fel pe spectatori, pe indivizii din afara acestor relații. Poate noi credem că ar fi fost mai bine dacă fetişistul sau iubitorul de animale ce nu are copii s-ar fi bucurat de plăcerile unei familii

împlinite, însă pierderea este a lor, nu a noastră, şi nu avem nici un motiv să fim ostili faţă de nici unul dintre ei.

Trebuie să acceptăm adevărul că, trăind într-o grădină zoologică umană, vom suferi inevitabil de pe urma multor relaţii anormale. Vrând-nevrând, suntem expuşi la stimuli nefireşti pe căi neobişnuite. Sistemul nostru nervos nu este echipat pentru a face faţă acestei situaţii, iar răspunsul nostru poate fi uneori eronat. Ca şi în cazul animalelor supuse experimentelor sau închise la zoo, ne putem găsi în postura de a forma diverse legături ciudate şi uneori dăunătoare sau putem suferi de pe urma unor confuzii serioase ale acestor legături. I se poate întâmpla oricăruia dintre noi, oricând. Nu e decât un alt risc pe care-l implică naşterea şi traiul într-o grădină zoologică umană. Cu toţii suntem posibile victime şi reacţia cea mai potrivită, atunci când vedem la alţii aceste probleme, este mai degrabă compătimirea decât intoleranţa crudă.

6

Goana după stimulare

Atunci când un om se apropie de vârsta de pensie, se visează adeseori stând liniştit la soare. Relaxându-se şi „luând lucrurile mai uşor”, el speră să ducă o viaţă plăcută şi îndelungată. Dacă reuşeşte să-şi îndeplinească visul de a sta la soare, un lucru e sigur: nu-şi va prelungi viaţa, ci şi-o va scurta. Motivul e simplu – a renunţat la goana după stimulare. În grădina zoologică umană, suntem cu toţii implicaţi în aceasta şi, dacă o abandonăm sau o abordăm greşit, avem probleme serioase.

Scopul acestei lupte este acela de a obţine volumul optim de stimulare din mediul nostru. Nu volumul maxim. Putem fi la fel de bine suprastimulaţi, ca şi substimulaţi. Punctul optim (sau o medie fericită) se află undeva între aceste două extreme. Este ca şi cum am regla volumul muzicii la radio: dacă e prea slab nu are impact, dacă e prea tare devine deranjant. Undeva între acestea două se găseşte nivelul ideal, iar ţinta

luptei pentru stimuli, raportat la întreaga noastră existență, este atingerea acestui nivel.

Pentru cineva care trăieşte într-un supertrib, acest lucru nu este uşor. E ca şi cum ar fi înconjurat de sute de „radiouri" comportamentale, dintre care unele abia şoptesc, pe când altele urlă de ne asurzesc. Dacă, în situații extreme, toate şoptesc sau repetă monoton acelaşi lucru încontinuu, omul nostru va suferi de plictiseală acută. Dacă toate urlă, va ajunge la un stres sever.

Strămoşul nostru tribal nu găsea o mare problemă în acest lucru. Cererile supraviețuirii îl țineau ocupat. Avea nevoie de tot timpul şi de toată energia pentru a rămâne în viață, pentru a găsi mâncare şi apă, a-şi apăra teritoriul, a evita duşmanii, pentru a se înmulți şi a-şi creşte copiii şi pentru a-şi construi şi întreține adăpostul. Chiar şi când vremurile erau extrem de grele, provocările erau cel puțin comparabile. El n-ar fi putut niciodată să fie supus frustrărilor şi conflictelor complexe care au devenit atât de tipice pentru existența supertribală. În acelaşi timp, n-avea şanse să sufere fără motiv nici de plictiseala substimulării apăsătoare, pe care, în mod paradoxal, viața supertribală o impune de asemenea. În concluzie, formele avansate ale luptei pentru stimuli reprezintă o specialitate a

animalului urban. Nu le putem identifica printre animalele sălbatice sau printre oamenii „sălbatici" aflați în mediul lor natural. Le găsim însă atât la omul urban, cât şi la un anumit tip de animal urban – cel de la zoo.

Ca şi grădina zoologică umană, cea de animale le oferă ocupanților siguranța de a avea regulat mâncare şi apă, protecție față de vicisitudinile naturii şi față de prădătorii lor naturali. Are grijă de igiena şi de sănătatea lor. Însă, în unele situații, îi poate supune unor mari presiuni. În aceste condiții extrem de artificiale, animalele de la zoo pot de asemenea să treacă de la lupta pentru supraviețuire la lupta pentru stimuli. Atunci când influxul de stimuli din lumea înconjurătoare este prea scăzut, sunt nevoite să caute căi pentru a-l spori. În alte situații, când acest influx este prea mare (cum este panica unui animal ce tocmai a fost capturat), trebuie să încerce să-l reducă.

Problema este mai serioasă pentru unele specii decât pentru altele. Din acest punct de vedere, animalele se încadrează în două categorii fundamentale: specializate şi oportuniste. Cele specializate sunt acelea care şi-au dezvoltat un sistem unic de supraviețuire, de care depind total şi care le domină viața. Astfel de ființe sunt

furnicarii, koala, panda uriaş, şerpii şi vulturii. Atâta timp cât furnicarii au furnici, koala au frunze de eucalipt, panda au rămurele de bambus, iar şerpii şi vulturii îşi au prăzile lor, aceştia se pot relaxa. Specializările lor alimentare sunt aşa de restrânse, încât, dacă cerinţele lor particulare sunt întrunite, pot accepta un mod de viaţă leneş şi altminteri fără mulţi stimuli. De pildă, vulturii vor prospera într-o mică volieră goală timp de peste patruzeci de ani fără să-şi ciugulească ghearele, atâta timp cât au zilnic ocazia să şi le înfigă într-un iepure proaspăt ucis.

Animalele oportuniste nu sunt aşa de norocoase. Acestea sunt speciile care n-au evoluat către un mecanism de supravieţuire unic şi specializat. În această categorie intră câinii şi lupii, ratonii şi coati[7], maimuţele cu şi fără coadă. Ele sunt genul „priceput la toate", mereu în căutarea oricărui avantaj, oricât de mic, pe care mediul li-l poate oferi. În sălbăticie nu se opresc niciodată din explorare şi căutare. Examinează totul şi orice, pentru a adăuga încă un avantaj pentru supravieţuirea lor. Aceste animale nu-şi pot permite să se relaxeze prea mult timp, iar evoluţia s-a asigurat de acest lucru. Sistemele lor nervoase

[7] O rudă a ratonului ce trăieşte în America de Sud şi Centrală (n. tr.).

au evoluat în aşa fel încât nu suportă lipsa de activitate şi trebuie să fie mereu în mişcare. Dintre toate speciile, omul este oportunistul suprem. Ca şi celelalte, are o acută nevoie de explorare. Ca şi ele, are o nevoie biologică înnăscută de a primi un influx mare de stimuli din partea mediului.

Într-o grădină zoologică (sau într-un oraş), aceste specii oportuniste sunt acelea care vor suferi cel mai mult din cauza mediului artificial. Chiar dacă primesc o dietă bine echilibrată, au un adăpost excelent şi sunt perfect apărate, se vor plictisi şi vor deveni apatice, iar în cele din urmă nevrotice. Cu cât am ajuns să înțelegem mai bine comportamentul natural al acestor animale, cu atât a devenit mai evident că, de exemplu, maimuțele de la zoo nu sunt altceva decât nişte caricaturi deformate ale semenilor lor sălbatici.

Însă animalele oportuniste nu se dau uşor bătute. Reacționează în fața acestei situații neplăcute cu o ingeniozitate remarcabilă. La fel răspund şi locuitorii grădinii zoologice umane. Dacă vom compara reacțiile unui animal de la zoo cu cele ale unui om urban, vom înțelege mai bine asemănările izbitoare dintre aceste două medii extrem de artificiale.

Lupta pentru stimuli acționează pe baza a şase principii fundamentale, pe care le vom examina pe rând, uitându-ne mai întâi la grădina zoologică animală şi apoi la cea umană. Iată care sunt aceste principii:

1. Dacă stimularea este prea slabă, îți poți creşte răspunsul comportamental *creând probleme inutile pe care apoi să le rezolvi.*

Am auzit cu toții de metodele de economisire a efortului, însă acest principiu se referă la metodele de risipă a efortului. Cel ce este implicat în lupta pentru stimuli îşi face intenționat de lucru, elaborând metode care ar fi putut fi simplificate, de altfel, sau de care chiar nu mai este nevoie.

Într-o cuşcă de la zoo, putem vedea o pisică sălbatică ce aruncă în sus o pasăre moartă sau un şobolan mort, pentru ca apoi să sară asupra lui într-un atac brusc. Aruncând prada, pisica îi imprimă mişcare şi astfel îi redă „viața", oferindu-şi şansa de a o „ucide" apoi. În acelaşi fel, o mangustă captivă poate fi văzută „scuturând până la moarte" o bucată de carne.

Astfel de manifestări apar şi la animalele domestice. Un câine de casă bine hrănit va aduce o minge sau un băț la picioarele stăpânului şi va aştepta răbdător ca acesta să arunce obiectul.

Odată ce se mişcă, prin aer sau pe pământ, devine o „pradă" pe care poate să o urmărească, să o „ucidă" şi apoi să o aducă înapoi pentru a repeta acțiunea. Câinele domestic nu face acest lucru pentru că-i este foame de mâncare, ci pentru că-i este foame de stimulare.

În felul lui, un raton aflat în cuşcă este la fel de ingenios. Dacă nu există mâncare pe care să o caute într-un râu din apropiere, el o va căuta oricum, chiar dacă nu există nici un râu. Îşi duce mâncarea la vasul cu apă, o scapă în el, o pierde şi apoi o caută. Când o găseşte, o clăteşte în apă înainte s-o mănânce. Uneori chiar o distruge prin acest proces, bucățile de pâine devenind un terci inutil. Însă nu contează, nevoia frustrată de a căuta hrană a fost satisfăcută. Fiindcă veni vorba, aceasta este originea vechiului mit cum că ratonii îşi spală mâncarea.

Există un rozător mare ce seamănă cu un porcuşor de Guineea pe picioroange şi se numeşte aguti. În sălbăticie acesta decojeşte anumite fructe înainte să le mănânce. Ține fructul cu membrele anterioare şi îl jupoaie cu dinții, aşa cum noi am putea decoji o portocală. Începe să mănânce doar atunci când fructul este complet curățat de coajă. În captivitate, această nevoie de a decoji este imperioasă. Dacă un aguti primeşte un măr sau un cartof perfect curat, el tot îl decojeşte meticulos,

iar după ce-l mănâncă, devorează şi coaja – încearcă să decojească chiar şi o bucată de pâine.

Dacă ne întoarcem la grădina zoologică umană, imaginea este de o asemănare uimitoare. Atunci când ne naştem într-un supertrib modern, suntem aruncaţi într-o lume în care inteligenţa umană a rezolvat deja majoritatea problemelor de bază ale supravieţuirii. Ca şi animalele de la zoo, descoperim că lumea noastră emană siguranţă. Cei mai mulţi dintre noi trebuie să depună un oarecare volum de muncă, însă, graţie dezvoltării tehnicii, ne rămâne o grămadă de timp liber pentru a intra în lupta pentru stimuli. Nu mai suntem totalmente absorbiţi de problemele găsirii hranei şi a adăpostului, creşterii copiilor, apărării teritoriului sau evitării duşmanilor. Dacă aduci contraargumentul că munceşti fără încetare, trebuie să-ţi pui o întrebare-cheie: ai putea să munceşti mai puţin şi totuşi să supravieţuieşti? În multe cazuri, răspunsul este cu siguranţă „da". Munca este echivalentul pentru vânătoare al omului din supertriburile moderne şi, precum animalele de la zoo, el o desfăşoară frecvent într-un mod mult mai elaborat decât este cu adevărat nevoie. Îşi creează singur probleme.

Doar acele sectoare ale supertribului care sunt mai vitregite de soartă chiar trebuie să muncească pentru a supravieţui. Însă chiar şi aceşti

oameni sunt nevoiți să intre în goana după stimuli atunci când au un moment liber, din următorul motiv special: poate că vânătorul tribal preistoric era un „muncitor pentru supraviețuire", însă sarcinile lui erau variate şi solicitante. Nefericitul subordonat din supertrib care „munceşte pentru a supraviețui" nu este la fel de norocos. Mulțumită diviziunii muncii şi industrializării, el este obligat să desfăşoare o muncă plictisitoare şi repetitivă – aceeaşi rutină, zi după zi, an după an –, bătându-şi joc de creierul uriaş pe care-l are în cap. Atunci când are câteva clipe pentru el însuşi, este nevoit să intre în lupta pentru stimuli, la fel ca oricine altcineva din lumea modernă, deoarece problema stimulării priveşte atât diversitatea cât şi volumul, atât calitatea cât şi cantitatea.

Pentru ceilalți, după cum am spus, cea mai mare parte a activității este muncă de dragul muncii, iar dacă este suficient de interesantă, atunci cel ce caută stimuli – un afacerist, să spunem – se poate găsi seara în situația de a fi avut aşa de multe împliniri în acea zi, încât în timpul liber îşi permite să se relaxeze prin cea mai liniştită dintre activități. Poate să moțăie lângă şemineu cu o băutură calmantă sau să ia cina într-un restaurant liniştit. Dacă dansează atunci când iese la cină, merită să observăm în ce fel o face.

Ideea este că şi muncitorul pentru supraviețuire poate ieşi seara la dans. La prima vedere poate părea că aici se naşte o contradicție, însă, la o examinare mai atentă, descoperim că este o diferență imensă între cele două feluri de a dansa. Marii oameni de afaceri nu frecventează cluburile de dans zgomotoase şi competitive, nici nu se abandonează în dansurile populare. Mişcările lor neîndemânatice pe ringurile din cluburile de noapte (a căror suprafață mică este croită după nevoia lor de stimuli slabi) sunt departe de a fi competitive sau sălbatice. Muncitorul care n-are talent la afaceri poate fi un dansator foarte bun: afaceristul de succes are şanse să fie un dansator slab. În ambele cazuri, individul ajunge la un echilibru, acesta fiind, bineînțeles, scopul luptei pentru stimuli.

Pentru a sublinia această idee, am simplificat exagerat lucrurile, astfel încât diferența dintre cele două tipuri sună ca o diferență între clase. Nu este aşa. Sunt o mulțime de afacerişti plictisiți, care suferă de activități de birou repetitive, aproape la fel de monotone ca împachetatul de cutii pe bandă. Aceştia vor căuta la rândul lor forme de recreere mai stimulante atunci când au timp liber. La fel, sunt o mulțime de meserii simple ce implică o activitate bogată şi diversă.

Muncitorul mai norocos se comportă seara mai degrabă precum afaceristul de succes, relaxându-se la un pahar şi la o discuție liniştită.

Un alt fenomen interesant se petrece cu gospodina substimulată. Înconjurată de toate aparatele moderne ce-i uşurează munca, ea trebuie să inventeze mecanisme de risipă a muncii, pentru a-şi ocupa timpul. Acest lucru nu este aşa de superficial precum pare. Cel puțin, ea poate să-şi *aleagă* activitățile: acest aspect reprezintă avantajul vieții în supertrib. În contextul vieții tribale, primitive, nu aveai de ales. Supraviețuirea cerea anumite lucruri. Trebuia să faci asta şi asta şi asta sau să mori. Acum poți să faci asta sau cealaltă sau altceva – orice vrei, atâta timp cât ai *ceva* de făcut, altfel vei încălca regulile de bază ale luptei pentru stimuli. Este şi cazul gospodinei: având toate aparatele automate care spală şi fac totul singure, trebuie să-şi facă de lucru cu altceva. Posibilitățile sunt nesfârşite, iar jocul poate fi dintre cele mai captivante. Însă la fel de bine poate să o ia pe căi greşite. Uneori i se poate părea dintr-odată jucătorului substimulat că activitatea compensatoare pe care o practică necontenit este mai degrabă lipsită de sens. Pentru ce să rearanjezi mobila, să colecționezi timbre sau să înscrii câinele la un alt concurs canin? Ce dovedesc aceste activități? Care este finalitatea?

Acesta este unul dintre pericolele luptei pentru stimuli. Substitutele activităților reale pentru supraviețuire rămân nişte substitute, oricum le-ai privi. Dezamăgirea poate apărea uşor şi atunci trebuie să facem față acestei probleme.

Există mai multe soluții. Una dintre ele este mai drastică. Este o varietate a luptei pentru stimuli numită căutarea luptei pentru supraviețuire. Adolescentul decepționat, în loc să arunce o minge pe terenul de joc, o poate arunca într-o fereastră. Gospodina dezamăgită, în loc să mângâie câinele, îl poate mângâia pe lăptar. Afaceristul deziluzionat, în loc să demonteze motorul maşinii, o poate dezbrăca pe secretară. Complicațiile acestor manevre sunt dramatice. Pe neaşteptate, individul se găseşte implicat în adevărata luptă pentru supraviețuire, în sens social. În timpul acestor faze, se manifestă o lipsă caracteristică de interes pentru rearanjarea mobilei sau colecționarea de timbre. După ce haosul s-a liniştit, vechile activități de substituție devin dintr-odată atrăgătoare din nou.

O variantă mai puțin drastică este căutarea luptei pentru supraviețuire prin intermediul unui delegat. Una dintre formele pe care le poate lua constă în amestecarea în viața emoțională a altor oameni, cărora să le creezi genul de probleme prin care altfel ar fi trebuit să treci tu însuți.

Acesta este principiul malițios al bârfei: este extrem de populară, deoarece este mult mai sigură decât acțiunea directă. Cel mai rău lucru care se poate întâmpla este să-ți pierzi câțiva prieteni. Dacă este practicată cu suficientă îndemânare, se poate întâmpla reversul: aceştia pot deveni sensibil *mai* prietenoşi. Dacă intrigile tale au reuşit să le distrugă viețile, ei pot să aibă mai multă nevoie decât oricând de prietenia ta. Astfel, cu condiția să nu fii prins, această schimbare poate avea două avantaje: emoția de a fi spectator al dramei lor şi intensificarea ulterioară a prieteniei lor.

Există şi o a doua formă, mai puțin dăunătoare, de căutare a luptei pentru supraviețuire prin intermediul unui delegat[8]. Constă în a te identifica tu însuți cu personajele fictive din cărți, filme, piese de teatru sau televiziune ce trăiesc o dramă. Această formă este încă şi mai populară şi s-a dezvoltat o întreagă industrie pentru a face față cererii enorme. Nu doar că este inofensivă şi sigură, însă are şi calitatea de a fi extrem de ieftină. Căutarea reală a luptei pentru supraviețuire poate fi foarte costisitoare, însă această variantă îi permite celui ce caută stimuli, pentru

---

[8] Am putea s-o numim de asemenea „trăire prin procură" (n. tr.).

doar câțiva bănuți, să se desfete în seducție, viol, adulter, foamete, crimă şi jaf, fără ca măcar să părăsească confortul fotoliului său.

2. Dacă stimularea este prea slabă, îți poți crește răspunsul comportamental *reacționând exagerat la stimuli normali.*

În cadrul luptei pentru stimuli, acesta este principiul exagerării. În loc să creezi o problemă pe care apoi să încerci s-o rezolvi, ca în cazul anterior, continui să tot răspunzi la un stimul cu care deja te-ai obişnuit, cu toate că nu te mai afectează ca la început. A devenit un simplu mecanism ocupațional.

În grădinile zoologice în care publicul are voie să hrănească animalele, unele specii plictisite, care n-au nimic de făcut, vor mânca încontinuu, până când vor deveni obeze. Ele au mâncat deja rația zilnică şi nu le mai este foame, însă ronțăitul fără rost e mai bun decât să nu faci nimic. Prin urmare, se îngraşă din ce în ce mai mult sau se îmbolnăvesc (sau ambele). Caprele mănâncă tone de cartoane de înghețată, hârtie, aproape orice li se oferă. Struții consumă până şi obiecte ascuțite din metal. Un caz clasic este legat de o femelă elefant. Ea a fost observată cu atenție într-o zi obişnuită la zoo, iar în acest

timp a mâncat (în afară de masa zinică, echilibrată şi nutritivă) următoarele lucruri oferite de public: 1 706 alune, 1 330 de dulciuri, 1 089 bucăţi de pâine, 811 biscuiţi, 198 de felii de portocală, 17 mere, 16 bucăţi de hârtie, 7 îngheţate, un hamburger, un şiret de pantof şi o mănuşă de damă, din piele albă. Sunt cazuri înregistrate de urşi de la zoo care au murit sufocaţi de presiunea enormă a mâncării din stomac. Atât de mari pot fi sacrificiile făcute în goana după stimulare.

Unul dintre cele mai ciudate exemple de acest fel priveşte un uriaş mascul de gorilă, care în mod frecvent mânca, regurgita şi apoi mânca din nou, executând propria sa variantă de banchet roman. Acest procedeu a fost dus şi mai departe de către un urs furnicar, care a fost deseori observat regurgitându-şi mâncarea de mai mult de o sută de ori, după care o mânca din nou, scoţând sunete de plescăit şi supt, tipice speciei sale.

Dacă posibilităţile de a se răsfăţa exagerat prin comportamentul alimentar sunt limitate şi nu există nimic altceva de făcut, un animal se poate curăţa excesiv, prelungind această activitate mult timp după ce penajul sau blana lui este perfect curăţită şi aranjată. Acest comportament poate duce, de asemenea, la probleme.

Îmi amintesc de un papagal galben crestat, căruia îi mai rămăsese o singură pană lungă şi galbenă din creastă, restul corpului fiind la fel de gol ca al unei găini la cuptor. Acesta este un caz extrem, însă nu este unic. Mamiferele pot să-şi curețe cu dinții şi să-şi lingă zone dezgolite de păr, până când apar răni, creând astfel un cerc vicios al iritațiilor şi al scărpinării.

Pentru omul implicat în goana după stimuli, sunt binecunoscute formele neplăcute pe care le poate lua acest principiu. În copilărie avem, de exemplu, suptul degetului mare pe perioade îndelungate, ca urmare a contactului şi interacțiunii reduse cu mama. Pe măsură ce creştem, putem să ajungem la mâncatul ocupațional, ronțăind fără sens ciocolată şi biscuiți ca să treacă timpul, rezultatul fiind că devenim din ce în ce mai graşi, ca urşii de la zoo. Sau putem să ne curățăm excesiv, ca şi papagalul, numai că la noi acest lucru se manifestă prin roaderea unghiilor, scărpinatul obsesiv sau ruperea cojilor de la răni. Băutul ocupațional poate duce de asemenea la îngrăşare, dacă băuturile sunt dulci sau la dependență şi posibile boli de ficat, dacă sunt alcoolice. O altă metodă de a pierde vremea este fumatul, care şi el implică riscuri.

Putem cădea într-o mulțime de capcane dacă ne aruncăm cu capul înainte în goana după stimuli.

Problema acestor metode de irosire a timpului este aceea că sunt aşa de limitate, încât nu pot fi dezvoltate. Tot ce putem să facem este să le repetăm întruna, pentru a le prelungi acțiunea. Pentru a fi cu adevărat eficiente, trebuie practicate pe perioade lungi, ceea ce înseamnă probleme. În cursul obişnuit al vieții, pot fi inofensive, ca metode mărunte de omorât timpul, însă, dacă sunt repetate excesiv, pot fi dăunătoare.

3. Dacă stimularea este prea slabă, îți poți crește răspunsul comportamental *inventând activități noi.*

Acesta este principiul creativității. Dacă activitățile obişnuite sunt prea anoste, animalul inteligent de la zoo trebuie să născocească altele noi. De exemplu, cimpanzeii captivi reuşesc să introducă noutate în viața lor explorând noi căi de locomoție, rostogolindu-se întruna, târşâindu-şi picioarele şi executând o gamă largă de mişcări de gimnastică. Dacă găsesc o bucățică de sfoară, o strecoară printre gratiile acoperişului şi se agață de capetele ei cu dinții sau cu mâinile şi apoi se învârt în aer ca acrobații de la circ.

Multe animale de la zoo se folosesc de vizitatori pentru a scăpa de plictiseală. Dacă îi ignoră

pe oamenii ce trec pe lângă cuştile lor, riscă să fie la rândul lor ignorate, însă dacă-i stimulează pe aceştia în vreun fel, atunci vor fi şi ele stimulate. Te minunezi ce-i poţi determina pe oameni să facă, dacă eşti un animal ingenios de la zoo. Dacă eşti un cimpanzeu sau un urangutan şi scuipi pe ei, încep să ţipe şi fug speriaţi. Şi uite-aşa mai trece o zi. Dacă eşti elefant, poţi să-i stropeşti cu salivă cu vârful trompei. Dacă eşti o morsă, poţi să-i împroşti cu apă cu coada. Dacă eşti o coţofană sau un papagal, poţi să-i ademeneşti să te mângâie zburlindu-ţi penele de pe cap, iar apoi să-i ciupeşti de degete cu ciocul.

Un leu mascul şi-a perfecţionat manipularea publicului într-un mod remarcabil. Metoda lui obişnuită de urinare (ca şi a motanilor) era eliberarea unui jet de urină, orizontal, spre un reper vertical, marcându-l astfel cu mirosul lui personal. Atunci când a făcut acest lucru pe o bară verticală din faţa cuştii, a observat că jetul îi stropeşte pe vizitatori şi creează o reacţie interesantă. Aceştia săreau înapoi, ţipând. Pe măsură ce timpul a trecut, nu numai că şi-a îmbunătăţit ţinta, însă a mai adăugat o şmecherie. După primul jet, când primul rând al audienţei se retrăsese deja, al doilea rând îi lua repede locul pentru a vedea mai bine. În loc să-şi consume încărcătura dintr-un singur jet, leul păstra ceva şi

pentru a doua tură, reuşind astfel să-i sperie şi pe cei din noul rând.

Cerşirea de hrană (ca acţiune diferită de şterpelirea mâncării) este o măsură care sare mai puţin în ochi, însă este la fel de recompensantă şi este practicată de o mare varietate de specii. Tot ce trebuie să faci este să inventezi un stil sau o postură personală, care să le placă trecătorilor şi să-i facă să creadă că ţi-e foame. Maimuţele au aflat că o palmă întinsă este suficientă, însă urşii s-au dovedit mai inventivi. Fiecare îşi are propria specializare: unul va sta pe picioarele posterioare şi va flutura o labă anterioară; altul va sta în fund într-o postură chircită, îmbrăţişându-şi picioarele posterioare; altul va sta în picioare şi-şi va agăţa o labă anterioară de falca gurii deschise; altul va sta în picioare şi-şi va clătina capul dintr-o parte în alta sau de sus în jos. Dacă eşti un urs inteligent de la zoo, este uimitor cât de uşor poţi să-i dresezi pe vizitatori să reacţioneze la aceste manifestări. Problema este că, dacă vrei să-ţi menţii publicul interesat, trebuie să-l răsplăteşti din când în când şi să mănânci unele dintre obiectele pe care ţi le aruncă. Dacă dai greş, în curând vizitatorii pleacă şi stimularea oferită de interacţiunea socială pe care ai inventat-o este pierdută. Urmarea acestui lucru

am văzut-o deja: trebuie să te întorci la „principiul exagerării", care este mai puțin satisfăcător şi te poate îngrăşa sau îmbolnăvi.

Caracteristica esențială a acestor abilități gimnastice şi cerşetoreşti este aceea că mecanismele de bază implicate nu se găsesc în natură. Acestea sunt invenții limitate la condițiile speciale ale captivității.

În grădina zoologică umană, acest principiu al creativității este dus la extreme impresionante. Am arătat deja cum poate să apară dezamăgirea atunci când activitățile de substituire a luptei pentru supraviețuire încep să pară fără sens, de multe ori pentru că activitățile alese sunt oarecum limitate în a-şi atinge scopul. Pentru a evita aceste limitări, omul a căutat forme din ce în ce mai complexe de exprimare, care-l absorb atât de mult, încât îl pot ridica la nişte niveluri ale experiențelor ce-i oferă satisfacții nesfârşite. Astfel, ieşim din domeniul fleacurilor ocupaționale şi intrăm în lumea captivantă a artelor frumoase, a filozofiei şi a ştiinței. Acestea au marele merit că nu sunt doar o metodă eficientă de combatere a substimulării, ci, în acelaşi timp, exploatează la maximum cea mai spectaculoasă proprietate fizică a omului – creierul său uriaş.

Din cauza importanței imense pe care au dobândit-o aceste activități în cadrul civilizațiilor

noastre, avem tendința să uităm că, într-un fel, ele nu sunt altceva decât mecanisme ale goanei după stimuli. Ca şi jocul de-a v-ați ascunselea sau şahul, îi ajută să-şi petreacă timpul dintre leagăn şi mormânt pe aceia care sunt destul de norocoşi să nu fie prinşi total în lupta brută pentru existență. Spun norocoşi deoarece, după cum am menționat mai devreme, marele avantaj al condiției supertribale este acela că suntem relativ liberi să ne alegem activitățile, iar atunci când mintea umană creează astfel de țeluri minunate, trebuie să ne considerăm fericiți că suntem în goana după stimuli şi nu prizonierii luptei pentru supraviețuire propriu-zisă. Acesta este omul inventator, exploatându-şi potențialul la maximum. Atunci când facem cercetare ştiințifică, ascultăm o simfonie, citim poezii, privim balet sau admirăm tablouri, nu putem decât să ne minunăm de cât de departe a ajuns omenirea în goana după stimuli şi de incredibila sensibilitate cu care a făcut acest lucru.

4. Dacă stimularea este prea slabă, îți poți creşte răspunsul comportamental *prin răspunsuri normale la stimuli subnormali.*

Acesta este principiul revărsării. Dacă nevoia internă de a efectua o activitate creşte prea mult, atunci se poate „revărsa" în absența obiectelor

externe care o provoacă în mod normal. Obiecte care în condiții naturale nu provoacă nici o reacție, primesc un tratament complet în mediul anost al grădinii zoologice. La maimuțe, acest lucru poate lua forma coprofagiei: dacă nu au mâncare la îndemână, sunt bune şi fecalele. Dacă nu există un teritoriu pe care să patruleze, e suficient şi pasul pe loc în cuşcă. Animalul se tot plimbă înainte şi înapoi, ritmic, până face cărare prin cuşcă. Cum am mai spus, este mai bine decât nimic.

În absența unui partener potrivit, un animal de la zoo poate încerca să se împerecheze cu orice găseşte în preajmă. De exemplu, o hienă singură a reuşit să se împerecheze cu vasul circular în care primea mâncare, ridicându-l pe o parte şi mişcându-se înainte şi înapoi, în aşa fel încât îi presa ritmic penisul. Un raton mascul care trăia singur îşi folosea culcuşul ca parteneră sexuală. Putea fi observat cum strânge un snop de paie pe care apoi îl lua în brațe, executând mişcări pelviene. Uneori, atunci când un animal este închis împreună cu un altul din altă specie, acesta poate deveni un substitut sexual. Un porc spinos cu coada perie, mascul ce trăia împreună cu un porc spinos cu coada prehensilă, încerca în mod repetat să se împerecheze cu acesta. Cele două specii

nu sunt înrudite îndeaproape şi aranjamentul spinilor este foarte diferit, rezultatul fiind extrem de dureros pentru masculul frustrat. Într-o altă cuşcă, o maimuţă-veveriţă era plasată împreună cu un rozător ce seamănă cu un cangur, numit iepure săritor sau *springhaas*, cam de zece ori mai mare decât maimuţa. Neînfricată, maimuţa miniaturală obişnuia să se urce pe spinarea rozătorului în timp ce acesta dormea şi încerca să copuleze cu el. Acest gest disperat de frustrare a apărut în presa locală într-o formă absolut neînţeleasă, fiind interpretat ca şi cum maimuţa practica un joc încântător „călărind animalul mai mare ca un mic jocheu îmblănit".

Aceste exemple sexuale ne amintesc de fetişism, însă nu trebuie să le confundăm. În cazul activităţilor legate de principiul „revărsării", imediat ce stimulul natural este introdus în mediu, animalul revine la normalitate. În cazurile pe care le-am menţionat, masculii implicaţi şi-au îndreptat brusc atenţia către femelele din propria specie atunci când au fost disponibile. Aceştia n-au rămas „obsedaţi" de substitutele lor de femele, aşa cum se întâmplă cu adevăraţii fetişişti, despre care am vorbit în capitolul anterior.

Un caz neobişnuit de o astfel de activitate, de data aceasta reciprocă, a apărut atunci când au fost găzduite împreună o femelă de leneş

şi o mică maimuţă de noapte sud-americană, numită „douroucouli". În natură, maimuţa îşi face o vizuină confortabilă într-o scorbură de copac, în care doarme pe timpul zilei. Femela de leneş, dacă ar fi născut în sălbăticie, şi-ar fi cărat puiul agăţat de ea pentru o perioadă considerabilă. În grădina zoologică, maimuţei îi lipsea un culcuş cald şi confortabil, iar femela de leneş ducea lipsa unui pui. Problema a fost abil rezolvată pentru amândouă prin gestul maimuţei de a dormi agăţată strâns de corpul leneşului.

Acest al patrulea principiu al goanei după stimuli nu acţionează atât de mult în ideea că orice adăpost e bun în caz de furtună, cât în aceea că orice adăpost e bun atunci când nu e furtună şi, în ciuda vijeliilor care lovesc grădina zoologică umană, locuitorii acesteia se găsesc adeseori în acest gen de situaţie. Tiparele emoţionale ale oamenilor din supertrib sunt blocate în mod constant dintr-un motiv sau altul. În mijlocul bogăţiei materiale se manifestă o mare sărăcie comportamentală. Atunci, ca şi animalele de la zoo, sunt obligaţi să răspundă la stimuli subnormali, indiferent cât de slabi.

În sfera sexuală, omul este mai bine echipat decât orice alt animal pentru a-şi rezolva problema lipsei unui partener prin masturbare,

care este cea mai comună soluție la care recurge. În ciuda acestui lucru, din când în când apare şi zoofilia, acțiunea de copulare dintre un om şi un individ din altă specie. Este ceva rar, însă nu atât de rar pe cât îşi imaginează majoritatea. Un studiu american recent a arătat că, în Statele Unite, 17% dintre băieții crescuți la ferme au experimentat cel puțin o dată în viață un orgasm în urma „contactului cu un animal". Sunt însă mult mai mulți oameni care practică forme mai uşoare de interacțiune sexuală cu animalele de fermă, în unele districte ajungându-se la procentul de 65%. Animalele preferate sunt de obicei viței, măgarii şi oile, iar câteodată unele păsări mari, cum sunt gâştele, rațele şi găinile.

Practicile zoofile sunt mult mai rare în rândul femeilor. Din aproape şase mii de femei americane, doar douăzeci şi cinci au resimțit un orgasm ca urmare a stimulării de către un animal, de obicei un câine.

Pentru cei mai mulți oameni, asemenea activități sunt bizare şi revoltătoare. Însă simplul fapt că ele există arată cât de departe pot ajunge unii oameni în căutare de stimuli pentru a evita inactivitatea. Asemănarea cu situațiile din grădinile zoologice este evidentă.

În această categorie intră şi alte forme de comportament sexual, cum este homosexualitatea „mai bună decât nimic". În absența stimulului normal, un obiect ce stimulează subnormal devine potrivit. Decât să nu mestece nimic, oamenii înfometați vor mesteca lemn şi alte lucruri fără nici o calitate nutritivă. Indivizii agresivi care n-au un oponent lovesc violent diverse obiecte inerte sau se automutilează.

5. Dacă stimularea este prea slabă, îți poți creşte răspunsul comportamental *intensificând artificial anumiți stimuli.*

Acest principiu priveşte crearea de „stimuli supernormali". Merge pe premisa simplă că, dacă stimulii normali produc răspunsuri normale, atunci stimulii supernormali ar trebui să producă răspunsuri supernormale. Această idee a fost intens exploatată în grădina zoologică umană, însă este rară în cea animală. Cercetătorii comportamentului animal au inventat o serie de stimuli supernormali pentru animale experimentale, însă incidența fenomenului este accidentală şi limitată la doar câteva exemple, dintre care voi descrie unul în detaliu.

Exemplul provine din propriile mele cercetări. Pentru o vreme, am ținut o colecție mixtă de

păsări într-un aviariu mare, pe acoperişul unui centru ştiinţific. La un moment dat, au început să fie tulburate de vizitele nocturne ale unei bufniţe, care încerca să le atace printre gratii. Pentru a investiga problema, am stat de pază timp de mai multe seri. Bufniţa n-a venit niciodată cât timp eram acolo, de fapt a dispărut complet şi, cu toate că nu s-a mai întâmplat nimic în această privinţă, am observat un comportament extrem de ciudat în interiorul aviariului.

Printre păsări, se aflau câţiva porumbei şi câteva cinteze micuţe, numite vrăbii de Java sau orezari. Aceste cinteze dormeau de obicei laolaltă, îngrămădite una într-alta pe o ramură. Spre surpriza mea, cintezele din aviariu se ignorau reciproc, preferând în schimb porumbeii ca tovarăşi de somn. Fiecare porumbel avea o mică cinteză care se înghesuia în corpul lui dolofan. Păsărelele se cuibăreau mulţumite pentru a petrece noaptea, iar porumbeii, deşi au fost luaţi prin surprindere la început de către neobişnuiţii parteneri de somn, erau prea adormiţi pentru a mai reacţiona în vreun fel şi, în cele din urmă, s-au culcat şi ei.

Nu aveam nici o explicaţie pentru acest comportament deosebit. Cele două specii nu fuseseră crescute împreună, deci nu se putea pune problema întipăririi eronate. Cintezele nici măcar nu

crescuseră în captivitate. După toate regulile, ele ar fi trebuit să doarmă împreună cu alți membri din specia lor. Mai era încă o problemă. De ce, dintre toate speciile prezente în aviariu, au ales porumbeii?

Revenind şi în alte seri pentru a supraveghea felul în care se culcă, am observat un comportament şi mai curios. Înainte de a adormi, micile cinteze le curățau penele porumbeilor cu ciocul, un alt comportament pe care în mod obişnuit ar fi trebuit să-l direcționeze spre propria lor specie. Încă şi mai ciudat, acestea au început să se joace capra pe spinările uriaşilor lor tovarăşi. O cinteză sărea pe spatele porumbelului ei, apoi sărea jos pe partea cealaltă; după aceea se urca din nou pe el şi tot aşa. Cea mai mare ciudățenie a fost când am văzut una dintre păsărele strecurându-se pe sub corpul porumbelului ei şi îndesându-se între picioarele lui. Porumbelul somnoros se ridica pe picioare şi se uita în jos la forma ce se agita sub pieptul lui rotofei. Stătea în această poziție, cu ciocul roz al cintezei ieşind printre penele din partea inferioară a pieptului.

Trebuia cumva să găsesc o explicație pentru această relație extraordinară. Nu era nimic în neregulă cu porumbeii, afară poate de toleranța lor remarcabilă. Cintezele erau acelea care aveau

nevoie de un studiu mai aprofundat. Am observat că aveau un semnal special când venea ora de culcare, ce le indica altor membri din specia lor când erau gata să se culce. Atunci când erau active, păstrau distanța dintre ele, însă când venea vremea să se adune împreună pentru noapte, o cinteză, probabil cea mai somnoroasă, își înfoia penele și se așeza ca pe cuib. Astfel, le semnaliza celorlalte cinteze din grupul ei că pot să i se alăture fără a fi izgonite. Următoarea cinteză venea și se cuibărea lângă prima, umflându-și de asemenea penele; apoi a treia, a patra și așa mai departe, până când se forma un rând de păsărele înghesuite una în alta. Ultimii veniți țopăiau adesea pe spatele rândului, strecurându-se către mijloc, în căutarea unei poziții mai călduroase și mai favorabile. Acestea erau toate indiciile de care aveam nevoie.

Acțiunea combinată de a se umfla în pene și de a se așeza le făcea pe cinteze să pară mai mari și mai sferice decât atunci când erau active. Acesta era semnalul-cheie, care spunea „vino și cuibărește-te lângă mine". Un porumbel cuibărit era încă și mai mare și mai sferic și astfel nu putea să nu trimită o versiune mult mai puternică a aceluiași semnal. Mai mult, spre deosebire de alte specii din aviariu, porumbeii aveau aceeași

culoare cenuşie ca şi cintezele. Astfel, fiind atât de mari, dolofani şi cenuşii, ei le trimiteau cintezelor un *semnal supernormal*, căruia pur şi simplu nu-i puteau rezista. Fiind programate genetic la această combinație de mărime, formă şi culoare, le răspundeau automat porumbeilor ca unor superstimuli pentru culcare, preferându-i pe aceştia membrilor propriei specii. Problema era că porumbeii nu se adună în rânduri. O cinteză care se înghesuia într-un porumbel se găsea la capătul „rândului", sărea pe spatele acestuia, nu reuşea să pătrundă în mijlocul „rândului", şi sărea jos în partea cealaltă. Porumbelul era atât de mare, încât părea probabil un întreg rând de cinteze, aşa că mica pasăre încerca din nou, însă tot nu reuşea. Tot insistând, până la urmă cinteza a încercat să împingă porumbelul de dedesubt şi a găsit în sfârşit o poziție confortabilă în „mijlocul rândului", între picioarele păsării mai mari.

Cum am spus mai devreme, acesta este unul dintre puținele cazuri cunoscute de stimuli supernormali, într-un context nonuman, care a intervenit fără a fi parte dintr-un experiment planificat. Alte exemple, mai bine cunoscute, au implicat întotdeauna utilizarea unei imitații experimentale. De exemplu, scoicarii sunt păsări

care clocesc ouăle într-un cuib construit pe pământ. Dacă unul dintre ouă se rostogoleşte afară din cuib, este adus înapoi cu o mişcare specială a ciocului. Dacă lângă cuib sunt plasate imitații de ouă, păsările le vor trage şi pe acestea în interior. Dacă li se oferă ouă de dimensiuni diferite, le vor prefera întotdeauna pe cele mai mari. De fapt, vor încerca să tragă în cuib ouă cu mult mai mari decât ale lor. Din nou, păsările nu se pot abține să răspundă unui stimul supernormal.

Puii de pescăruş argintiu, atunci când cer mâncare de la părinți, încep să ciugulească o pată de un roşu aprins, situată aproape de vârful ciocului păsării adulte. Părinții răspund la acest ciugulit regurgitând peşte pentru pui. Semnalul vital este pata roşie. S-a descoperit că puii ciugulesc chiar şi modele de carton ale capului părinților. Prin experimente repetate, s-a ajuns la concluzia că celelalte detalii ale capului părintelui nu erau importante. Puii ciuguleau şi o pată roşie izolată. Mai mult, dacă li se oferea un băț pe care erau desenate trei pete roşii, îl ciuguleau *mai intens* decât un model complet şi realist al părinților lor. Iarăşi, bățul cu cele trei pete era un stimul supernormal.

Mai sunt şi alte exemple, însă acestea sunt suficiente. E limpede, natura poate fi îmbunătățită, fapt pe care unii îl găsesc dezagreabil.

Motivul este însă simplu: fiecare animal este un sistem complex de compromisuri. Pretențiile contradictorii ale supraviețuirii trag de el în direcții diferite. De exemplu, dacă un animal este colorat prea intens, atrage atenția prădătorilor. Dacă este prea tern, nu poate să atragă un partener; și așa mai departe. Sistemul de compromisuri se poate relaxa doar atunci când presiunile supraviețuirii sunt reduse artificial. De pildă, animalele domestice sunt protejate de om şi nu mai au nevoie să se teamă de prădători. Fără nici un risc, culorile lor monotone pot fi înlocuite de un alb curat, pete țipătoare sau alte modele viu colorate. Dacă vor fi însă eliberate în habitatul lor natural, vor cădea repede pradă duşmanilor lor naturali.

Ca şi animalele lui domestice, omul supertribal își poate permite să ignore restricțiile de supraviețuire ale stimulilor naturali. El poate manipula stimulii, îi poate exagera și deforma după bunul plac al inimii. Intensificându-i artificial – prin crearea de stimuli supernormali –, își poate amplifica răspunsurile. În lumea lui supertribală, este ca un scoicar înconjurat de ouă uriaşe.

Oriunde te uiți vei găsi dovezi ale unui fel de stimulare supernormală. Ne plac florile colorate,

aşa că le încrucişăm pentru a obține unele mai mari şi mai țipătoare. Ne place ritmul locomoției umane, aşa că dezvoltăm gimnastica. Ne place gustul mâncării, aşa că o facem mai condimentată şi mai gustoasă. Ne plac anumite mirosuri, aşa că producem parfumuri puternice. Ne place să dormim pe o suprafață confortabilă, deci construim paturi supernormale cu arcuri şi saltele.

Putem să începem prin examinarea felului în care arătăm – hainele şi cosmeticele noastre. Multe costume masculine au pernuțe la umeri. La pubertate, există o diferență sensibilă a ratei de creştere a umerilor la masculi şi la femele, cei ai băieților devenind mai lați decât cei ai fetelor. Acesta este un semnal natural, biologic al masculinității adulte. Ridicarea artificială a umerilor adaugă o calitate supernormală acestei masculinități şi nu e de mirare că tendința cea mai exagerată apare la cea mai masculină dintre sfere, armata, unde sunt adăugați epoleți tari, pentru a mări şi mai mult efectul. De asemenea, o altă trăsătură a maturității, mai ales la bărbați, este creşterea în înălțime, astfel că multe costume agresive sunt încoronate de tot felul de pălării înalte, care dau impresia unei staturi

supernormale. Dacă n-ar fi prea incomode, am purta fără îndoială şi catalige.

Dacă masculii vor să pară supernormal de tineri, pot purta peruci care să le acopere capetele chele, dinți falşi cu care să-şi umple gurile ştirbe şi corsete care să le strângă burțile flasce. Se cunosc cazuri de directori tineri, care, din dorința de a părea supernormal de bătrâni, şi-au încărunțit artificial părul.

Femela adolescentă din specia noastră suferă o mărire a sânilor şi o lățire a şoldurilor ce indică maturizarea ei sexuală. Ea îşi poate intensifica semnalele sexuale prin exagerarea acestor trăsături. Îşi poate ridica, ascuți sau mări sânii în diverse feluri. Prin subțierea taliei, poate să scoată în evidență lățimea şoldurilor. De asemenea, îşi poate pune adaosuri pentru fese şi şolduri, o modă ce s-a dezvoltat supernormal în epoca turnúrilor şi a crinolinelor.

O altă modificare ce însoțeşte maturizarea sexuală a femeii este lungirea picioarelor în raport cu restul corpului. Astfel, picioarele lungi devin echivalentul sexualității, iar picioarele excepțional de lungi devin foarte atrăgătoare. Fiind elemente naturale, nu pot deveni stimuli supernormali prin ele însele (cu toate că tocurile înalte ajută puțin), însă lungirea lor artificială

apare în unele desene şi picturi erotice ale femeilor. Măsurarea proporţiilor din aceste desene a arătat că, în general, fetele sunt reprezentate ca având picioare nefiresc de lungi, uneori o dată şi jumătate mai lungi decât acelea ale modelelor originale. Moda recentă a fustelor foarte scurte are o încărcătură sexuală, nu atât pentru că expune masiv corpul, ci şi pentru că dă impresia unor picioare mai lungi, spre deosebire de fustele mai lungi de dinainte.

O gamă fastuoasă de stimuli supernormali poate fi găsită în lumea produselor cosmetice feminine. O piele curată, imaculată este un factor de atracţie sexuală universal. Fineţea ei poate fi exagerată prin pudre şi creme. În vremurile când era important ca o femeie să arate că ea nu trebuie să trudească în bătaia soarelui, cosmeticele au ajutat-o oferindu-i o albeaţă supernormală a pielii expuse vederii. Atunci când s-au schimbat condiţiile şi era important pentru ea să arate că-şi poate permite *luxul* de a sta la soare, au apărut produsele ce închideau culoarea pielii. Încă o dată, produsele cosmetice i-au fost alături pentru a-i oferi un bronz supernormal. În alte perioade era la modă să arate cât este de sănătoasă şi astfel se îmbujora supernormal cu farduri. O altă caracteristică a pielii feminine este

aceea că are mai puțin păr decât cea a bărbatului adult. Şi în acest caz poate fi obținut un efect supernormal prin diverse forme de epilare, părul fiind ras sau smuls dureros de pe picioare şi de pe față. Sprâncenele masculilor tind să fie mai stufoase decât ale femelelor, aşa că feminitatea supernormală poate fi atinsă şi în acest caz prin smulgerea lor. Dacă adăugăm la toate acestea machiajul supernormal al ochilor, rujarea buzelor, oja de pe unghii, parfumul şi uneori chiar rujul aplicat pe mameloane, ne dăm seama clar cât de mult exploatăm, de fapt, principiul supernormalității în goana după stimuli.

Am văzut deja într-un capitol anterior la ce forme simbolice supernormale a ajuns penisul uman. În vestimentația obişnuită nu este aşa de evident, cu excepția, poate, a unui scurt moment de glorie în epoca suspensorului medieval. Astăzi n-a mai rămas decât ciucurele pubian supernormal al traistei scoțiene.

Lumea bizară a afrodiziacelor este dedicată în întregime stimulilor sexuali supernormali. Timp de multe secole, în multe culturi, bărbații care îmbătrâneau au încercat să-şi stimuleze răspunsurile sexuale în declin prin diverse metode artificiale. Un dicționar de afrodiziace enumeră peste nouă sute de rețete, printre care unele

poțiuni încântătoare cum sunt angelica, cocoașa de cămilă, excrementele de crocodil, sperma de cerb, limba de gâscă, supa de iepure de câmp, grăsimea de leu, gâtul de melc şi organele genitale de lebădă. Fără îndoială, unele dintre aceste produse aveau efect, nu datorită proprietăților lor chimice, ci a prețului exagerat. În lumea orientală, pulberea de corn de rinocer era atât de prețuită ca stimul sexual supernormal, încât unele specii de rinocer aproape au dispărut. Nu toate afrodiziacele erau administrate pe cale orală. Unele erau frecate pe unele zone, altele fumate, trase pe nas sau purtate aproape de corp. Se pare că orice, de la băi aromatice la prafuri de prizat, a venit în sprijinul căutării frenetice a unei stimulări mai puternice şi mai violente.

Farmacia modernă este mai puțin orientată către sex, însă este plină de diverşi stimuli supernormali. Există somnifere, pentru a induce somnul supernormal, pilule energizante, ce oferă o vioiciune supernormală, laxative, ce produc defecație supernormală, produse de toaletă, ce oferă o curățire corporală supernormală şi pastă de dinți, pentru un zâmbet supernormal. Mulțumită ingeniozității omului, cu greu mai găsim vreo activitate naturală care să nu poată fi stimulată artificial.

Lumea publicității este o masă clocotindă de stimuli supernormali, fiecare încercând să-l depăşească pe altul. Unele firme concurente vând produse aproape identice, aşadar, căutarea de stimuli supernormali a devenit o mare afacere. Fiecare produs trebuie să fie prezentat într-o formă mai stimulantă decât al rivalilor. Pentru acest lucru este nevoie de o atenție continuă pentru detalii ce țin de formă, textură, model şi culoare.

O trăsătură esențială a unui stimul supernormal este aceea că nu are nevoie să exagereze *toate* elementele stimulului natural originar. Scoicarul răspundea la ouăle false pentru că erau supernormale într-un singur sens – al mărimii. Ca formă, culoare şi textură, erau la fel ca un ou normal. Experimentul cu puii de pescăruş a mers însă mai departe. În acest caz, petele roşii au fost exagerate şi, în plus, celelalte caracteristici neimportante ale figurii parentale au fost eliminate. Aşadar, a avut loc un dublu proces: exagerarea stimulilor esențiali şi eliminarea celor care nu erau vitali. În cadrul experimentului, acest lucru a fost făcut doar pentru a demonstra că petele roşii erau suficiente pentru a declanşa reacția. Totuşi, concentrarea pe petele roşii a fost probabil ajutată de eliminarea caracteristicilor

irelevante. Acest proces dual a fost utilizat pentru mulți stimuli umani supernormali, având un efect remarcabil. Acest lucru poate fi exprimat ca un principiu adițional al goanei după stimuli după cum urmează.

Atunci când anumiți stimuli sunt exagerați artificial până devin stimuli supernormali, efectul poate fi sporit şi mai mult prin reducerea altor stimuli (irelevanți sau omişi intenționat). Creând simultan stimuli subnormali în acest fel, stimulii supernormali vor părea mai puternici. Acesta este principiul *extremismului stimulilor.*

Atunci când vrem să ne bucurăm de lectură, piese de teatru, filme sau muzică, ne supunem automat acestei proceduri. Este însăşi esența a ceea ce numim dramatizare. Activitățile zilnice, executate aşa cum se petrec în viața reală, nu au destul suspans. Ele au nevoie să fie exagerate. Principiul extremismului stimulilor acționează pentru a ne asigura că detaliile irelevante sunt eliminate, iar cele importante sunt intensificate şi făcute mai extravagante. Chiar şi în cele mai realiste şcoli de teatru sau în literatura de non-ficțiune şi în filmele documentare, acest proces negativ tot funcționează. Detaliile irelevante sunt eliminate, producând astfel o exagerare indirectă. În spectacolele mai stilizate, cum sunt

opera sau melodrama, formele directe de exagerare sunt mult mai importante şi este uimitor cât de îndepărtate de realitate pot fi vocile, costumele, gesturile, acţiunile şi intrigile şi, cu toate acestea, cât de puternic rămâne impactul asupra creierului uman. Dacă acest lucru pare ciudat, atunci să ne amintim cazul păsărilor experimentale. Puii de pescăruş erau pregătiţi să răspundă unui înlocuitor al părinţilor lor, cum este un băţ cu trei pete roşii, ceva foarte îndepărtat de imaginea unui pescăruş adult. Reacţiile noastre la ritualurile înalt stilizate ale operei nu sunt mai neobişnuite.

Jucăriile, marionetele şi păpuşile copiilor ilustrează foarte clar acelaşi principiu. De exemplu, o păpuşă din cârpe are anumite trăsături esenţiale scoase în evidenţă, iar altele omise. Ochii devin nişte pete negre mari, în timp ce sprâncenele dispar. Gura este reprezentată printr-un zâmbet larg, iar nasul este redus la două puncte mici. Intraţi într-un magazin de jucării şi veţi pătrunde într-o lume a contrastelor dintre stimulii supernormali şi cei subnormali. Doar jucăriile pentru copiii mai mari devin mai puţin contrastante şi mai realiste.

Acelaşi lucru este valabil pentru desenele copiilor. În reprezentările corpului uman, trăsăturile importante pentru ei sunt mărite; cele care

nu sunt importante sunt reduse sau omise. De obicei, elementele care beneficiază de interesul lor sunt capul, ochii şi gura, care devin disproporționat de mari. Acestea sunt părțile corpului omenesc care au cea mai mare însemnătate pentru un copil mic, deoarece ele reprezintă aria de expresie şi comunicare vizuale. Urechile externe ale speciei noastre sunt inexpresive şi neimportante, fiind astfel ignorate adeseori.

Extremismul vizual de acest fel predomină de asemenea în arta comunităților „primitive". Dimensiunile capului, ochilor şi gurii sunt de obicei supernormale în raport cu dimensiunile corpului, iar alte trăsături sunt reduse, ca şi în desenele copiilor. Stimulii selectați pentru a fi măriți diferă însă, de la caz la caz. Dacă un personaj este ilustrat alergând, atunci picioarele vor fi supernormal de mari. Dacă un personaj stă pur şi simplu şi nu face nimic cu mâinile sau picioarele, acestea pot deveni nişte simple cioturi sau pot dispărea de tot. În cazul figurinelor preistorice ce reprezintă fertilitatea, trăsăturile reproducătoare pot fi exagerate până la excluderea celorlalte. O astfel de reprezentare poate etala un pântec însărcinat uriaş, fese enorme, şolduri late şi sâni voluminoşi, însă nu are mâini, picioare, gât şi cap.

Manipulările grafice ale subiectelor de acest fel au fost etichetate adesea drept deformări hidoase, ca şi cum frumuseţea corpului uman ar fi fost supusă cumva unor stricăciuni şi insulte malițioase. Ironia este că, dacă aceşti critici s-ar uita la propriile lor înfrumusețări corporale, ar vedea că aspectul lor nu este exact „aşa cum a vrut natura". Ca şi copiii şi artiştii primitivi, sunt şi ei încărcați de elemente „deformatoare", atât supernormale cât şi subnormale.

Fascinația pentru extremismul stimulilor în arte stă în felul în care aceste exagerări diferă de la caz la caz şi de la un loc la altul şi în modul în care aceste schimbări duc la apariția de noi forme ale armoniei şi echilibrului. În lumea modernă, desenele animate au devenit un furnizor major al acestui tip de exagerări vizuale, iar o formă specializată o găsim în arta caricaturii. Caricaturistul expert alege trăsăturile exagerate natural ale victimei sale şi supernormalizează cu abilitate aceste exagerări deja existente. În acelaşi timp, le reduce pe cele care nu sunt prea evidente. De exemplu, amplificarea nasului poate fi atât de extremă încât acesta să ajungă de două sau de trei ori mai mare, fără ca figura să devină de nerecunoscut. De fapt, o face şi mai uşor de recunoscut. Ideea este că noi identificăm figurile

individuale comparându-le în mintea noastră cu un model „tipic", idealizat de figură umană. Dacă un anumit chip are unele trăsături mai accentuate sau mai şterse, mai mari sau mai mici, mai lungi sau mai scurte, mai crispate sau mai senine decât fața „tipică" din mintea noastră, atunci acestea sunt caracteristicile pe care ni le vom aminti. Ca să deseneze o caricatură bună, artistul trebuie să intuiască trăsăturile pe care noi le-am selectat în acest fel, iar apoi trebuie să le supernormalizeze pe cele puternice şi să le subnormalizeze pe cele slabe. Fundamental, procesul este acelaşi cu cel utilizat de copii şi de populațiile primitive, cu excepția faptului că artistul caricaturist este interesat în primul rând de diferențele individuale.

Vreme îndelungată, artele vizuale au fost influențate de acest extremism al stimulilor. Modificările supranormale şi subnormale sunt abundente în aproape toate formele timpurii de artă. Însă, pe măsură ce secolele au trecut, arta europeană a început să fie din ce în ce mai dominată de realism. Pictorul şi sculptorul au fost împovărați cu sarcina de a înregistra realitatea cât mai fidel cu putință. Abia în secolul al XIX-lea, când ştiința a preluat această grea sarcină (odată cu apariția fotografiei), artiştii au putut să revină

la o manipulare mai liberă a temelor lor. La început au reacționat mai lent şi, cu toate că lanțurile erau sfărâmate în acea vreme, s-au scuturat complet de ele abia în secolul XX. De-a lungul primelor şase decade ale acestui veac, revoluțiile artistice s-au succedat în mai multe valuri, pe măsură ce extremismul stimulilor s-a reafirmat din ce în ce mai puternic. Regula a devenit aceeaşi: amplificarea unor elemente şi eliminarea altora.

Atunci când reprezentările chipului uman au început să fie manipulate în acest fel de către artiştii moderni, au apărut proteste. Tablourile au fost batjocorite ca fiind sminteli decadente, ca şi cum ar fi reflectat vreo nouă boală a proaspătului secol, şi nu o întoarcere la preocuparea fundamentală a artei, implicarea în goana pentru stimuli. Exagerările melodramatice ale comportamentului uman în piesele de teatru, în balet şi operă, ca şi exagerările extreme ale emoțiilor exprimate în muzică şi poezie, au fost primite cu bucurie, însă a durat ceva timp până când oamenii s-au obişnuit cu extremismul stimulilor din artele vizuale. Atunci când au început să apară picturi total abstracte, acestea au fost atacate şi considerate fără sens de către oameni care în acelaşi timp se desfătau ascultând o muzică la

fel de abstractă. Însă muzica nu fusese niciodată forțată să redea numai sunete naturale.

Am definit un stimul supernormal ca pe o exagerare artificială a unui stimul natural, însă conceptul poate fi de asemenea aplicat într-un mod special unui stimul inventat. Dați-mi voie să vă prezint două cazuri clare. Buzele rozalii ale unei fete frumoase sunt, fără îndoială, un stimul biologic perfect natural. Dacă ea şi le exagerează, vopsindu-le într-un roz mai aprins, le transformă în mod evident într-un stimul super-normal. În acest caz, problema e simplă şi până acum ne-am concentrat pe acest gen de exemple. Ce spuneți însă de vederea unei maşini noi-nouțe? Aceasta poate fi de asemenea foarte stimulantă, însă este un stimul absolut artificial, inventat. Nu avem nici un model natural, biologic cu care să o putem compara pentru a vedea dacă este supernormalizată. Cu toate acestea, dacă ne uităm la diverse maşini, putem alege cu uşurință unele care par a fi supernormale. Ele sunt mai mari şi mai spectaculoase decât majoritatea celorlalte. De fapt, producătorii de maşini sunt la fel de preocupați să creeze stimuli supernormali ca şi producătorii de rujuri. Lucrurile merg mai uşor, pentru că nu există nici o limită biologică, naturală pe care să o ia ca reper; esențial, procesul este însă acelaşi. În orice moment al istoriei

maşinilor putem face o schemă a unei maşini tipice, comune, deci „normale" pentru o perioadă anume. De asemenea, putem face o schemă a unei maşini remarcabil de luxoase din aceeaşi perioadă, acesta fiind un vehicul supernormal. Singura diferenţă dintre acest exemplu şi cel cu rujul este că „limita normală" a maşinilor se modifică odată cu progresul tehnic, pe când buzele rozalii naturale rămân aceleaşi.

Prin urmare, aplicaţiile principiului supernormalităţii sunt larg răspândite şi ne influenţează, într-un fel sau altul, toate preocupările. Eliberaţi de problemele supravieţuirii, stoarcem şi ultima picătură de stimulare din orice lucru pe care punem mâna sau ochii. Rezultatul este că uneori putem să facem indigestie de la atâta stimulare. Neajunsul cu creşterea continuă a stimulilor este riscul ca intensitatea răspunsurilor să ne epuizeze. Putem să ajungem istoviţi. Începem să fim de acord cu Shakespeare atunci când comenta:

Să poleieşti aurul pur, să colorezi un crin,
Să pui parfum pe-o micşunea...
E o risipă şi-un exces ridicol.

În acelaşi timp însă, trebuie să admitem, ca şi Wilde, că „Nimic nu are mai mult succes decât

excesul". Deci ce e de făcut? Răspunsul este acela că punem în acțiune un alt principiu auxiliar al goanei după stimuli.

Acesta spune că, deoarece stimulii supernormali sunt atât de puternici şi răspunsul nostru ne poate epuiza, e nevoie ca, din când în când, să diversificăm elementele pe care alegem să le amplificăm. Cu alte cuvinte, introducem schimbarea. Atunci când intervine o modificare de acest fel, de obicei este dramatică, deoarece se răstoarnă o întreagă tendință. Cu toate acestea, nu împiedică urmarea unei anumite variante a goanei după stimuli, ci doar schimbă punctele esențiale. Acest principiu este cel mai bine ilustrat în lumea modei.

În cazul costumelor feminine, în care etalarea sexuală este primordială, acest lucru a dat naştere la ceea ce experții în modă numesc *legea migrării zonelor erogene.* Propriu-zis, o zonă erogenă este o porțiune a corpului bogată în terminații nervoase sensibile la atingere, a cărei stimulare directă duce la excitație sexuală. Principalele zone sunt organele genitale, sânii, gura, lobii urechilor, fesele şi coapsele. Uneori, se mai adaugă la această listă gâtul, axilele şi buricul. Moda feminină nu este, bineînțeles, preocupată de stimularea tactilă a acestor zone senzitive, ci de etalarea (sau ascunderea) lor vizuală. În cazuri

extreme, toate aceste zone pot fi afişate în acelaşi timp sau, în cazul costumelor femeilor arabe, ascunse complet. Însă, în majoritatea comunităţilor supertribale, unele sunt arătate, în timp ce altele sunt ascunse. Totodată, unele zone pot fi evidenţiate, chiar dacă sunt ascunse, în timp ce altele sunt complet acoperite.

Legea migrării zonelor erogene este preocupată de modul în care accentul se schimbă de pe o zonă pe alta, odată cu trecerea timpului şi cu schimbarea modei. Dacă femeia modernă insistă pe o zonă prea mult timp, atracţia se erodează şi este nevoie de un nou şoc supernormal pentru a trezi iarăşi interesul.

În ultima vreme, cele două zone principale, sânii şi bazinul, au fost în general ascunse, însă în acelaşi timp scoase în evidenţă în diverse maniere. O cale este de a umfla sau de a strâmta hainele în aşa fel încât forma acestor regiuni să fie exagerată. O altă metodă este dezgolirea pielii cât mai aproape de ele. Atunci când dezgolirea se strecoară în zona sânilor, prin intermediul decolteurilor adânci, de obicei evită regiunea pelviană, rochiile devenind mai lungi. Dacă aria de interes migrează şi fustele devin mai scurte, decolteul se ridică. În situaţiile în care se purta abdomenul dezgolit, expunând buricul, celelalte

zone erau în general acoperite, adesea fiind acoperite şi picioarele cu diverse tipuri de pantaloni.

Marea problemă a creatorilor de modă e aceea că stimulii supernormali de care se folosesc sunt dependenți de caracteristici biologice fundamentale. Deoarece există doar câteva zone vitale, limitele sunt stricte, iar ei sunt forțați să practice o serie periculoasă de cicluri repetitive. Pot ieşi din acest impas doar printr-o mare ingeniozitate. Însă rămâne întotdeauna regiunea capului, cu care se pot juca. Lobii urechilor pot fi scoşi în evidență cu ajutorul cerceilor, gâtul prin coliere, iar fața prin intermediul machiajului. Legea migrării zonelor erogene se aplică şi în acest caz şi este demn de observat faptul că, atunci când machiajul ochilor este strident şi greu, de obicei buzele devin mai palide şi mai puțin conturate.

Ciclurile modei masculine urmează un traseu diferit. Masculul modern a fost interesat să-şi arate mai degrabă statutul decât trăsăturile sexuale. Statutul înalt înseamnă timp liber, iar hainele tipice pentru timpul liber sunt echipamentele sportive. Cercetătorii modei masculine au scos la iveală faptul că practic toate hainele pe care le poartă astăzi bărbații pot fi clasificate

ca „foste echipamente sportive". Chiar şi celor mai formale ţinute li se poate găsi această origine.

Iată cum funcţionează sistemul. În orice moment din istoria noastră recentă, a existat un costum destinat clar sportului care era atunci la modă. Faptul că porţi un astfel de costum înseamnă că îţi permiţi financiar şi ca timp să te bucuri de acel sport. Această etalare a statutului poate fi supernormalizată prin purtarea acelui costum ca şi cum ar fi haine obişnuite, chiar şi atunci când nu practici sportul, amplificând astfel etalarea prin extinderea în timp. Costumul sportiv trimite semnalul „Îmi permit foarte mult timp liber" şi poate spune acest lucru aproape la fel de bine despre un bărbat care nu practică acel sport pentru că nu şi-l permite. După un timp, când costumul a fost acceptat ca ţinută de zi cu zi, îşi pierde impactul. Atunci trebuie găsit un nou sport ce implică un echipament neobişnuit.

În secolul al XVIII-lea, domnii englezi din provincie îşi afişau statutul mergând la vânătoare. Au adoptat un mod aparte de a se îmbrăca în aceste ocazii, purtând o haină care era despărţită în faţă, dând impresia că au nişte cozi de rândunică la spate. Au abandonat pălăriile mari şi moi şi au început să poarte nişte pălării tari şi înalte, un fel de prototip al căştilor de protecţie. Odată ce

acest costum s-a împământenit ca ținută a unui sport de rang înalt, a început să se răspândească. La început, tinerii teribilişti au început să poarte o variantă modificată a costumului de vânătoare, ca haine de zi cu zi. Acest lucru a fost considerat culmea îndrăznelii, dacă nu de-a dreptul scandalos. Însă, încet-încet, moda a început să se răspândească (tinerii teribilişti s-au maturizat) şi, până la mijlocul secolului al XIX-lea, costumul cu pălărie înaltă şi coadă de rândunică a devenit ținuta zilnică obişnuită.

Membrii mai îndrăzneți ai societății, care vroiau să-şi etaleze însemnele supernormale de oameni cu timp liber, au început să înlocuiască însă pălăria înaltă şi cozile cu ceva nou, odată ce acestea au ajuns atât de acceptate şi de tradiționale. Alte sporturi de statut înalt ce puteau fi atacate erau tirul, pescuitul şi golful. Gambetele au devenit meloane, iar hainele de tir au devenit costume în carouri. Pălăriile sportive, mai moi, s-au transformat în pălării de fetru. Pe măsură ce secolul XX a avansat, costumul a fost acceptat tot mai mult ca ținută formală de zi şi, în timp, a devenit mai sobru. „Costumul de dimineață", cu pălărie înaltă şi coadă de rândunică, a mai făcut un pas către formalitate, fiind acum rezervat ocaziilor speciale, cum sunt nunțile.

Supraviețuiește de asemenea ca ținută de seară, însă aici costumul l-a prins din urmă și i-a retezat cozile, transformându-l în smoching.

Odată ce costumul și-a pierdut îndrăzneala, a trebuit la rândul lui înlocuit cu ceva și mai sportiv. Vânătoarea nu prea mai era la modă, însă călăria încă indica un statut înalt, deci iată soluția. De această dată a fost vorba despre haina de călărie, care a ajuns repede cunoscută ca „jachetă sport". În mod ironic, a căpătat acest nume doar atunci când și-a pierdut funcția sportivă. A devenit noua ținută obișnuită, de zi cu zi, și încă își păstrează locul. Însă deja se strecoară în lumea mai formală a oamenilor de afaceri. Cu ajutorul celor mai îndrăzneți, a pătruns și pe teritoriul interzis al ținutei de seară, sub forma smochingului cu model.

Pe măsură ce jacheta sport s-a răspândit în viața cotidiană, împreună cu ea a devenit obișnuit și puloverul de polo. Și acesta era un sport de statut înalt, iar puloverul tipic cu guler rotund îi dădea prestanță celui ce-l purta. Însă acest stil caracteristic de vestimentație și-a pierdut deja farmecul oferit de îndrăzneală. A apărut o variantă de mătase a acestui pulover, ce a fost purtată împreună cu un smoching. Imediat, magazinele au fost invadate de tineri care susțineau

acest ultim atac adus formalității. Poate că-şi pierduse impactul ca ținută de zi, însă ca vestimentație de seară era încă în poziția de a şoca, astfel că moda s-a răspândit rapid.

Au apărut şi alte tendințe similare în prima jumătate a secolului XX. Bărbați care nu fuseseră niciodată pe mare au început să poarte sacouri de iaht cu nasturi de alamă. Costumele de schi au fost purtate de oameni care n-au văzut în viața lor un munte acoperit cu zăpadă. Atâta timp cât un sport este exclusivist şi scump, acesta va fi jefuit de însemnele costumului său. În timpul acestui secol, sporturile de agrement au fost înlocuite parțial de obiceiul de a petrece vremea pe plajele zonelor mai calde. Acesta a început cu moda Rivierei franceze. Turiştii au început să copieze puloverele şi cămăşile pescarilor locali. Ei vroiau să arate şi acasă că-şi permit să meargă în aceste vacanțe costisitoare, astfel că purtau versiuni modificate ale acestor haine. Brusc, piața a fost invadată de o întreagă varietate de noi haine informale. În Statele Unite, a ajuns la modă ca bărbații înstăriți, cu statut înalt, să dețină o fermă la țară, unde să poarte haine de cowboy modificate. În scurt timp, mulți tineri orăşeni fără ferme se plimbau în aceste costume de cowboy, modificate şi mai mult.

Unii ar putea spune că au luat moda direct din filmele western, însă este puțin probabil. N-ar fi fost nimic mai mult decât costume de bal mascat. Cu toate acestea, odată ce sunt purtate în timpul liber de masculi cu statut înalt veritabili, contemporani, atunci totul e în regulă şi o nouă preluare a modei apare la orizont.

Ați putea crede că nimic din toate acestea nu explică vestimentația bizară a adolescenților excentrici masculi, care poartă cravate, părul lung, coliere, eşarfe colorate, brățări, pantofi cu catarame, pantaloni evazați şi cămăşi dantelate.

Ce fel de sport modifică *el*? În legătură cu microfusta fetei adolescente nu este nimic misterios. Tot ce a făcut, în afară de a-şi deplasa zona erogenă în regiunea coapselor, a fost să răsfoiască o revistă de modă şi, asemeni bărbaților, să fure o ținută sportivă de zi cu zi. Fusta de tenis a anilor ′30 şi fusta de patinaj a anilor ′40 erau deja fuste mini propriu-zise. Nu mai rămânea decât ca unii creatori de modă mai îndrăzneți să le modifice pentru a fi purtate zilnic. Ce se întâmplă însă cu tânărul înzorzonat? Răspunsul pare a fi acela că, odată cu apariția „subculturii tinerilor”, a devenit necesară inventarea unui costum complet nou, unul care să nu datoreze

aproape nimic detestatei „subculturi a adulților". În „subcultura tinerilor", statutul nu prea are legătură cu banii, ci cu *sex appeal*-ul şi virilitatea. Acest lucru înseamnă că tinerii masculi au început să se îmbrace mai mult ca femeile, nu pentru că sunt efeminați (cum îi acuză adulții), ci pentru că sunt mai preocupați de manifestările de atracție sexuală. Până nu demult, acest lucru era mai mult grija femeilor, însă acum ambele sexe sunt implicate. De fapt, este o întoarcere la o vestimentație masculină mai veche (dinainte de secolul al XVIII-lea) şi n-ar trebui să ne mirăm dacă suspensorul îşi face din nou apariția. Am asista şi la revenirea machiajului masculin elaborat. E greu de spus cât va rezista această fază, deoarece va fi copiată treptat de unii masculi mai în vârstă, care deja sunt nemulțumiți de manifestările sexuale deschise ale tinerilor. Practicând o etalare ca a păunilor, tinerii masculi au lovit exact acolo unde doare mai tare. Masculul uman este în cea mai bună formă a potenței sexuale la vârsta de şaisprezece-şaptesprezece ani. Abandonând ținuta tipică pentru statutul de timp liber şi adoptând ținuta de etalare sexuală, au ales arma ideală. În orice caz, cum am spus şi mai devreme, tinerii teribilişti cresc şi devin adulți. Ar fi interesant de văzut ce

se va întâmpla peste douăzeci de ani, când beatleşii, acum chelioşi, vor fi în sala de şedinţă şi o nouă subcultură a tinerilor se va naşte[9].

Astfel, aproape tot ce purtăm astăzi este rezultatul acestui principiu al goanei după stimulare, acela al schimbării pentru a produce un şoc prin noutatea neaşteptată. Ceea ce astăzi pare îndrăzneţ, mâine va fi normal, iar mai târziu plictisitor şi în curând uităm de unde a plecat. Câţi bărbaţi care-şi pun smochingul şi pălăria înaltă îşi dau seama că de fapt se îmbracă într-un costum de vânătoare de la sfârşitul secolului al XVIII-lea? Câţi afacerişti îmbrăcaţi în costumele lor sobre ştiu că de fapt poartă hainele unui sportiv provincial de la începutul secolului al XIX-lea? Câţi tineri cu jachete sport se cred călăreţi? Câţi tineri cu cămăşile descheiate la gât sau îmbrăcaţi cu pulovere largi, croşetate se văd ca pescari mediteraneeni? Şi câte fete cu fuste scurte se cred jucătoare de tenis sau patinatoare?

Şocul trece însă repede. Noul stil este absorbit rapid şi apoi este nevoie de altul care să-i ia locul şi să ofere un nou stimul. De un lucru putem fi

---

[9] Moda împestriţată de la sfârşitul anilor '60 a dispărut repede. În contrast cu aceasta, printre stilurile ulterioare s-a numărat şi o perioadă de „neîngrijire" intenţionată, ca revoltă împotriva grijii exagerate a adulţilor faţă de ei înşişi.

mereu siguri: în lumea modei, ceea ce azi este o inovație îndrăzneață va deveni haina respectabilă de mâine, iar apoi se va fosiliza rapid în formalitatea pompoasă, în timp ce noi revoluții vestimentare se înghesuie să o înlocuiască. Doar prin acest proces de înlocuire constantă pot să-şi păstreze impactul puternic extremele din modă. Poate că nevoia e mama inovației, însă în cazul stimulilor supernormali din modă, este la fel de adevărat dacă spunem că noutatea este mama nevoii.

Până în acest moment, ne-am ocupat de cele cinci principii ale goanei după stimulare ce țin de creşterea răspunsului comportamental al individului. Uneori intervine şi cazul opus. Când acest lucru se întâmplă, intră în acțiune principiul al şaselea şi ultimul:

6. Dacă stimularea este prea puternică, îți poți reduce răspunsul comportamental *prin scăderea reacțiilor față de stimulii primiți.*

Acesta este principiul detaşării. Unele animale de la zoo văd acest mediu ca fiind înspăimântător şi stresant, mai ales dacă sunt nou-venite, mutate într-o altă cuşcă sau plasate împreună cu un companion ostil sau nepotrivit. În starea lor agitată, pot suferi de o suprastimulare

anormală. Când se întâmplă acest lucru şi nu pot să fugă sau să se ascundă, ele trebuie cumva să blocheze influxul de stimuli. Pot face acest lucru pur şi simplu ghemuindu-se într-un colț şi închizând ochii. Măcar în acest fel opresc stimulii vizuali. O formă mai extremă de detaşare ce poate interveni (practicată de asemenea de invalizi, atât animale cât şi oameni) este somnul excesiv, prelungit. Însă nu se pot ghemui sau dormi pentru totdeauna.

Când sunt active, îşi pot reduce într-o oarecare măsură tensiunea executând „stereotipuri". Acestea sunt mici ticuri, mişcări repetitive de tresărire, legănare, săltare, balansare sau rotație, care, deoarece au devenit foarte familiare, fiind executate constant, au devenit de asemenea liniştitoare. Ideea este că, pentru animalul suprastimulat, mediul în care se află este aşa de străin şi de înfricoşător, încât orice acțiune, oricât de nesemnificativă, va avea un efect de calmare, atâta timp cât este un gest familiar. Este ca şi cum ai întâlni un prieten vechi la o petrecere, într-o mare de străini. Putem vedea aceste stereotipuri peste tot în grădina zoologică. Uriaşii elefanți se leagănă ritmic înainte şi înapoi; tinerii cimpanzei se balansează dintr-o parte într-alta; veverița aleargă întruna într-un cerc strâns; tigrul îşi freacă nasul de gratii până îi dă sângele.

Nu este un accident faptul că unele dintre aceste comportamente născute din suprastimulare se manifestă şi la animale extrem de plictisite, deoarece stresul provocat de substimulare este, sub multe aspecte, acelaşi ca stresul produs de superstimulare. Ambele extreme sunt neplăcute şi acest lucru duce la un răspuns stereotipal, deoarece animalul încearcă cu disperare să revină la un nivel mediu de stimulare, acesta fiind de fapt scopul goanei după stimulare.

Dacă locuitorul unei grădini zoologice umane ajunge să fie suprastimulat, se aplică şi la el principiul detaşării. Atunci când mai mulţi stimuli diferiţi se amestecă zgomotos şi se bat cap în cap, situaţia devine de nesuportat. Ar fi bine dacă am putea fugi şi ne-am ascunde, însă, de obicei, suntem împiedicaţi de angajamentele noastre complexe faţă de viaţa în supertrib. Putem să închidem ochii şi să ne acoperim urechile, însă e nevoie de mai mult decât atât.

In extremis, apelăm la ajutoare artificiale. Luăm tranchilizante, somnifere (uneori aşa de multe încât ajungem să ne detaşăm definitiv), supradoze de alcool şi o mare varietate de droguri. Aceasta este o variantă a goanei după stimulare pe care putem s-o numim *visare chimică*.

Pentru a înțelege de ce, să aruncăm o privire asupra visării naturale.

Valoarea imensă a procesului normal de visare din timpul nopții este aceea că ne permite să sortăm şi să arhivăm haosul de peste zi. Imaginați-vă un birou în care se munceşte prea mult, cu munți de documente, acte şi notițe care se îngrămădesc în el toată ziua. Birourile sunt pline până în tavan. Lucrătorii din birou nu pot ține pasul cu informațiile şi materialele care continuă să vină. Nu e timp suficient pentru a le arhiva cum trebuie pe toate până seara. Aceştia pleacă acasă lăsând biroul în haos. A doua zi, vine alt flux uriaş şi până la urmă situația scapă de sub control.

Dacă suntem suprastimulați de-a lungul zilei, creierele noastre primind o cantitate mare de informații noi, dintre care unele contradictorii şi greu de clasificat, vom merge la culcare cam în aceeaşi stare haotică în care a fost lăsat biroul la sfârşitul zilei de lucru. Însă noi suntem mai norocoşi decât personalul suprasolicitat al biroului. Pe timpul nopții, cineva vine în biroul din capul nostru şi sortează toate informațiile, le arhivează frumos şi face curat, lăsându-l pregătit pentru asaltul din ziua următoare. În creierul animalului uman, acest proces este numit

visare. Bineînțeles, ne odihnim şi fizic în timpul somnului, dar nu cu mult mai mult decât dacă am sta lungiți toată noaptea fără să dormim. Însă în stare de veghe nu putem să visăm cum trebuie. Se pare deci că funcția primară a somnului este mai degrabă aceea de a visa decât de a ne odihni ciolanele ostenite. Dormim pentru a visa şi visăm cea mai mare parte din noapte. Noile informații sunt sortate şi arhivate şi ne trezim cu un creier proaspăt, gata pentru ziua următoare.

Dacă ritmul din timpul zilei devine prea frenetic, dacă suntem superstimulați prea intens, mecanismul obişnuit al visării va fi serios pus la încercare. Acest lucru duce la interesul pentru narcotice şi căutarea periculoasă a visării chimice. Prin amorțeala şi transa induse chimic, sperăm deznădăjduiți că drogurile vor crea o imitație a stării normale de visare. Însă, cu toate că pot fi eficiente în blocarea influxului de stimuli haotici ce vin din afară, se pare că nu pot îndeplini funcția pozitivă a visului, aceea de sortare şi arhivare. Când acțiunea lor încetează, uşurarea negativă temporară dispare, şi problema pozitivă rămâne aceeaşi ca înainte. Aşadar, acest mecanism este sortit să dezamăgească, în plus putând duce şi la dependență chimică.

O altă varietate este ceea ce putem numi *visarea meditativă*, în care o stare apropiată de visare este dobândită printr-o anumită disciplinare a gândurilor, prin yoga sau prin alte tehnici. Stările de detaşare şi transă induse de yoga, voodoo, hipnoză şi de unele practici magice şi religioase au unele caracteristici comune. Ele implică de obicei o repetiţie ritmică prelungită, verbală sau fizică şi sunt urmate de o stare de detaşare faţă de stimulii externi normali. În acest fel, pot ajuta la blocarea influxului masiv şi conflictual ce-l afectează pe individul suprastimulat. Prin urmare, sunt similare unor forme de visare chimică, însă până acum avem puţine informaţii despre felul în care pot aduce binefaceri de genul acelora de care ne bucurăm prin visarea normală.

Dacă animalul uman nu reuşeşte să scape de starea prelungită de suprastimulare, riscă să se îmbolnăvească, mintal sau fizic. Bolile de stres sau căderile nervoase le pot oferi celor mai norocoşi propria vindecare. Invalidul este obligat de către handicapul lui să blocheze influxul masiv. Patul de boală devine colţul în care se ascunde animalul stresat.

La indivizii care ştiu că au o anumită înclinaţie spre a fi suprastimulaţi, se dezvoltă adesea un semnal timpuriu de avertizare. O rană veche

poate începe să-i deranjeze, li se pot umfla amigdalele, poate începe să-i doară un dinte, le poate apărea o iritație pe piele, un tic nervos poate să reapară sau pot să revină migrenele. Mulți oameni au o slăbiciune minoră de acest fel, care este mai mult un vechi prieten decât un vechi duşman, pentru că le spune că întrec măsura şi mai bine o iau mai încetişor dacă nu vor să ajungă la ceva mai grav. Dacă, aşa cum se întâmplă adesea, sunt convinşi de ceilalți să-şi „vindece" această slăbiciune minoră, nu au mari motive de îngrijorare că şi-au pierdut avantajul de a fi avertizați din timp; foarte probabil, un alt simptom va apărea pentru a-i lua locul. În lumea medicală, acest fenomen este numit uneori „sindromul dinamic".

E destul de uşor de înțeles cum a ajuns omul din supertriburile moderne să sufere de această stare de superîmpovărare. Ca specie, am devenit foarte activi şi exploratori ca urmare a presiunilor speciale impuse de supravieţuire. Rolul dificil pe care-l aveau de jucat strămoşii noştri vânători a intensificat aceste trăsături. Astăzi, când mediul în care trăim este controlat în cea mai mare parte, noi suntem încă înhămați la vechiul sistem, fiind extrem de activi şi extrem de curioşi. Cu toate că am ajuns la un nivel la care ne-am putea permite să stăm tolăniți şi să ne

odihnim mai des şi mai mult, pur şi simplu nu putem. Suntem forțați, în schimb, să ne aventurăm în goana după stimulare. Deoarece acesta este un țel recent pentru noi, nu suntem încă experți şi facem deseori prea mult sau prea puțin. Atunci, îndată ce ne simțim suprastimulați şi supraactivi sau substimulați şi subactivi, virăm de la acea extremă dureroasă şi căutăm să revenim la un nivel mediu de stimulare şi activitate optimă. Cei mai fericiți se mențin pe un curs constant şi echilibrat; ceilalți pendulează dintr-o parte în cealaltă a extremelor.

Într-o anumită măsură, suntem ajutați de un proces lent de ajustare. Omul de la țară, care duce o viață liniştită şi paşnică, îşi dezvoltă o toleranță la acest nivel de activitate redusă. Dacă un orăşean ocupat este aruncat brusc în această lume paşnică şi liniştită, în curând o va considera insuportabil de plictisitoare. Dacă un om de la țară este aruncat în talmeş-balmeşul vieții din oraş, o va găsi fără întârziere dureros de stresantă. Dacă eşti orăşean, e bine să-ți petreci un sfârşit de săptămână liniştit la țară, ca destimulator, iar dacă eşti de la țară, e grozav să petreci o zi stimulantă în oraş. Acest lucru se supune principiilor de echilibrare a goanei după stimulare; însă, dacă durează prea mult, echilibrul se pierde.

Este interesant faptul că suntem mult mai puțin toleranți față de un om care nu reuşeşte să se adapteze la un nivel scăzut de stimulare, decât față de unul care nu reuşeşte să se adapteze la un nivel ridicat. Un om plictisit şi apatic ne enervează mai mult decât unul hărțuit şi încărcat de griji. De fapt, nici unul nu reuşeşte să se descurce eficient în goana după stimulare. Amândoi sunt predispuşi să devină irascibili şi supărăcioşi, însă am fi mai iertători față de cel extenuat. Motivul este acela că motorul care menține culturile noastre pe o linie ascendentă este tocmai forțarea limitelor puțin mai sus. Indivizii cu tendințe exploratoare mult peste medie sunt aceia care devin marii inventatori şi care schimbă fața lumii în care trăim. Bineînțeles că şi aceia care sunt mai echilibrați sunt exploratori, însă ei mai degrabă aduc noi variații pe aceeaşi temă, decât teme cu adevărat noi. În acelaşi timp, sunt mai fericiți, mai bine adaptați.

Vă amintiți că, încă de la început, am spus că mizele jocului sunt mari. Avem mult de pierdut sau de câştigat: fericirea noastră şi, în cel mai rău caz, sănătatea mintală. Conform ultimelor afirmații, s-ar putea înțelege că inventatorii supraexploratori ar trebui să fie prin comparație nefericiți sau cu tendințe de boli psihice. Ținând cont de scopul goanei după stimulare, putem aprecia că,

în ciuda marilor lor realizări, astfel de oameni duc adesea o viață plină de greutăți şi de nemulțumiri. Istoria ne confirmă în general acest lucru. Ne plătim uneori datoria față de ei prin toleranță față de comportamentul lor plin de toane şi capricii. Ne dăm seama, intuitiv, că este rezultatul inevitabil al modului neechilibrat în care se angajează în goana pentru stimulare. Însă, după cum vom vedea în capitolul următor, nu suntem întotdeauna chiar atât de înțelegători față de ei.

7

Adultul copilăros

Jocul copiilor este, în multe privințe, similar cu goana după stimulare a adulților. Părinții copilului rezolvă toate problemele legate de supraviețuire, iar acesta rămâne cu un surplus de energie. Joaca îl ajută să-şi consume această energie. Este însă şi o diferență. Am văzut că sunt mai multe feluri în care goana după stimulare a adulților poate fi satisfăcută, unul dintre acestea fiind inventarea unor noi tipare comportamentale. În joc, acest element este mult mai puternic. Pentru copilul în creştere, practic orice acțiune pe care o întreprinde este o nouă invenție. Naivitatea lui față de mediul în care trăieşte îl forțează mai mult sau mai puțin să fie într-un proces continuu de inovare. Totul e nou pentru el. Fiecare joc este o călătorie de explorare: se descoperă pe el însuşi, descoperă abilitățile şi capacitățile lui şi ale lumii din jur. Poate că dezvoltarea inventivității nu este scopul specific al jocului, însă este, fără îndoială,

caracteristica predominantă şi cel mai valoros bonus.

Explorările şi invenţiile din copilărie sunt în general obişnuite şi efemere. Înseamnă puţin prin ele însele, însă dacă procesele pe care le implică – uimirea şi curiozitatea, nevoia de a căuta, de a găsi şi a încerca – pot fi împiedicate să pălească odată cu vârsta şi rămân caracteristici ale adultului în goana după stimulare, dominând alternativele mai puţin recompensatoare, atunci acesta a câştigat o bătălie importantă: bătălia pentru creativitate.

Mulţi oameni şi-au frământat creierii pentru a găsi secretul creativităţii. Eu susţin că, la bază, nu este altceva decât extinderea în viaţa de adult a acestor caracteristici copilăreşti vitale. Copilul pune întrebări noi; adultul răspunde la unele vechi; adultul copilăros găseşte răspunsuri la întrebări noi. Copilul este inventiv; adultul este productiv; adultul copilăros este productiv în mod inventiv. Copilul îşi explorează mediul; adultul îl organizează; adultul copilăros îşi organizează explorările şi le eficientizează. El creează.

Merită să examinăm mai îndeaproape acest fenomen. Dacă un pui de cimpanzeu sau un copil este plasat într-o cameră cu o singură jucărie familiară, se va juca o vreme cu ea, iar apoi îşi va pierde interesul. Dacă i se oferă, să spunem,

cinci jucării familiare, se va juca mai întâi cu una, apoi cu alta şi tot aşa, luându-le la rând pe toate. Până se întoarce la prima, aceasta va părea din nou „proaspătă“ şi demnă de atenţie. Dacă însă i se oferă o jucărie nouă, aceasta îi va capta imediat interesul şi va produce o reacţie puternică.

Răspunsul la noua jucărie reprezintă esenţa primară a creativităţii, însă este doar o fază a procesului. Puternica tendinţă exploratorie a speciei noastre ne mână să investigăm noua jucărie şi să o testăm în toate felurile pe care ni le putem imagina. După ce vom fi terminat cu explorările, jucăria nefamiliară va fi devenit familiară. În acest moment, intră în acţiune inventivitatea noastră, care va utiliza noua jucărie sau ce am învăţat de la ea, pentru a crea şi rezolva noi probleme. Dacă, recombinând experienţele pe care le avem de la diferitele noastre jucării, reuşim să obţinem mai mult de la ele decât făceam înainte, atunci am devenit creativi.

Dacă un pui de cimpanzeu se află într-o cameră în care se mai află doar un scaun obişnuit, el începe să investigheze obiectul, lovindu-l mai uşor sau mai tare, muşcându-l, mirosindu-l şi urcându-se pe el. După un timp, aceste activităţi mai degrabă aleatorii vor face loc unei activităţi mai structurate. De exemplu, se poate apuca să sară peste scaun, folosindu-l ca pe un aparat de

gimnastică. Astfel, a „inventat" o capră pentru sărit şi a „creat" o nouă activitate sportivă. El învăţase dinainte să sară peste diverse obiecte, însă nu în acest fel. Prin combinarea vechilor experienţe cu investigarea acestei noi jucării, a creat noua acţiune a saltului ritmic peste capră. Dacă, mai târziu, va primi un aparat şi mai complex, va continua să construiască pe baza vechilor experienţe, încorporând noi elemente.

Acest proces de dezvoltare pare destul de simplu şi de evident, însă nu întotdeauna funcţionează la fel de bine. Copii fiind, cu toţii trecem prin aceste procese de explorare, invenţie şi creaţie, însă ultimul nivel de creativitate pe care-l avem ca adulţi diferă dramatic de la un individ la altul. În cel mai rău caz, dacă solicitările mediului în care trăim sunt prea mari, ne agăţăm de activităţi limitate pe care le cunoaştem bine. Nu riscăm să ne aventurăm în noi experimente. Nu avem timp şi energie de risipit. Dacă mediul pare prea ameninţător, preferăm siguranţa, ca să nu ne pară rău după aceea: ne întoarcem la siguranţa rutinelor familiare, pe care le-am mai încercat şi în care avem încredere. Situaţia mediului trebuie să se schimbe într-un fel sau altul, înainte să riscăm să devenim mai exploratori. Explorarea implică nesiguranţă, iar aceasta este înspăimântătoare. Două lucruri contrare ne vor ajuta să ne

depăşim aceste temeri: unul dintre ele este dezastrul, iar celălalt este siguranța deplină. De exemplu, o femelă de şobolan care are o grămadă de pui de crescut se află sub o mare presiune. Munceşte tot timpul pentru a-şi menține progeniturile bine hrănite, curate şi protejate. Nu prea are timp de explorări. Dacă loveşte un dezastru – vizuina ei este inundată sau distrusă –, panica o împinge către explorare. Dacă, pe de altă parte, puii ei au crescut foarte bine şi are şi rezerve bogate de hrană, presiunile scad şi, fiind într-o poziție de siguranță crescută, îşi permite să acorde mai mult timp şi mai multă energie explorării mediului ei.

Există, aşadar, două tipuri fundamentale de explorare: explorare indusă de panică şi explorare indusă de siguranță. În cazul animalului uman, situația este aceeaşi. În timpul haosului şi al transformărilor aduse de război, o comunitate umană poate fi mânată către o mare inventivitate, pentru a depăşi dezastrul. Alternativ, o comunitate prosperă, de succes, poate fi intens exploratoare, tendință ce vine din poziția de siguranță deplină. Comunitățile care abia reuşesc să se descurce vor avea porniri slabe sau inexistente către explorare.

Dacă facem o retrospectivă a istoriei speciei noastre, observăm cu uşurință cum aceste două tipuri de explorare au susținut progresul

omenirii. Atunci când strămoşii noştri îndepărtaţi au părăsit confortul unei vieţi în pădure, ca mâncători de fructe, şi s-au aventurat în spaţiul deschis, au avut mari dificultăţi. Solicitările extreme ale noului mediu i-au obligat să fie exploratori sau să piară. Presiunile au început să scadă doar după ce au ajuns să evolueze în vânători eficienţi, cooperanţi. În acel moment ajunseseră din nou la un nivel de subzistenţă. Rezultatul a fost că această situaţie a durat foarte mult timp, mii şi mii de ani, cu progrese tehnologice ce apăreau cu o rată extrem de scăzută. Inovaţii simple, ca de exemplu îmbunătăţirea uneltelor şi a armelor, aveau nevoie de sute de ani pentru a face un mic pas înainte.

În cele din urmă, când agricultura primitivă a început să se dezvolte, iar mediul a început să fie controlat din ce în ce mai mult de către strămoşii noştri, această situaţie s-a ameliorat. În zonele în care sistemele agricole au avut un mare succes, a apărut urbanizarea şi s-a trecut pragul unui tărâm, cel al unei noi şi sporite securităţi sociale. Odată cu ea a apărut un altfel de explorare – explorarea conferită de siguranţă. La rândul său, aceasta a dus la accelerarea dezvoltării, la mai multă siguranţă şi la o explorare şi mai intensă.

Din nefericire, povestea nu s-a oprit aici. Dacă ar fi fost aşa, naşterea civilizaţiei ar fi fost

o poveste mult mai fericită. Însă lucrurile s-au mişcat prea repede şi, după cum am văzut în această carte, pendulul succesului şi al dezastrului a început să balanseze nebuneşte dintr-o parte în cealaltă. Pentru că am dezlănțuit forțe pentru care nu eram echipați biologic, am făcut atât uz, cât şi abuz de noile şi minunatele noastre progrese şi complexități sociale. Incapacitatea noastră de a trata rațional superstatutul şi superputerea pe care ni le-a pus în față condiția supertribală, ne-a condus la noi dezastre, mai neaşteptate şi mai provocatoare decât cunoscuserăm vreodată. Imediat ce un supertrib ajungea într-o perioadă de prosperitate, în care explorarea conferită de siguranță acționa la capacitate maximă şi în care înfloreau minunate forme de creativitate, atunci trebuia să se întâmple ceva rău. Invadatorii, tiranii şi diverşi agresori zdrobeau fragilul şi complicatul mecanism al noilor structuri sociale şi explorarea impusă de panică ajungea iarăşi dominantă. După fiecare fază de inovație şi construcție a venit una de distrugere şi tot aşa, timp de zece mii de ani, procesul continuând şi azi. Oroarea armelor atomice ne-a dat gloria energiei atomice, iar gloria cercetării ştiințifice în biologie ne poate duce la oroarea armelor biologice.

Între aceste două extreme se află milioane de oameni care îşi trăiesc vieţile liniştite de agricultori simpli, lucrând pământul aproape la fel ca strămoşii noştri. În câteva zone au supravieţuit inclusiv comunităţi de vânători primitivi. Deoarece au rămas la nivelul de „subzistenţă", ei nu sunt exploratori. Ca şi celelalte mari primate – cimpanzeii, gorilele şi urangutanii –, ei au potenţial pentru inventivitate şi explorare, însă acesta nu este provocat decât într-o mică măsură. Experimentele făcute pe cimpanzei captivi au arătat cât de repede pot fi stimulaţi să-şi dezvolte potenţialul explorator: pot manipula maşinării, pot desena, pot rezolva tot felul de probleme experimentale; în sălbăticie însă, nu învaţă nici măcar să-şi construiască un adăpost rudimentar pentru a se feri de ploaie. Pentru ei, ca şi pentru comunităţile umane mai simple, traiul prin subzistenţă – nici prea greu, nici prea uşor – le-a tocit pornirile exploratorii. Noi, ceilalţi, mergem dintr-o extremă într-alta şi explorăm continuu, fie dintr-un exces de panică, fie dintr-un exces de siguranţă.

Din când în când, unii dintre noi aruncă câte o privire invidioasă la „viaţa simplă" a comunităţilor tradiţionale şi îşi doresc ca omenirea să nu fi abandonat niciodată pădurea primordială a Raiului. În unele cazuri, s-au făcut încercări

serioase de a transforma asemenea gânduri în fapte. Oricât de mult am simpatiza cu astfel de proiecte, nu trebuie să uităm că ele sunt pline de dificultăți. Artificialitatea inerentă a acestor comunități pseudoprimitive, cum sunt cele apărute recent în America de Nord şi în alte părți, reprezintă din start un dezavantaj. Până la urmă, sunt formate din indivizi care au gustat din exaltarea vieții *supertribale*, ca şi din ororile ei. De-a lungul vieții lor, au fost condiționați să ajungă la un nivel ridicat de activitate mintală. Într-un fel, ei şi-au pierdut inocența socială, ceea ce este un proces ireversibil.

La început, toate pot să meargă bine pentru neoprimitiv, însă se înşală. Inițial, întoarcerea la modul simplu de viață îi oferă o provocare intensă celui care a părăsit grădina zoologică umană. Noul său rol poate părea simplu în teorie, însă, în practică, este plin de noi probleme fascinante. Înființarea unei comunități pseudoprimitive de către un grup de ex-orăşeni devine de fapt un act important de explorare. Acesta este aspectul care face proiectul satisfăcător, mai degrabă decât oficiala întoarcere la simplitate, după cum poate mărturisi orice cercetaş. Ce se întâmplă însă după ce provocarea inițială a fost depăşită? Fie că este vorba de un grup îndepărtat, rural sau aşezat într-o peşteră, fie că

este vorba de un grup pseudoprimitiv autoizolat undeva într-o zonă chiar în interiorul oraşului, răspunsul este acelaşi. Apare deziluzia, pe măsură ce monotonia începe să pună stăpânire pe creierele care au fost antrenate ireversibil pentru un nivel mai mare de stimulare, cel supertribal. Atunci, grupul fie se destramă, fie se pune singur în mişcare. Dacă noua activitate are succes, atunci comunitatea ajunge să fie organizată şi se extinde. Într-o clipită va fi înapoi în stadiul supertribal.

În prezent, le e destul de greu să-şi păstreze caracterul „primitiv" autentic până şi comunităţilor tradiţionale, cum sunt eschimoşii sau aborigenii, cu atât mai mult celor pseudoprimitive. Chiar şi ţiganii din Europa, care au rezistat atâta timp, sunt absorbiţi încet-încet de grădina zoologică umană ce se întinde încontinuu.

Tragedia celor ce doresc să-şi rezolve problemele prin întoarcerea la viaţa simplă este că, chiar dacă reuşesc cumva să-şi „dezantreneze" creierul foarte activ, rămân în continuare extrem de vulnerabili în micile lor comunităţi rebele. Grădinii zoologice umane nu-i va fi uşor să-i lase în pace. Fie vor fi exploataţi ca atracţie turistică, aşa cum se întâmplă cu multe comunităţi tradiţionale, fie, dacă ajung să-i enerveze pe ceilalţi, vor fi atacaţi şi nimiciţi. Nu avem cum

să scăpăm de monstrul supertribal, aşa că mai bine ne obişnuim cu ideea şi facem ce putem să ne fie bine.

Dacă tot suntem condamnați la o existență socială complexă, cum se pare că suntem, atunci nu putem face decât să ne asigurăm că *noi* profităm de *ea*, mai degrabă decât *ea* de *noi*. Dacă suntem obligați să intrăm în goana după stimulare, este important să căutăm metoda cea mai recompensantă de abordare. După cum am arătat deja, cea mai bună cale de a face acest lucru este de a acorda prioritate principiului inventivității, explorării, nu fără chibzuință, cum fac marginalii care ajung rapid într-un impas al explorării, ci deliberat, adaptându-ne inventivitatea la curentul dominant al existenței supertribale.

Având în vedere că fiecare individ din supertrib este liber să-şi aleagă calea în goana după stimulare, rămâne să ne întrebăm de ce nu alege mai des soluțiile inventive? Având la îndemână potențialul explorator imens al creierului său şi experiența jocului inventiv din copilărie, ar trebui, teoretic, să favorizeze aceste soluții mai mult decât oricare altele. În orice supertrib prosper, *toți* cetățenii ar trebui să fie nişte potențiali „inventatori". Atunci de ce sunt aşa de puțini aceia care se implică în creativitatea activă, în

timp ce alții se mulțumesc să se bucure de invențiile lor la mâna a doua, privindu-le la televizor, şi să practice jocuri şi sporturi simple, cu posibilități limitate ale inventivității? S-ar părea că toți îndeplinesc condițiile necesare pentru a deveni nişte adulți copilăroşi. Dacă supertribul, ca un părinte uriaş, îi protejează şi are grijă de ei, de ce oare nu-şi dezvoltă toți o curiozitate copilăroasă mai intensă?

O parte din răspuns constă în faptul că întotdeauna copiii sunt subordonați adulților. Inevitabil, animalele dominante încearcă să controleze comportamnetul subordonaților lor. Oricât de mult şi-ar iubi copiii, adulții nu se pot abține să nu-i vadă pe aceştia ca pe o amenințare crescândă a dominației lor. Ei ştiu că, odată cu bătrânețea, trebuie să le cedeze locul, însă fac tot ce pot ca să amâne acest moment fatidic. Există, aşadar, o tendință puternică de suprimare a inventivității membrilor din comunitate mai tineri decât tine. Împotriva acestei tendințe acționează aprecierea valorii „ochiului lor tânăr" şi a creativității lor proaspete, însă lupta e anevoioasă. Până când noua generație se va fi maturizat suficient de mult încât membrii să devină adulți copilăroşi, aceştia vor fi deja împovărați cu un puternic simț al conformismului. Împotrivindu-se acestui lucru cât pot de mult, vor fi, la rândul lor, în poziția de a înfrunta o nouă generație tânără, ce vine din

urmă, iar procesul de reprimare o ia de la capăt. Doar acei puțini indivizi care au trăit o copilărie neobişnuită din acest punct de vedere vor fi capabili să atingă un nivel înalt de creativitate în viața adultă. Cât de neobişnuită ar trebui să fie o astfel de copilărie? Ori trebuie să fie aşa de represivă încât copilul să se revolte puternic împotriva tradițiilor celor mai în vârstă (multe dintre cele mai mari talente creative au fost aşa-numiții copii delicvenți), ori să fie aşa de nerepresivă, încât mâna grea a conformismului să se sprijine doar foarte uşor pe umărul lor. Dacă un copil este aspru pedepsit pentru inventivitatea sa (care, până la urmă, este rebelă din natură), îşi poate petrece restul vieții încercând să recupereze timpul pierdut. Dacă un copil este bine răsplătit pentru inventivitatea lui, atunci este posibil să nu şi-o piardă niciodată, indiferent de presiunile ce pot să-l apese în viața adultă. Ambele tipuri de copii pot avea un impact major în societatea adultă, însă cel de-al doilea s-ar putea să sufere mai puțin din cauza persecutării actelor lui creative.

Bineînțeles, majoritatea copiilor primesc o combinație mai echilibrată de pedepse şi recompense pentru inventivitatea lor, iar în viața adultă vor avea personalități moderat de creative şi moderat de conformiste. Aceştia vor fi adulții-adulți. Ei vor prefera mai degrabă să citească ziarul

decât să fie subiect de presă. Atitudinea lor față de adulții copilăroşi va fi una ambivalentă; pe de o parte, îi vor aplauda pentru că aduc noutatea de care au nevoie, iar pe de altă parte îi vor invidia. Astfel, un talent creativ se va vedea când prețuit, când criticat de societate într-un mod bulversant, şi va avea tot timpul îndoieli în privința acceptării sale de către ceilalți.

Educația modernă a făcut paşi mari către încurajarea inventivității, însă mai are cale lungă până va scăpa total de pornirile de a suprima creativitatea. Inevitabil, tinerii studenți străluciți sunt văzuți ca o amenințare de către profesorii mai bătrâni şi este nevoie de multă stăpânire de sine din partea celor din urmă pentru a depăşi acest lucru. Sistemul este conceput pentru a le înlesni situația, însă natura lor de masculi dominanți le-o complică. Având în vedere circumstanțele, este demn de luat în seamă că reuşesc totuşi să se controleze atât de bine. În acest caz, există o diferență între nivelul preuniversitar şi cel universitar. În majoritatea şcolilor, dominarea elevilor de către profesor este puternică şi exprimată direct, atât social cât şi intelectual. Acesta se foloseşte de experiența mai mare pentru a le birui inventivitatea sporită. Probabil creierul lui s-a rigidizat mai mult decât al lor, însă îşi maschează această slăbiciune împărtăşindu-le o mare cantitate de „informații pertinente".

Nu există discuție, numai instrucție (situația se îmbunătățeşte şi bineînțeles că există excepții, însă acest lucru încă se aplică drept regulă generală).

La nivel universitar, lucrurile se schimbă. Sunt mult mai multe realități de transmis, însă acestea nu mai sunt aşa de „pertinente". Acum este de aşteptat ca studentul să le pună la îndoială, să le evalueze şi în cele din urmă să vină cu propriile lui idei. Însă, la ambele niveluri, atât cel preuniversitar, cât şi cel universitar, se mai petrece ceva în spatele cortinei, ceva ce are mai puțin de-a face cu încurajarea dezvoltării intelectuale şi mai mult cu îndoctrinarea identității supertribale. Pentru a înțelege acest lucru, trebuie să vedem ce s-a întâmplat în societățile mai simple, cele tribale.

În multe culturi, atunci când ajung la pubertate, copiii sunt supuşi unor ceremonii impresionante de inițiere. Sunt luați de lângă părinți şi ținuți în grupuri separate. Apoi, sunt forțați să treacă prin mai multe încercări, dintre care unele implică adesea tortură sau mutilare. Pot suferi operații ale organelor genitale, corpul lor poate fi tăiat, ars, biciuit sau muşcat de furnici. În acelaşi timp, le sunt împărtăşite secretele tribului. Când ritualul ia sfârşit, sunt acceptați ca membri adulți ai societății.

Înainte să vedem ce legătură au aceste ritualuri cu cele ale educației moderne, trebuie să ne întrebăm ce valoare au aceste activități aparent dăunătoare. În primul rând, îl izolează pe adolescent de părinții lui. Înainte, putea oricând să fugă în brațele lor ca să-şi aline durerea. Acum, pentru prima dată, copilul trebuie să îndure durerea şi teama într-o situație în care părinții nu-l pot ajuta (ceremoniile de inițiere au loc de obicei într-un cadru foarte restrâns, fiind conduse de bătrânii tribului, în timp ce restul comunității este exclus). Acest lucru ajută la distrugerea sentimentului de dependență față de părinți şi la transferarea loialității de la familie la comunitatea tribală ca întreg. Faptul că în acelaşi timp i se permite să afle secretele tribului întăreşte acest proces, conferind consistență noii sale identități tribale. În al doilea rând, violența experienței emoționale ce însoțeşte această instrucție contribuie la întipărirea în creier a detaliilor învățăturilor tribale. La fel cum ne e imposibil să ştergem din memorie detaliile unei experiențe traumatice, cum este un accident de maşină, tot aşa tânărul inițiat îşi va aminti toată viața secretele ce i-au fost împărtăşite cu ocazia acelei experiențe terifiante. Într-un fel, inițierea este o învățare traumatică reuşită. În al treilea rând,

acest ritual îi spune clar subadultului că, deşi a intrat în categoria celor maturi, a intrat ca subordonat. În plus, el va păstra o amintire foarte vie a brutalităţii cu care a fost tratat.

Poate că şcolile şi universităţile moderne nu pun furnici pe elevi însă, în multe privinţe, sistemul educaţional actual seamănă izbitor cu procedurile tribale de iniţiere. Pentru început, copiii sunt luaţi de lângă părinţi şi daţi în grija bătrânilor tribului – profesorii –, care-i instruiesc despre „secretele" supertribului. În multe culturi, li se impune uniformă caracteristică, pentru a-i diferenţia şi a le întări loialitatea. Pot fi, de asemenea, încurajaţi să practice anumite ritualuri, cum ar fi să cânte imnuri ale şcolii sau ale facultăţii. Probele severe ale ceremoniilor tribale de iniţiere nu mai lasă cicatrici fizice (moda cicatricilor lăsate de duelurile studenţilor germani n-a avut mare priză), însă chinuri fizice de o mai mică intensitate au persistat peste tot până de curând, cel puţin la nivel şcolar, sub forma bătăii la fund. Ca şi în cazul mutilărilor genitale din timpul ceremoniilor tribale, această formă de pedeapsă a avut întotdeauna o tentă sexuală şi nu poate fi disociată de fenomenul sexului de statut.

Frecvent, în lipsa unor forme mai violente de „încercări" din partea profesorilor, elevii mai

mari preiau rolul de „bătrâni ai tribului" şi îi torturează ei înşişi pe „boboci". Aceste manifestări diferă de la un loc la altul. De exemplu, la o şcoală nou-veniţii sunt „înierbaţi", adică li se îndeasă mănunchiuri de iarbă în haine. La alta sunt „pietruiţi", adică sunt puşi să se aplece peste un bolovan mare şi sunt bătuţi la fund. În altă şcoală sunt obligaţi să alerge de-a lungul unui coridor pe marginile căruia sunt aliniaţi elevi mai mari ce-i lovesc atunci când trec pe lângă ei. La o altă şcoală sunt ţinuţi de mâini şi de picioare şi sunt trântiţi de pământ de atâtea ori câţi ani au. Uneori, atunci când un elev nou poartă pentru prima dată uniforma şcolară, va fi ciupit pentru fiecare nou articol vestimentar, de către fiecare elev mai mare. În cazuri mai rare, aceste probe sunt mult mai elaborate şi se pot apropia de ceremoniile tribale de iniţiere. Chiar şi astăzi se mai înregistrează decese ca rezultat al unor astfel de activităţi.

Spre deosebire de situaţia primitivă tribală, nimic nu-l împiedică pe un băiat torturat să se plângă părinţilor, însă aşa ceva rareori se întâmplă, deoarece acesta se va umple de ruşine. Mulţi părinţi nici măcar nu au habar de încercările prin care trec copiii lor. În concluzie, vechea practică de a înstrăina copilul de familia lui a început deja să lucreze, pe căi misterioase.

Cu toate că aceste ritualuri neoficiale de inițiere au persistat în multe locuri, pedeapsa oficială prin bătaia la fund aplicată de profesori a pierdut teren, datorită presiunii opiniei publice şi revizuirii ideilor unor profesori. Însă, dacă pedepsele fizice oficiale dispar, întotdeauna va rămâne alternativa torturii psihice. Practic, în tot sistemul educațional modern există o formă puternică şi impresionantă de ceremonie de inițiere supertribală, cunoscută sub numele revelator de „examen". Acestea se desfăşoară sub atmosfera apăsătoare a unui ritual important, elevii fiind izolați de orice asistență exterioară. Ca şi în ritualul tribal, nimeni nu poate să-i ajute. Trebuie să sufere singuri. În orice alt moment din viața lor, atunci când rezolvă o problemă prin inteligență, pot să se ajute de cărți sau pot să discute cu cineva aspectele mai dificile, însă nu în timpul ritualului tainic al teribilului examen.

Chinul este amplificat şi mai mult prin stabilirea unor limite stricte de timp şi prin condensarea diferitelor examene într-o perioadă scurtă de câteva zile sau săptămâni. Efectul de ansamblu al acestor măsuri este acela de a crea un volum considerabil de tortură mintală, ceea ce ne duce din nou cu gândul la starea sufletească a tinerilor inițiați din triburile simple.

Când examenele s-au teminat, la nivel universitar, studenții care au „trecut încercarea" sunt calificați ca membri speciali ai categoriei adulților din supertrib. Sunt îmbrăcați în nişte haine elaborate şi iau parte la un ceremonial de absolvire, în prezența adulților profesori, care poartă, la rândul lor, nişte costume şi mai impresionante şi de efect.

Faza de student durează trei ani, ceea ce înseamnă mult pentru o ceremonie de inițiere. Pentru unii este prea mult. Izolarea de părinți şi lipsa mediului social confortabil de acasă, împreună cu amenințarea chinurilor ce însoțesc examenele, se dovedesc adesea prea stresante pentru tânărul inițiat. În universitățile britanice, aproximativ 20% dintre studenți caută ajutor psihiatric într-un moment al acestei curse de trei ani. Pentru unii, situația devine de nesuportat şi rata sinuciderilor este anormal de mare, de trei până la şase ori mai ridicată decât media națională a aceleiaşi categorii de vârstă. La universitățile din Oxford şi Cambridge, rata sinuciderilor este chiar între şapte şi zece ori mai mare.

E clar că aceste probe ce însoțesc educația nu au nimic de-a face cu încurajarea şi dezvoltarea jocului, inventivității şi creativității specifice copilăriei. Ca şi ceremoniile tribale de inițiere, sunt legate de îndoctrinarea identității supertribale. În acest fel, au un rol important de coeziune,

însă dezvoltarea intelectului creativ este cu totul altceva.

Una dintre scuzele găsite pentru probele rituale ale educației moderne este că ele oferă singura modalitate de a ne asigura că studenții absorb imensa cantitate de informații disponibile în prezent. Este adevărat că astăzi, înainte ca un adult să înceapă măcar să fie încrezător în inventivitatea lui, are nevoie de cunoaștere detaliată și de aptitudini specializate. De asemenea, ceremoniile de examinare împiedică trișarea. Mai mult, unii pot să susțină că studenții trebuie supuși intenționat stresului, pentru a le testa rezistența. Provocările vieții adulte sunt la fel de stresante și, dacă un student cedează sub presiunile probelor educaționale, înseamnă că probabil nu era echipat să țină piept nici presiunilor posteducaționale. Aceste argumente sunt plauzibile, însă cu toate acestea încă putem simți cum este strivit potențialul creativ sub cizma grea a ritualurilor educaționale. Nu încape îndoială că sistemul educațional actual a avansat mult față de trecut și că pe cei care supraviețuiesc încercărilor îi așteaptă o mare recompensă exploratorie. Supertriburile noastre actuale au mai mulți adulți copilăroși de succes ca oricând. Totuși, în ciuda acestui lucru, în multe sfere încă există o atmosferă opresivă de rezistență emoțională față de

ideile absolut noi şi inventive. Indivizii dominanţi încurajează inventivitatea minoră sub forma variaţiilor noi pe teme vechi, însă se împotrivesc inventivităţii majore, care duce la teme cu totul noi.

Să luăm un exemplu: este uimitor felul în care tot încercăm să îmbunătăţim ceva atât de primitiv cum este motorul maşinilor actuale. Sunt mari şanse ca în secolul XXI să devină la fel de demodat cum sunt acum calul şi căruţa. Acest lucru are şanse să se întâmple, însă nu e ceva sigur, şi asta depinde în întregime de faptul că toate minţile luminate din acest domeniu sunt absorbite de invenţii minore, de îmbunătăţirea performanţelor unei maşinării existente, mai degrabă decât să caute ceva absolut nou.

Această tendinţă de limitare a orizontului în comportamentul explorator al adultului este o măsură a insecurităţii dintr-o societate paşnică. Probabil că pe măsură ce ne îndreptăm către o epocă atomică, vom ajunge la asemenea vârfuri ale siguranţei supertribale sau la asemenea prăpăstii de panică supertribală, încât vom deveni din ce în ce mai exploratori, inventivi şi creativi.

Nu va fi o luptă uşoară, după cum ne arată evenimentele recente petrecute în diverse universităţi din lume. Îmbunătăţirea sistemelor

educaționale s-a dovedit deja atât de eficientă, încât mulți studenți nu mai vor să accepte fără discuție autoritatea profesorilor. Comunitatea nu era pregătită pentru acest fenomen şi a fost luată prin surprindere. Rezultatul este acela că atunci când grupuri de studenți protestează zgomotos, societatea este oripilată. Autoritățile educaționale sunt îngrozite. Câtă nerecunoştință! Oare ce n-a mers bine?

Dacă suntem absolut sinceri cu noi înşine, răspunsul nu e greu de găsit. Îl găsim în doctrinele oficiale ale înseşi autorităților din educație. În timp ce înfruntă aceste transformări, profesorii trebuie să contemple adevărul incomod că ei înşişi le-au inițiat. Practic, au cerut aceste schimbări, prin formulele: „gândeşte singur", „fii inventiv, fii descurcăreț, fii activ". Contrazicându-se, adăugau în acelaşi timp: „însă în termenii *noştri,* în felul *nostru* şi mai presus de orice, rămânând credincios ritualurilor *noastre*".

Ar trebui să fie evident, chiar şi pentru o autoritate senilă, că, pe măsură ce tinerii ascultă mai mult de primul mesaj, tind să îl ignore pe al doilea. Din nefericire, animalul uman este uimitor de bun în a se împiedica să vadă ceva ce nu-i place şi acest proces de autoorbire este cauza multor probleme actuale.

Atunci când i-au îndemnat pe tineri să fie mai inventivi şi mai creativi, autorităţile nu au anticipat magnitudinea răspunsului, care le-a scăpat repede de sub control. Se pare că nu şi-au dat seama că încurajează o tendinţă puternic fundamentată biologic. Au crezut eronat că inventivitatea şi simţul responsabilităţii creative sunt proprietăţi străine de creierul tânăr, când de fapt ele erau deja acolo, aşteptând momentul potrivit pentru a izbucni.

Sistemele educaţionale de modă veche, după cum am arătat deja, au făcut tot posibilul pentru a suprima aceste proprietăţi, cerând o supunere încă şi mai mare la regulile prestabilite ale profesorilor. Aceştia au impus riguros învăţarea pe dinafară a dogmelor rigide. Inventivitatea a fost obligată să se lupte singură, croindu-şi cale spre exterior numai în cazul unor indivizi excepţionali, rari. Însă atunci când a reuşit să răzbată, valoarea acelor indivizi pentru societate a fost indiscutabilă şi, în cele din urmă, aceasta a dus la mişcarea din prezent pentru încurajarea creativităţii. Abordând raţional problema, autorităţile au văzut în inventivitate şi în creativitate un ajutor imens pentru progresul social. În acelaşi timp, a rezistat şi tendinţa adânc înrădăcinată a acestor autorităţi supertribale de a-şi menţine cu forţa poziţia dominantă, făcându-le să se opună

curentului pe care ele însele îl sprijină oficial. Şi-au consolidat şi mai mult poziţiile, modelând societatea în aşa fel încât să reziste garantat noilor valuri de inventivitate, pe care tot ele le-au dezlănţuit. Ciocnirea era inevitabilă.

Răspunsul iniţial al instituţiei, pe măsură ce interesul pentru experimentare creştea, a fost unul de amuzament îngăduitor. Păstrau distanţa, privind cu precauţie atacurile din ce în ce mai îndrăzneţe ale tinerei generaţii faţă de vechile tradiţii din artă, literatură, muzică, divertisment şi obiceiuri sociale. Îngăduinţa însă a dispărut atunci când această tendinţă s-a răspândit către zonele mai ameninţătoare ale politicii şi afacerilor internaţionale.

Pe măsură ce gânditorii excentrici s-au transformat într-o masă gălăgioasă, instituţia s-a grăbit să reacţioneze în cel mai primitiv mod – atacul. Tânărul intelectual, în loc să fie mângâiat tolerant pe creştet, s-a trezit cu capul spart de un baston de poliţist. Creierele luminate pe care societatea le îngrijise atât de atent au ajuns să sufere nu de stres, ci de pe urma comoţiilor.

Pentru autorităţi, morala e clară: nu trebuie să oferi libertăţi creative dacă nu vrei ca oamenii să profite de ele. Tânărul animal uman nu este o creatură stupidă, leneşă, care trebuie împinsă către creativitate. Este o fiinţă fundamental creativă, care în trecut a fost făcută să pară leneşă

de către influențele represive venite de la autorități. Răspunsul instituției este că studenții dizidenți nu sunt motivați de inovație, ci de distrugere. Însă, împotriva acestui lucru poate fi adus argumentul că cele două procese sunt strâns înrudite şi că primul degenerează în al doilea atunci când întâmpină un obstacol.

Secretul este de a oferi un mediu social capabil să absoarbă pe cât de multă inventivitate şi noutate a încurajat din capul locului. Pentru acest lucru e nevoie de o planificare atentă şi ingenioasă, deoarece supertriburile se tot măresc şi grădina zoologică umană devine din ce în ce mai înghesuită. Mai presus de orice, e nevoie de acordarea unei atenții sporite pentru nevoile biologice ale speciei umane din partea politicienilor, administratorilor şi urbaniştilor.

Cu cât analizăm situația mai atent, cu atât aceasta devine mai îngrijorătoare. Reformatori şi organizatori bine intenționați lucrează intens pentru a realiza ceea ce ei numesc îmbunătățirea condițiilor de trai, fără să se îndoiască de validitatea acțiunilor lor. Până la urmă, cine poate să nege valoarea furnizării mai multor case, apartamente, maşini, spitale, şcoli şi de mai multă mâncare? Dacă se pare că este o oarecare monotonie în toate acestea, n-avem ce face. Populația umană creşte aşa de repede încât nu e nici timp

şi nici spaţiu pentru a face lucrurile mai bine. Problema este că, în timp ce toate aceste noi şcoli forfotesc de copii inventivi şi decişi să *schimbe* lucrurile, celelalte noi progrese acţionează în aşa fel încât fac invenţiile cu adevărat noi tot mai imposibile. În monotonia lor expansivă şi bine înregimentată, aceste dezvoltări favorizează inevitabil căutarea pe scară largă a celor mai simple soluţii în goana după stimulare. Dacă nu suntem atenţi, grădina zoologică umană riscă să semene din ce în ce mai mult cu o menajerie victoriană, cu cuşti minuscule pline de prizonieri cu ticuri nervoase, care se plimbă de colo până colo.

Unii scriitori SF aleg viziunea pesimistă. Când îşi imaginează viitorul, ei zugrăvesc o lume în care indivizii sunt supuşi unei uniformităţi sufocante, ca şi cum anumite evenimente ar fi dus inovaţia aproape într-un punct mort. Toată lumea poartă tunici terne, şi totul este automatizat. Dacă apar invenţii noi, nu fac decât să strângă şi mai mult laţul în jurul creierului uman.

S-ar putea spune că această imagine nu reflectă decât sărăcia imaginaţiei autorilor, însă e mai mult de atât. Într-o anumită măsură, ei doar exagerează tendinţele ce pot fi deja identificate în lumea actuală. Ei reacţionează faţă de creşterea neîncetată a ceea ce a fost numit „închisoarea

proiectantului". Problema este că, pe măsură ce ultimele descoperiri din medicină, igienă, construcția de locuințe şi industria alimentară fac posibilă înghesuirea unui număr din ce în ce mai mare de oameni într-un spațiu limitat, elementele creatoare ale societății sunt deviate tot mai mult către probleme care țin de cantitate mai mult decât de calitate. Au prioritate acele invenții care permit dezvoltarea ulterioară a mediocrității repetitive. Omogenitatea eficientă are întâietate față de eterogenitatea stimulantă.

După cum arăta un proiectant rebel, o potecă dreaptă între două clădiri poate fi cea mai eficientă soluție (şi cea mai ieftină), însă acest lucru nu înseamnă că este *cea mai bună* potecă din punctul de vedere al satisfacerii nevoilor umane. Animalul uman are nevoie de un teritoriu care să posede unele trăsături aparte, surprize, ciudățenii vizuale, repere şi particularități arhitectonice unice. Fără acestea, teritoriul nu înseamnă mare lucru. Un model geometric, perfect simetric, poate fi util pentru a susține un acoperiş sau poate uşura producerea în masă a locuințelor din prefabricate, însă aplicarea unui astfel de model la nivelul întregului peisaj este împotriva naturii umane. Dacă n-ar fi aşa, atunci de ce ne-am mai minuna de frumusețea unei cărări întortocheate la țară? De ce preferă copiii să se

joace mai degrabă printre gunoaie sau în clădiri abandonate decât pe un teren de joacă imaculat, steril, aranjat geometric?

Actualul curent arhitectural ce tinde către o simplitate austeră poate scăpa uşor de sub control şi poate fi folosit ca o scuză pentru lipsa de imaginație. Exprimările estetice minimale sunt interesante doar prin contrast cu alte exprimări, mai complexe. Dacă ajung să domine scena, rezultatul poate fi foarte dăunător. Arhitectura modernă se îndreaptă în această direcție de ceva timp, fiind încurajată puternic de planificatorii grădinii zoologice umane. În multe oraşe au proliferat blocurile uriaşe cu apartamente repetitive, uniforme, ca răspuns la cererile populației mereu în creştere. Scuza a fost eliminarea mahalalelor, însă, adesea, rezultatul a fost crearea în scurt timp a unor supermahalale. Într-un fel, acestea sunt mai rele decât orice, deoarece dau falsa idee de progres, duc la mulțumire de sine şi omoară şansa unui progres autentic.

Grădinile zoologice mai bine organizate au scăpat de vechile cuşti. Conducătorii lor şi-au dat seama că dacă pun faianță pe pereți şi fac scurgerea mai bună nu rezolvă nimic. Conducătorii grădinilor zoologice umane, având de-a face cu populații imense, n-au fost aşa de vizionari. Rezultatul experimentelor lor legate de

omogenitate şi aglomeraţie este apreciat acum în sălile de judecată a infracţiunilor juvenile şi în cabinetele psihiatrice. În cazul unor locuinţe, s-a ajuns la recomandarea ca viitorii proprietari ai etajelor superioare să fie examinaţi psihiatric *înainte* de a se muta acolo, pentru a se stabili dacă, după părerea medicului, vor fi capabili să suporte presiunile noului şi minunatului lor mod de viaţă.

Acest simplu fapt ar trebui să fie suficient pentru ca urbaniştii să-şi pună probleme, să le atragă atenţia asupra absurdităţilor pe care le comit, însă nu prea sunt semne că ar ţine cont de aceste avertismente. Atunci când se confruntă cu neajunsurile strădaniilor lor spun că n-au avut de ales – sunt din ce în ce mai mulţi oameni şi au nevoie de case. Însă trebuie cumva să găsim alternative. Întreaga natură a complexelor urbane trebuie reexaminată. Cetăţenilor chinuiţi din grădina zoologică umană trebuie să li se redea într-un fel sentimentul de identitate socială al comunităţilor săteşti. Un sat autentic, văzut din aer, seamănă cu ceva viu, nu cu o construcţie geometrică, lucru pe care majoritatea arhitecţilor îl ignoră. Ei nu reuşesc să înţeleagă nevoile fundamentale ale comportamentului teritorial uman. Casele şi străzile nu sunt făcute în primul rând să te uiţi la ele, ca la nişte elemente

de decor, ci sunt făcute să te mişti prin ele. Mediul arhitectonic ar trebui să ne impresioneze cu fiecare secundă pe măsură ce mergem prin teritoriul nostru, modelul schimbându-se subtil cu fiecare nou orizont. Când trecem de un colț sau deschidem o uşă, ultimul lucru pe care sistemul nostru de navigație vrea să-l întâlnească este o configurație spațială care o reproduce trist pe cea pe care tocmai am părăsit-o. Însă, din ce în ce mai frecvent, acest lucru este exact ce se întâmplă, urbanistul aplecându-se asupra mesei sale de desen ca un pilot de bombardier care caută o țintă, în loc să se imagineze pe el însuşi ca pe un obiect mobil ce se mişcă *în interiorul* acestui mediu.

Aceste probleme ale monotoniei şi uniformității repetitive au pătruns, bineînțeles, în toate aspectele vieții noastre moderne. Odată cu creşterea continuă a complexității grădinii zoologice umane, pericolele înregimentării sociale cresc pe zi ce trece. În timp ce organizatorii se chinuie să fixeze comportamentul uman într-o ramă din ce în ce mai rigidă, noi tindem într-o direcție opusă. Cum am văzut, îmbunătățirea constantă a educației tinerilor şi creşterea prosperității celor în vârstă duc la o nevoie din ce în ce mai mare de stimulare, aventură şi experimentare. Dacă lumea modernă împiedică aceste tendințe,

atunci oamenii din supertriburile de mâine se vor lupta din greu să schimbe acea lume. Ei vor avea antrenamentul, timpul şi energia pentru a face acest lucru şi, într-un fel sau altul, vor reuşi. Dacă se vor găsi prinşi într-o închisoare a urbaniştilor, se vor răscula. Dacă mediul nu le va permite manifestarea inovării creative, îl vor zbrobi pentru a putea să o ia de la capăt. Aceasta este una dintre cele mai mari dileme ale societății noastre. Rezolvarea ei rămâne dificila sarcină a viitorului.

Din nefericire, avem tendința să uităm că suntem nişte animale cu unele slăbiciuni şi cu unele puncte forte specifice. Ne imaginăm ca nişte foi albe pe care putem să scriem orice, însă nu suntem aşa. Venim pe lume cu o serie de instrucțiuni fundamentale pe care, spre dezavantajul nostru, le ignorăm sau nu le respectăm.

Politicienii, administratorii şi alți lideri supertribali sunt buni matematicieni sociali, însă nu este suficient. În lumea viitoare, care se pare că va fi şi mai aglomerată, ei trebuie să fie de asemenea buni biologi, deoarece, în toată această masă de cabluri, plastic, ciment, cărămizi, metal şi sticlă pe care o controlează, se află un animal, un animal uman, un vânător primitiv tribal deghizat într-un cetățean supertribal, civilizat, care se zbate disperat să facă față acestei noi situații

extraordinare cu vechile lui calități pe care le-a moştenit. Dacă i se dă o şansă, va reuşi să transforme grădina zoologică umană într-un minunat parc de distracții. Dacă nu, ar putea să ajungă la un gigantic azil de nebuni, cum erau oribilele menajerii de animale înghesuite din secolul al XIX-lea.

Pentru noi, oamenii din supertriburile actuale, va fi interesant să vedem ce se va întâmpla. Pentru copiii noştri însă, va fi mai mult decât interesant. În momentul în care ei vor prelua controlul situației, specia umană va fi fără îndoială în fața unor probleme atât de mari, încât va fi o chestiune de viață sau de moarte.

Referințe pe capitole

Este imposibil să enumerăm toate marile lucrări care au ajutat la scrierea acestei cărți. Din acest motiv, le-am inclus doar pe acelea care conțin informații despre un subiect specific sau care sunt interesante pentru o lectură ulterioară. În continuare, acestea sunt prezentate pe capitole şi pe teme. Pe baza numelor şi a datelor din această listă, se pot identifica referințele complete în bibliografia ce urmează.

1. Triburi şi supertriburi

- *Teritoriul omului preistoric:* Washburn & DeVore, 1962.
- *Omul preistoric:* Boule & Vallois, 1957. Clark & Piggott, 1965. Read, 1925. Tax, 1960. Washburn, 1962.
- *Originile agriculturii:* Cole, 1959. Piggott, 1965. Zeuner, 1963.
- *Originile oraşelor:* Piggott, 1961, 1965. Smailes, 1953.
- *Hainele de doliu:* Crawley, 1931.

2. Statut şi superstatut

– *Comportamentul babuinilor:* Hall & DeVore, 1965.
– *Comportamente de dominare:* Caine, 1960.
– *Lupta pentru statut:* Packard, 1960.
– *Mimetismul:* Wickler, 1968.
– *Sinuciderea:* Berelson & Steiner, 1964. Stengel, 1964. Woddis, 1957.
– *Redirecționarea agresivității:* Bastock, Morris & Moynihan, 1953.
– *Cruzimea față de animale:* Jennison, 1937. Turner, 1964.

3. Sex şi supersex

– *Comportamentul sexual:* Beach, 1965. Ford & Beach, 1952. Hediger, 1965. Kinsey *et al.*, 1948, 1953. Morris, 1956, 1964, 1966 şi 1967.
– *Masturbarea:* Kinsey *et al.*, 1948.
– *Extazul religios:* Bataille, 1962.
– *Plictiseala:* Berlyne, 1960.
– *Activități de transfer:* Tinbergen, 1951.
– *Prostituția la maimuțe:* Zuckerman, 1932.
– *Manifestări ale felinelor:* Leyhausen, 1956.
– *Mimetismul sexual:* Wickler, 1967.
– *Sexul de statut:* Russell & Russell, 1961.
– *Simboluri falice:* Knight & Wright, 1957. Boullet, 1961.
– *Crucea malteză:* Adams, 1870.

4. Noi şi ei

- *Agresivitate şi război:* Ardrey, 1963, 1967. Berkowitz, 1962. Carthy & Ebling, 1964. Lorenz, 1963. Richardson, 1960. Storr, 1968.
- *Rase umane:* Broca, 1864. Coon, 1963, 1966. Montagu, 1945. Pickering, 1850. Smith, 1968.
- *Conflicte rasiale:* Berelson & Steiner, 1964. Segal, 1966.
- *Nivelurile populației:* Fremlin, 1965.

5. Întipărire şi întipărire eronată

- *Întipărirea la animale:* Lorenz, 1935. Sluckin, 1965.
- *Întipărirea eronată la animale:* Hediger, 1950, 1965 (animale de la zoo). Morris, 1964 (animale de la zoo). Scott, 1956, 1958 (câini). Scott & Fuller, 1965 (câini). Whitman, 1919 (porumbei).
- *Izolarea socială la maimuțe:* Harlow & Harlow, 1962.
- *Legăturile la copilul uman:* Ambrose, 1960. Brackbill & Thompson, 1967.
- *Formarea perechilor:* Morris, 1967.
- *Fetişismul:* Freeman, 1967. Hartwich, 1959.
- *Homosexualitatea:* Morris, 1952, 1954, 1955. Schutz, 1965. West, 1968.
- *Animalele de casă:* Morris & Morris, 1966.

6. Goana după stimulare

- *Animale de la zoo:* Appelman, 1960. Hediger, 1950. Inhelder, 1962. Lang, 1943. Lyall-Watson, 1963. Morris, 1962, 1964, 1966.
- *Plictiseala şi stresul:* Berlyne, 1960.
- *Estetica:* Morris, 1962.
- *Bestialitatea:* Kinsey *et al.*, 1948, 1953.
- *Stimulii supernormali:* Morris, 1956. Tinbergen, 1951, 1953.
- *Desenele copiilor:* Morris, 1962.
- *Costume:* Laver, 1950, 1952, 1963.
- *Detaşarea:* Chance, 1962.

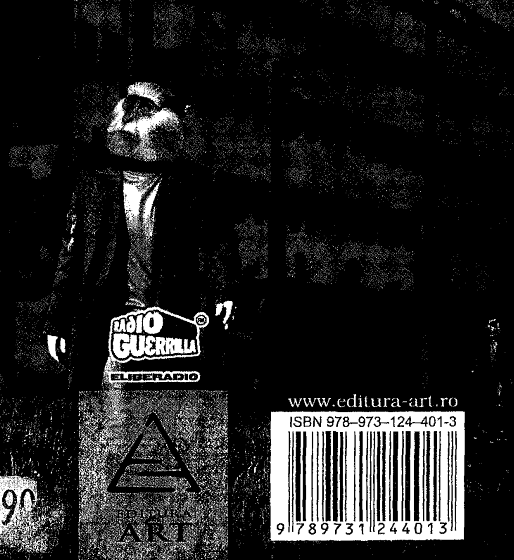
7. Adultul copilăros

- *Curiozitatea cimpanzeilor:* Morris, 1962. Morris & Morris, 1966.
- *Ceremonii de inițiere:* Cohen, 1964.
- *Ritualuri şcolare:* Opie & Opie, 1959.

Cuprins

Distanța dintre animalele de la zoo și oamenii din orașe nu este la fel de mare cum ar părea la prima vedere. În cuști sau în junglele de beton, maimuța (mai mult sau mai puțin goală) se vede nevoită să se adapteze noilor reguli de conviețuire. În schimbul hranei, siguranței și îngrijirilor medicale, atât animalele de la zoo, cât și locuitorii junglelor de beton se aleg cu sentimentul de izolare și plictiseală, venite la pachet cu o radicală transformare a relațiilor sociale. La fel ca primatele, oamenii lumii civilizate nu cunosc stresul și violența decât din spatele gratiilor mai mult sau mai puțin vizibile.

Din acest studiu, scris de zoologul-pictor cu îndelungată experiență în cercetarea mamiferelor de la London Zoo, află cum și de ce se aseamănă șefii triburilor babuine cu mai-marii ierarhiilor umane, dar și cum supersexul a devenit una dintre principalele probleme ale supermaimuței urbane.

www.editura-art.ro
ISBN 978-973-124-401-3
9 789731 244013